

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

AHZÂB SURESİ 37. AYETİN TEFSİRİ

TAMER ÖZÇEVİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. BURHAN BALTACI

OCAK - 2023

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

TAMER ÖZÇEVİK

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHZÂB SURESİ 37. AYETİN TEFSİRİ

TAMER ÖZÇEVİK

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF DR. BURHAN BALTACI

Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı dönemde vahyin tefsiri bizzat Peygamber Efendimiz tarafından yapılırdı. Onun ahirete irtihalinden sonra sahabe ve tâbîn tefsir faaliyetlerine devam etmişlerdir. Tefsir, her geçen gün gelişmiş ve nihayet ihtisaslaşma döneminden itibaren asrımıza kadar müstakil çalışmalar verilmeye başlanmıştır.

Asrı saadet olarak isimlendirilen Hz. Peygamber ve ashabının döneminden uzaklaştıkça vahyin mana ve maksatlarını anlayabilme hususunda da belli zafiyetler ortaya çıkmıştır. Bu zafiyetleri onarabilmek için manası müphem kalmış ve beyanına ihtiyaç duyduğumuz bazı ayetleri ele alıp zamanın idrakine açıklama fikri hasıl olmuştur. Tezimizin konusu olan Ahzâb 37. ayeti kerime araştırılmaya ve doğru anlaşılmasına ihtiyaç duyduğumuz ayetlerden birisidir. Çalışmamız, Ahzâb 37. ayetin manası ve tefsiriyle; çalışmaya esas aldığımız Ahzâb sûresinin genel olarak muhtevası, temel hedefleri, fazileti, sebab-i nüzûlüne dair bilgileri ihtiva eden giriş kısmıyla başlamaktadır.

Birinci bölümde ayetin tefsiri, yer aldığı surenin özellikleri ve içeriği hakkında bilgi verdikten sonra ayette bizzat ismi zikredilen tek sahabe Zeyd bin Harise'nin şahsiyeti ve kısaca hayatından söz edilmekte, Zeynep bint Cahş'da bazı hususiyetleri ile anlatılmaktadır. Ayetin konusu olan "tebenni" (evlat edinme) yer yer ele alınmış ve cahiliye döneminde evlat edinmenin söz konusu toplumda nasıl algılandığı izah edilmiş, böylece ayeti daha iyi anlamak için gerekli ortam hazırlanmıştır. Bu ortamın hazırlanması klasik dönem ve çağdaş dönem müfessirlerinin yorumlarını anlamamıza yardımcı olmuştur.

Tez konumuzun girift manalar barındırması hem İslam alimleri hem de oryantalistler açısından farklı anlaşılmaya sebep olmuş, böylece yanlış değerlendirmelerin önüne geçebilmek adına rivayetler hadis usulü kriterlerine uygun olarak incelenerek sahih bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: TEFSİR, AHZÂB, ZEYD, ZEYNEB
2023, 70 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****EXEGESIS OF AHZÂB 37. VERSE****TAMER ÖZÇEVİK****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE****DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES****SOCIAL STUDIES EDUCATION****SUPERVISOR: PROF. DR. BURHAN BALTACI**

At the time when Kur'an-ı Kerim was descending, the exposition of the revelation was being made by Prophet Muhammad himself. After his passing to hereafter, companion and successors kept continuation of the activities of exposition. The exposition was improved day by day and after specializing era, finally self-contained studies were carried out to our century. Moving away from the age named Happiness Age, which is the age of Prophet Muhammad and his companions, some weaknesses has occurred at understanding the meaning and intentions of revelation. In order to fix those weaknesses, the idea of explaining time's cognizance accrued by discussing some verses whose meaning remained indefinite and which we need the declaration of. The verse Ahzâb 37., which is the thesis subject, is one of the verses which we need it to be searched and understood correct.

Our study, with the meaning of the verse Ahzâb 37. and its exposition, starts with introduction part involving the informations about the verse's, Ahzâb 37., which we ground on, generally; content, main objective, virtue, descending reason.

In the first exposition of the verse, after explaining the sura's speciality and contents the sura mentions the only companion that is aforesaid in sura, Zeyd bin Harise, explains him as a person and gives information about his life briefly and tells some cases with Zeynep bint Cahs. The point of the verse is "Tebenni" (Adoption), is talked from place to place and explained how adoption is viewed in the days of ignorance so the verse is easier to understand. This explanation makes so that we can better understand the interpretations of the classical and modern era interpreters.

The thesis content involving intricate meanings caused assigning different meanings by both Islamic scholars and orientalis, in this way in order to hinder the misvaluations, precise information was tried to reach by rumors being examined favourably to methodology of hadith criterions.

Key words: EXEGESIS OF QUR'AN, AHZÂB, ZEYD, ZEYNEB
2023, 70 pages

TEŞEKKÜR

İnsanlar belli dönemlerde yol ayrımlarına maruz kalırlar. Hayat kendilerine bazı seçenekler sunar ve yapılan tercihler doğrultusunda geleceğimiz şekillenir. Bu yol ayrımlarının başını tutan kıymetli bir büyük, bir rehber varsa işte o zaman seçtiğimiz yolda ilerlerken nasibimize büyük bir pay düşmüş demektir. Kıymetli hocam Prof. Dr. Burhan Baltacı'yı kendi yol ayrımında elimden tutan bir rehber olarak görüyorum. Kendisine beni öğrencisi olarak kabul ettiği, her ulaştığımda diğer ilim insanlarında da olmasını dilediğim ilgi, alaka ve tevazu ile yaklaşması ve en önemlisi ufkumu açtığı için kendisine Rabbimden bolca hayırlar diliyorum. Allah kendisine faydalı ilim, bedenine ve ruhuna sıhhat versin. Hanesinden hiçbir zaman huzur eksin olmasın. Bu çalışmamda yanı başımda bekleyen, özellikle yazım kuralları konusunda beni sürekli yönlendiren sevgili eşim Betül Özçevik'e çok teşekkür ediyorum. Rabbim kendisini her daim yanı başımda kılsın. Kendisine layık olmayı bana nasip etsin. Son olarak bu çalışmamda gerek bilgi paylaşımı gerek kaynak bulma ve tez yazım kurallarının incelikleri hakkında büyük katkıları olan, her derdime usanmadan koşan, bana en güzel hediyeleri veren Nurcan Birinci ablama da sağlık sıhhat ve çocuklarıyla mutlu, hayırlı yaşamlar diliyorum. Allah kendisinden razı olsun. Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ'ya aittir. Salât ve selam âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in, âlinin ve ashâbının üzerine olsun.

Tamer Özçevik

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Önemi.....	2
1.2. Konunun Tercih Sebepleri	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.4. Araştırmanın Hedefleri.....	4
1.4. Araştırmanın Kaynakları	4
2. AHZÂB 37. AYET VE AYET HAKKINDAKİ RİVAYETLER	6
2.1. Ahzâb Sûresi'nin Genel Muhtevası	6
2.2. Ayetin Nâzil Olduğu Dönemde Evlat Edinme Uygulamaları.....	8
2.3. Ayetin Nüzul Sebebi	12
2.4. Ayetin Nüzul Sebebi ile İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi.....	15
2.5. Rivâyetlerin Metin Bakımından Değerlendirilmesi	18
2.6. Ayetin Nüzul Sebebi Hakkındaki Rivayetler ve Müfessirlerin Görüşleri	23
2.6.1. Müfessirlerin İlgili Rivâyetler Hakkındaki Görüşleri	23
2.6.2. İlgili Rivâyetleri Kullanmakta Sakınca Görmeyenler	24
2.6.3. Rivâyetlerin İçeriğinde Bir Sakınca Olmadığını Düşünenler.....	27
2.6.4. Rivâyetlerin Kabul Edilemez Olduğunu Söyleyen Müfessirler	32
2.7. İlgili Rivayetler Hakkında Müsteşriklerin Yaklaşımları.....	33
3. AHZÂB 37. AYETİN ANLAM ALANININ TESPİTİ	37
3.1. Ayetin Metni ve Meali	37

3.2. Zeyd b. Harise	37
3.2.1. Hz. Zeyd'in Müslüman Olması ve Hicrete Kadar Olan Hayatı	40
3.2.2. Hz. Zeyd'in Faziletleri ve Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e Karşı Sevgisi	41
3.3. Zeyneb bint Cahş.....	45
3.4. Ayetin Sahih Rivâyetler Işığında Tefsiri.....	47
3.5. Klasik Dönem Müfessirlerinin Ayet Hakkında ki Yorumları.....	48
3.6. Çağdaş Dönem Müfessirlerinin Ayet Hakkında ki Yorumları	49
3.7. Ahkam Tefsirlerinde Ahzâb 37. Ayet	56
3.8. Mezhebi Tefsirlerde Ahzâb 37. Ayet.....	50
3.9. Şii Tefsirlerde Ahzâb 37. Ayet.....	55
3.10. Ayette Ortaya Çıkarılan Hikmetler	57
4. SONUÇ.....	61
KAYNAKLAR.....	67

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
r.a.	: Radıyallâhü anh
s.	: Sayfa
s.a.v	: sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: yayınları
thk.	: Tahkik

1. GİRİŞ

Asrı saadet olarak isimlendirilen, Hz. Peygamber ve ashabının dönemi, her zaman araştırma konusu olmuştur. Vahyin ilk nazil olduğu bu dönemin bu kadar mühim olması ve bunun da ötesinde vahyin nazil olduğu Peygamber'in şahsı da Kur'an'ın tebyin edicisi olması sebebiyle büyük öneme haizdir. Vahyi idrak edebilmenin en önemli adımlarından biri dönemi ve Peygamber'i tanımaktır. Ayetlerler tefsir edilirken nüzul dönemini bilmek ve muhatapların düşünme pratiklerini tanımak ayetlerin doğru şekilde anlaşılmasına fayda sağlayacaktır. Nüzul döneminden asırlar sonra ayetlere muhatap olan bizlerin günümüz dünyasının düşünce kalıplarına bağlı anlama girişimi eksik kalacaktır. Bu yöntem ise günümüz algı biçiminin şaşırtıcı unsur olmasını asgari dereceye indirecektir.

Ahzab 37. ayet özelinde bu değerlendirmelerden yola çıkarsak dönemin algı biçimi ve idrak pratiklerini göz önünde bulundurmak zaruridir. Çünkü söz konusu ayetin bahsetmiş olduğu "tebenni" (evlat edinme), evlatlığın boşadığı kadınla evlenebilme durumu gibi hususlar o dönemin bu kavramlara yüklemiş olduğu manevi değerlerin tam manasıyla ortaya çıkarılması neticesinde anlaşılacağı kanaatini taşımaktayız.

İleride bahsi geçecek olmasına rağmen kısa bir bilgi vermek gerekirse ayet de bahis konusu olan Hz. Peygamber'in Zeyd bin Harise'nin eşi Zeyneb bint Cahş ile olan evliliğidir. Bu evlilik cahiliye döneminden daha yeni çıkmış İslam toplumunda nasıl bir yankı oluşturmuştur? Cahiliye döneminde evlatlığın öz oğul gibi mirastan pay aldığı, boşamış olduğu eşinin babalığına ebedi haram olduğu anlayışı ile ayette emredilen husus tamamen terstir. Bu durum farklı manalara yorulmuş ve nihayetinde açıklanması zaruri olan bir takım müphem meseleler zuhur etmiştir.

Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evlenmesi onun kendi gelini ile evlenmesi demek olduğundan eleştirilmiş ve bu eleştiriler asrı saadet döneminde Yahudilerin propagandalarına, modern çağda ise müsteşriklerin İslam aleyhinde yaptıkları yorumlara kaynak teşkil etmiştir.¹

¹ Caetani, Leon, *İslam Tarihi*, (Ter: Hüseyin Cahit), İstanbul 1925, s. 169-170.

Müslümanların ilk kaynaklarında zikredilen bazı rivâyetlerin mânâsı Hz. Peygamber'in gelini olan Zeyneb'e âşık olduğu! ve bu sevdasını itmam edebilmek için çeşitli girişimlerde bulunarak Hz. Zeyd'in Hz. Zeyneb'i boşamasını sağladığı ve neticede onu kendi nikahına almaya muvaffak olduğudur. Öte yandan bazı İslam alimleri bu rivâyetlerin hadis metodolojisi bakımından hiçbir kıymeti harbiyesi olmadığı, tüm bunların mevzu (uydurulmuş) rivâyetler olduğu ve Ahzâb 37. ayetin bu rivâyetler baz alınarak yorumlanmasının ilmi bir yaklaşım olmadığı kanaatindedirler. Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Kurtubî ve Râzî bunlardandır.² Onlara göre bu evlilikte çeşitli sosyal ve hukuki düzenlemeler amaçlanmıştır.

1.1. Çalışmanın Önemi

Ahzâb 37. ayet-i kerîme gereği gibi anlaşıldığı takdirde zihnimizde pek çok fikir parlayacaktır. Şöyle ki; biz ayet-i kerîme ile alakalı ortaya atılan rivâyetleri incelediğimizde o zamanki insanın bazı durumlar karşısındaki reflekslerini izleyerek bizlere bu rivâyetleri ulaştıran kimselerin ruh hali hakkında bir fikir sahibi oluyoruz. Mesela raviler Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'i görüp ondan etkilenmesi ve ona âşık olması gibi bir rivâyeti neden naklederler. Böyle bir rivâyet neden tartışılmaz ve anında doğru kabul edilir.

Peygamber'in bir kadından etkilenmesi ve onunla evlenmeyi murat etmesinde bu rivâyetleri nakledenler açısından hiçbir sıkıntı yoktur. Çünkü Arap toplumunun büyük ideallerinden biride çok sayıda erkek çocuk sahibi olmaktı. Bu takdirde diğer aileler nezdinde büyük bir itibara sahip olur ve zamanla diğer akraba aileler de kendilerini bu çok çocuklu ve güçlü ailenin fertleri olarak kabul ederlerdi.³ Bu tutum onların güçlü erkek algısıyla alakalı bir durum olarak göze çarpar. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bir kadına ilgi duyması gibi bir hadise cereyan etse bile Araplar nezdinde bu utanç değil övünç vesilesidir. Ancak asırlar sonra farklı milletlerin kültürleri ve kadınlara bakış açıları farklı olduğundan ilgili rivayetler sanki Hz. Peygamber'in evlatlığının eşine göz koyduğu hissini uyandırmaktadır. Halbuki durum böyle olmaktan çok uzaktır. Raviler ve okurlar arasında algı yönünden büyük bir fark vardır. Bu tıpkı Peygamber'in bir

² Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), XXV, 167.; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), III, 575.

³ Abdülkerim Özaydın, "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi", içinde *İslam'dan Önce Araplar'da Sosyal ve İktisadi Hayat* (İstanbul, 1991).

gecede bütün hanımlarını gezdiği ile alakalı rivâyetler gibidir. Çünkü o zamanki toplumun algısına göre bu bir güç göstergesidir ve Araplar bunun gibi erkekleri güçlü gösterici unsurlar ile övünmeyi seven bir millettir. İşte bu gibi algı farklılıklarının ortaya konulması adına ayete taalluk eden rivâyetler incelenmelidir. Şayet bu yapılmazsa ayet hakkında ortaya koyulan rivayetler peygamberimizin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verecektir. Çalışmamız ayette Hz. Peygamber hakkında yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecek bir takım mübhem cümlelere doğru bir anlam verme çabası ile ele aldığı için mühimdir.

Ayet içinde kapalı olan bazı cümleler bizi meseleyi araştırmaya sevk etmektedir. Allah (cc.)'ın ve Peygamber'inin nimet verdiği kişi kimdir? Bu kişi hangi nimet vesilesi ile Kur'ân'da ismiyle zikredilmiştir? Ayet'in bizâtihi Peygamber'in kendisi ile uygulamaya soktuğu hukuksal ve sosyal ihtiyacın önemi nedir? Bu ve bunun gibi soruların cevabı tezimizin önemini ortaya koymaktadır.

1.2. Konunun Tercih Sebepleri

Kur'ân-ı Kerîm usulü gereği mufassal bir kitap olmasına karşın aynı zamanda veciz bir kitaptır. Ayetlerin çoğu açıklanma ihtiyacı duymazken bir kısmı zaruri olarak beyan edici bir rivâyet yahut ilimde rûsûh sahibi olan alimlerin teviline ihtiyaç duymaktadır. Bizim tefsirine talip olduğumuz ayet, içinde pek çok müphem ifadeler barındırmaktadır. Biz ayetin mübhem ifadelerini araştırmak ve bulduğumuz verileri izah etmek gayesi ile konuya talip olduk.

Her ne kadar konumuz, ayet hakkında ortaya atılan rivâyetler olmasa da ayetin kendisi bizi bu rivâyetlerin incelenmesine teşvik etmektedir. Biz bu rivâyetlerin hem isnat açısından sıhhatini tespit etmek hemde metin açısından keyfiyetini anlama gayesi içerisinde olduk. Bunun da ötesinde bazı müsteşriklerin ilk dönem İslam alimlerinin bu gibi rivâyetlerini baz alarak sevgili peygamberimizi itibarsızlaştırma çabalarından mustarip olduk. Tezimiz ile ortaya atılan yanlış iddia ve çeşitli spekülasyonların perde arkasını bir nebze olsun aydınlatmayı ve yanlış anlaşılmalara mâni olmayı hedefledik.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmamızı ilgili ayetin siyak ve sibaklarını, ayette geçen konuları detaylı inceleyerek tanımlayıcı ve analitik metoda dayalı olarak yaptık. Bunun yanında konu hakkında tefsir ve tevil yapan alimlerin görüşlerini inceledik ve naklettik.

Ayete taalluk eden rivâyetleri hadis alimlerinin yöntemlerini referans alarak inceledik. Müsteşriklerin konu ile alakalı görüşleri, gayeleri ve onlara reddiye yapan İslam alimlerinin mülâhazalarından istifade ettik.

Ahzâb sûresi 37. ayeti tefsir etme ve onun İslam düşüncesine ne gibi yansımaları olduğu ile alakalı hem dirâyet hem rivâyet tefsirlerinden faydalandık. Konuya nasıl baktıklarını anlamak için ehli sünnet dışı bazı fırkaların da söz konusu ayet hakkındaki yorumlarını tezimizde zikrettik.

1.4. Araştırmanın Hedefleri

Çalışmamızın ana gayesi Ahzâb Suresi 37. ayetin tefsirini yapmaktır. Bu hedefimizi gerçekleştirmek için çaba sarfederken Ahzâb Suresi'nin genel muhtevasını anlatmayıda unutmadık. Çalışmamızda Sure hakkında genel bir bilgi birikimine sahip olmayı amaçlarken bu zemin üzerinde ayetin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması için gayret sarfettik.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızda lügat olarak İbn Manzûr'un "*Lisânü'l-'Arab*" isimli eserinden faydalandık. Konumuz ayet tefsiri olması açısından rivayet ve dirayet tefsirlerinden faydalandık. İbn Kesir'in "*Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*", Begavi'nin "*Me'âlimü't-tenzîl*" isimli eserleri gibi rivayet tefsirleri yanında İmam Nesefi'nin "*Medarikü't-Tenzîl-Ve Hakaiku't-Te'vil*" ve Fahreddin er-Râzî'nin "*Mefâtihu'l-gayb*" isimli eserleri gibi dirayet türü eserlerden istifade ettik. Bunun yanında güncel tefsir ekollerinden sayılan Seyyid Kutub'un "*Fi Zılal'il Kur'an*"ı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'an Dili*" isimli eserlerinden de faydalandık.

Konunun daha iyi anlaşılması ve farklı mezheplerin ayet hakkındaki görüşlerine vakıf olabilmemiz açısından Nasîrüddin Tûsî'nin "*et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*" ve İbrahim

El-Kummi'nin "*Tefsirü'l-Kummi*" isimli eserleri gibi Şii tefsirlerinden, İmam Mâtürîdî'nin "*Te'vilâtü'l-Kur'ân*" ve Zemahşerî'nin "*el-Keşşaf*" isimli eserleri gibi mezhebi tefsirlerden istifade ettik.

Ayet meallerinde genellikle Prof. Dr. *Hayrettin Karaman*'in "*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*" isimli eserini referans aldık. Yine belli yerlerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*" adlı eserinden de istifade ettik.

Ahzâb Suresi ve bazı ayetleri hakkında yazılmış müstakil tez ve makaleler vardır. Bunlardan en önemlileri Prof. Dr. Mahmut Çınar hocamızın "*Hz. Peygamber'in Zeynep bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler*" isimli makalesi ve Celalettin Divlekçi hocamızın "*Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri*" isimli makalesidir. Bu iki makale tezimizi oluştururken bize yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Tezimizin üslubu, şekli gibi mühim konular özellikle Divlekçi hocamızın ilgili makalesinden ilham alınarak yazılmıştır. Yine konumuzla alakalı daha evvel yazılan tezlerde çalışmamıza katkı sağlamıştır. Bunlar Ergün Çapan'ın "*İslam aile yapısı açısından Ahzâb Suresi'nin tefsiri*" isimli yüksek lisans tezi ve Ali Çelik'in "*Ahzâb Suresi'ne göre Aile Hukuku*" isimli tezleridir. Ancak konular birbirinden bağımsız olarak anlatılmış ve Ahzap 37. ayet direk olarak ele alınıp baştan sona incelenmemiştir. Çalışmamız ayetin tefsirini, konuyla alakalı rivayetleri bir araya getirmek gayesiyle kaleme alınmıştır.

2. AHZÂB 37. AYET VE AYET HAKKINDAKİ RİVAYETLER

Ahzâb Sûresi 37. ayetin tefsirine başlamadan önce, surenin genel olarak bahsetmiş olduğu olay örgüsünden, vermeye çalıştığı mesajdan, surenin genel hatları ile Allah'ın kulları hakkındaki muradının ne olduğundan bahsetmekte fayda görüyoruz. Zira bir bahis hakkında genel bir değerlendirme yapmanın; asıl konuyu idrak edebilmek, yanlış mânâlara kaymamak ve gerektiğinde o konu ile bağlantısı olan cüzler ile kıyas yapabilmek doğru bilgiye ulaşmamız açısından bizlere kolaylık sağlayacaktır.

2.1. Ahzâb Sûresi'nin Genel Muhtevası

Ahzâb Sûresi nüzul sırasına göre Âl-i İmran sûresinden sonra gelir. Sûrenin Medine'de indiği ile alakalı ulema icmâ etmiştir.⁴ Sûre ismini 20 ve 22. ayetlerde geçen "Ahzâb" kelimesinden almıştır. "Ahzâb" kelimesi "hizb" kelimesinin çoğuludur. Gruplar, fırkalar anlamına gelmektedir. Mücadele sûresinde geçen "*Onlar şeytanın hizbidir (askerleridir)*" ayetinden de anlaşıldığı üzere bir kimsenin özel askerlerine "hizb" ismi verilmiştir. Sûrede ifade edilen "Ahzâb" kelimesi ile kastedilen, Peygamber'e karşı savaşmaya gelen kâfirlerdir.⁵ Bunların içerisinde Mekke müşrikleri, Benî Kurayza Yahudileri, Gatafân ve diğer Arap kabileleri yer almaktadır.⁶

Sûre, genel hatlarıyla ele alındığında onu beş bölüme ayırmak mümkündür. Ancak muhteviyatında bulunan hadiseler ve mânâlar birbirinden alakasız değil bilakis her biri ya birbirini tamamlayan ya da birbirini açıklayan ayetlerden oluşmaktadır.

Ahzâb Suresi 1-9. ayetlerde Kâfir ve Müşriklere itaat edilmemesi gerektiği, Allah'ın vahyine tabi olunmasının farz olduğu, Allah'tan korkup inkâr ve sapıklık gibi hasletlerden kurtulmanın gerekliliği işlenmektedir. Câhiliye dönemine ait olan evlat edinme ve zihar gibi konular ele alınmaktadır. Evlat edinme ile alakalı hükümler ilgili ayetle irtibatı olması açısından büyük öneme haizdir. Bu konu ile ilgili ayetler Ahzâb 37. ayetin zeminini oluşturmaktadır. Bu ayete göre cahiliye devrinde evlatlığın öz evlat gibi telakki edilmesinin yanlış olduğu, dolayısıyla Zeyd b. Hârise'nin Hz. Muhammed'in gerçek oğlu olamayacağı net olarak vuzûha kavuşmuş olmaktadır.

⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXV, 164.

⁵ Ebû'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyyî 'î İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1993), I, 308.

⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXV, 164.

*“Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.”*⁷ Burada ifade edilen “iki kalp” bir kadının hem anne hemde zevce olmasının bir kimsenin göğsünde iki kalp bulunmasının imkânsızlığına teşbih vardır. Aynı şekilde evlatlık da böyledir. Başka soydan gelen bir kimse asla öz evlat yerini almayacaktır. Dolayısıyla bahsedilen bu iki vasfın bir araya gelmesi mümkün değildir. Allah katında doğru olan budur.

Surenin 9-27. ayetlerinde Hendek Savaşından bahsedilir. Müslümanlarla savaşmaya gelen kâfirlerin hileleri ve yaşanan hadiseler anlatılmaktadır. Düşmanların dışardan saldırısı, içeriden Benî Kurayza Yahudilerinin ihaneti karşısında Hz. Peygamber’in Müslümanlara Kısra ve Kayserin hazinelerini vaat etmesinden bahsedilir: *“Ey iman edenler! Allah’ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi. Yukarıınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz. İşte o zaman müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar.”*⁸ Bu sırada münâfiklar da boş durmamış Müslümanlar arasında fitne çıkarmaya başlamıştı. *“Yine o zaman münâfiklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, “Allah ve Resulünün vaatleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!” demişlerdi.”*⁹ Münâfiklar bu şekilde fitne yaymaya çalışırken en sonunda Hz. Peygamber ellerini kaldırıp dua etti. Allah da Peygamber’inin duasına karanlık ve soğuk bir gecede onların çadırlarını yerinden sökecek, tencerelerini devirecek kuvvetli bir fırtına göndererek icabet etti. İşte bu hadiseler Kur’an’ın kendine has üslûbu ile anlatılmaktadır.

Sûrenin ilerleyen bölümlerinde Peygamber’in hanımlarından bahsedilmektedir. Kurayza oğulları hezimete uğradıktan sonra Müslümanlar ganimet elde etmişlerdi. Bu sebeple Peygamber’in hanımlarında kendilerine birtakım dünyalıklar verilmesini istemişlerdi. Çünkü ganimetin elde edilmesiyle birlikte toplumda bolluk zuhur etmişti. İnsani olarak Peygamber’in hanımlarında bu nimetlerden istifade etmek istiyorlardı.

⁷ el-Ahzâb 33/4.

⁸ el-Ahzâb 33/9-11.

⁹ el-Ahzâb 33/12.

İstedikleri şeyler arasında bazı ziynet eşyaları da vardı. Ancak onların bu isteklerinin tam karşısında vahiy vardı. Vahiy Peygamber'in sade yaşantısından vazgeçmemesini, dünyanın geçici olduğunu vurguluyordu. Zira Resûlullah örnek bir insandı. Onun dünya nimetlerine dalması Müslümanların gevşemesine, dünyaya kapılmasına sebebiyet verirdi. Ayrıca O bir devlet başkanı olması sebebiyle O'nun nimetler içinde yaşaması kendisinden sonra gelecek olan devlet adamlarına da örnek olurdu.

Bahsi geçen bu âyet-i kerîme “Tahyir” ayeti olarak ifade edilir. Çünkü âyet-i kerîmede Hz. Peygamber'in hanımlarına dünya hayatının nimetleri ve Resûlullah arasında tercih yapmaları emredilmiştir. Neticesinde Hz. Peygamber'in münezzeh, mutahhar, tayyip hanımları dünyanın geçici ziynetlerine yüz çevirip Allah'ın Peygamber'ini tercih etmişlerdir. *“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok, eğer Allah'ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır.”*¹⁰

35. ayetten itibaren tezimizin odak noktası olan 37. ayetin muhteviyatına dair hükümler beyan edilmektedir. Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb'in evliliğine, ayrılmalarına ve sonra Hz. Zeyneb'in Hz. Peygamberle evlenene kadar geçen konular işlenmektedir. Hz. Peygamber'e itaatın imanın bir gereği olduğu vurgulanır. Tebenni (evlat edinme) konusu ayrıntılı bir biçimde işlenir.

Son kısımda Peygamber'in her konuda müminlere örnek olduğu, Peygamber'in hanımlarının durumları, onun vefatından sonra Peygamber'in hanımlarına karşı nasıl davranılması gerektiği anlatılır. Yine örtünme ile alakalı mevzular da işlenir. Ahzâb 57. ayette mümin hanımlara cilbâb ile örtünmeleri emredilmiştir.

2.2. Ayetin Nâzil Olduğu Dönemde Evlat Edinme Uygulamaları

Cahiliye devrinde insanlar dinin yasak ettiği hususları ihdâs ederek bunların da din olduğunu iddia ederlerdi. İşte Kur'an onların bu icatlarını iptal etmiş, bütün hurafeleri

¹⁰ el-Ahzâb 28-29.

hak ile ortadan kaldırarak dini sağlam ve selim bir temel üzerine oturtmuştur.¹¹ Evlat edinme âdeti de onların ihdas etmiş oldukları alışkanlıklardan biridir.

Öz babasından başka bir kimseye nispet edilen çocuğa “الدَّعِيُّ” denir. “أَدْعِيَاءُ” kelimesi ise “الدَّعِيُّ” kelimesinin çoğuludur. Kur’ân’da “أَدْعِيَاءُ” olarak ifade edilmiştir.¹²

Cahiliye döneminde bir kimse dilediği anda başka bir kimseyi evlat edinebilirdi. Bunu gerçekleştirmek için yapması gereken belli bir topluluk içerisinde evlat edineceği kimseyi göstererek “artık falanca benim evladımdır” diyerek ilan etmesidir. Buna “tebenni” ismi verilmiştir. Bir kimse evlat edindikten sonra evlat edinmiş olduğu bu kimse her yönden kendisine varis olurdu. Kısacası onun öz oğlundan farkı olmazdı. Bu raddeden sonra normalde öz baba-oğul arasında cereyan eden veraset, nikâh engelleri gibi hukuki durumlar evlatlık ve babalık arasında da cereyan ederdi. Dolayısıyla evlatlık olan bir kimse babalığının eşi, kardeşi, kızı, halası gibi mahremleriyle evlenemediği gibi babalıkta evlatlığın bu gibi mahremleri ile evlenemezdi. Bu anlayışa göre evlatlığın boşanmış olduğu kadın ile babalığın evliliği doğru kabul edilmezdi.¹³

Zeyd b. Harise de Resûlullah tarafından evlat edinilmişti. Onun hikâyesini, nasıl evlat edinildiğini “Zeyd b. harise” ile ilgili kısımda anlattık.

Cahiliye âdeti olan tebenni Medine dönemine kadar devam etmiştir. Hicret’in 3-7. yılları arasında indirilen ayetler ile evlatlık müessesesi kaldırılmıştır:

“Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlatlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.”¹⁴

“Evlâtlıklarınızı babalarının soyadlarıyla anın. Bu Allah katında adaletle daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli

¹¹ Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *Ravâiu'l Beyân Tefsiri Ayâti'l-Ahkâm*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu (y.y.: Şamil Yayınevi, t.y.), II, 267.

¹² Ebû'l-Fağl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î İbn Manzûr, *Lisânül-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1993), XIV, 261.

¹³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988).

¹⁴ el-Ahzâp, 33/4.

ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.”¹⁵

Abdullah b. Ömer’den nakledildiği üzere o şöyle demiştir: *“Onları babalarının ismine nispet ederek çağırın, bu Allah’ın yanında daha adaletli bir davranıştır.”* ayeti ininceye kadar biz Zeyd b. Harise’ye Zeyd b. Muhammed olarak seslenirdik.”¹⁶

“Bunlar sizin ağzınızla söylemiş olduğunuz şeylerdir.” bu söylemiş olduklarınızın bir kıymeti yoktur. Bunlar ne doğrudur nede hakikati ifade etmektedir.¹⁷ İtibar edilen söz, mânâsı hakikat olan kelimelerden müteşekkil cümlelerdir. Kalpten gelmeyen cümlelerin, mânâsız sözlerin bir ehemmiyeti yoktur. Bu tıpkı idrak kabiliyeti olmayan varlıkların çıkarmış olduğu birtakım seslerden ibarettir.¹⁸ Allah ise hak olan, vakiaya uygun olan sözü söyler. O halde doğruluğu kati olan Allah’ın sözü kabul edilmeli, onun dışındaki sözlere itibar edilmemelidir.¹⁹

Ahzâb suresinin beşinci ayeti evlatlık olarak kabul edilen ve öz oğul gibi muameleye tabi tutulanların aslında doğru olmadığı, onları kendi babalarına nispet ederek çağırmanın, bazı hikmetlere binaen daha adil ve hak katında geçerli olduğunu vurgulamıştır. Yine ayetin ifadesiyle onların söylemiş olduğu sözler, yani evlatlıkları babaları olmayan bir kimseye nispet etmeleri boş sözden ibarettir. Zeyd b. Harise örneğinde olduğu gibi. O halde *“evlat olarak kabul ettiğiniz bu kimseler sizin dinde kardeşlerinizdir”* açıklaması ile hüküm netleşmiştir.²⁰ Bu hüküm icra edildikten sonra bir kısım kimselerin Zeyd b. Muhammed diye hitap etmeleri boş bir sözden ibarettir.

Ayetin getirmiş olduğu hükmün birtakım hikmetleri vardır. Bunlardan en zahir olanı nesep sübutu ile alakalı olandır. Şâyet insanlar birbirini evlat edinmeye devam ederse ileride öz-üvey karmaşası, mirasa kimin daha hak sahibi olduğu gibi bir takım nizaya sebebiyet verecek durumların ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Aile kurumunun sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi, mahrem-namahrem ayrımının tatbik edilebilmesinin önündeki en büyük engelin “tebenni” olduğu kanaatindeyiz. Nitekim

¹⁵ el-Ahzâp 33/5.

¹⁶ Buḥârî, *el-Câmi ‘u’l-Musnedu’s-Şaḥîhu’l-Muḥtaşar*, VI, 116; Muslim, *el-Musnedu’s-Şaḥîhu’l-Muḥtaşar bi Nakli’l-‘Adl ‘ani’l-‘Adl ilâ Resûlillâh*, IV, 1884.

¹⁷ Mahmûd b. ‘Abdullâh el-Ḥuseynî el-Âlûsî, *Rûḥu’l-Me‘âni fi Tefsîr el-Ḳur‘âni’l-‘Azîm ve’s-Seb‘u’l-Meşâni* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1995), XI, 145.

¹⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ġayb*, XXV, 167.

¹⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili* (Yeni Doğan Yayın, 2001), 310.

²⁰ Ateş, *Yüce Kur‘ân’ın Çağdaş Tefsîri*, V, 2044.

İslam dininde bir kimsenin namahrem olan bir kimse ile aynı ortamda bulunması bile caiz görülmezken, öz oğul olarak kabul edilen evlatlığın aynı evin içerisinde Allah katında namahrem olarak bildirilen kimselerle (üvey kardeşi, üvey annesi) bir arada kalması asla uygun olmayacaktır.

İslam evlatlık müessesesini kaldırdıktan sonra evlenme yasağı da ortadan kalkmıştır. Buna göre babalığın evlatlığının boşadığı eşi ile evlenmesi, evlatlığın babalığının kızları, boşadığı eşleri, teyzeleri, halaları gibi yakın akrabaları ile evlenmesinde bir sakınca kalmamıştır. Aynı şekilde aralarında miras hukuku da kalmamıştır. Bütün bu yasaklar kalkmış, evlatlık müessesesi kaldırılmış olmasına rağmen bir kimsenin başka birini evladı gibi görmesi, muamelelerinde ona evladı gibi davranması güzel bir davranış olarak telakki edilmiştir. İslam'ın gayesi evlilik mânileri ve miras hukuku gibi meseleleri düzene sokmaktır.²¹

Toplum arasında yüzlerce yıllık bir geçmişi olan evlatlık müessesesinin “Artık evlatlık kaldırılmıştır” sözünü söylemekle anında toplumun hafızasından silinmesi pek mümkün değildi. Köklü bir geçmişi olan bu âdetin fiili olarak ortadan kaldırılabilmesi ancak Allah tarafından açık bir emir, Peygamber tarafından fiilen tatbik ile kaldırılabilirdi. Çünkü Allah'ın emrettiği, Peygamber'in tatbik ettiği bir fiili Müslümanların yanlış bulması mümkün değildi.²²

Hız. Peygamber toplumda var olan sınıf farkını ortadan kaldırmak istiyordu. Bunu gerçekleştirmek için evvela kendi ailesinden başlamayı uygun bularak Zeyd b. Harise'yi Haşimoğullarının şerefli kızlarından olup aynı zamanda Peygamber'in halasının kızı olan Zeyneb bint Cahş ile evlendirmek istemiştir.²³

Zeyd'in Zeyneb ile evlenmesinden boşanmasına, iddetinin bitiminden sonra Hız. Peygamberle evliliğine kadar olan süreç Müslümanların zihninden cahiliye âdeti olan tebenninin silinmesi açısından büyük bir fayda vardır. Netice de kadim bir geçmişe sahip olan bu müessesenin bizzat şârinin emir ve tatbikiyle hükmünün ilga edilmesi tartışma ve nizâyâ geçit vermeyecek büyük bir adımdır. Bundan sonra Müslümanlar

²¹ Ateş, a.g.e.

²² Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, 422.

²³ Seyyid Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzili, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu (İstanbul: Dünya Yayınevi, 1991), 326.

evlatlıklarının boşamış olduğu eşleri ile evlilik hususunda bir zorluk çekmeyeceklerdir.

İslam'ın evlatlık müessesesini kaldırması ile alakalı illetleri göz önünde bulundurursak vaz edilen hükümlerin sadece hukuki ve mahremiyetle alakalı hususları düzenlemek amacıyla olduğu net bir şekilde anlaşılabilir. Öte yandan İslam; yetim, öksüz, yoksul, kimsesiz gibi bakıma muhtaç çocukların bakılması, okutulması, eğitilmesi gibi hususlara büyük ehemmiyet vermiştir. Bir müminin yetime bakmak gibi bir ameliye karşılığında Rabbin rızasına muvaffak olması umulur. Yetim, öksüz, kimsesiz çocuklar gerek Müslüman ailelerin yanında gerekse devletin kurmuş olduğu özel müesseselerde bakılarak temel ihtiyaçları karşılanır. Ailesinin yokluğu gibi birtakım sebebiyetlerle yaşamış olduğu mahrumiyetler Müslümanlar tarafından giderilmeye çalışılır. Bütün bunların yanında kendisiyle evlatlık ilişkisi kurulan çocuklar ergenlik çağına geldiği zaman mahremiyet ölçülerine dikkat edilerek kendisi ile kurulan yakınlık devam ettirilebilir. Her ne surette olursa olsun nesebi nispet etmek gibi bir durum söz konusu olamaz. Nitekim zikredilen naslar bu konuda net hükümler ifade etmektedir.²⁴

2.3. Ayetin Nüzul Sebebi

وَتَخَشَىٰ مُبْدِيهِ اللَّهِ مَا تَفْسِكُ فِي وَتُخْفِي اللَّهُ وَأَتَّقِ رَوْجَكَ يَكْ عَلَ أَمْسِكَ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اللَّهُ أَنْعَمَ لِلَّذِي تَقُولُ وَإِذْ فِي حَرِّ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى يَكُونَ لَا لِكِي جُنَاكَهَا َرَوَ وَطَرًا مِنْهَا زَيْدٌ فَضَى فَلَمَّا تَخَشِيَةً أَنْ أَحَقَّ وَاللَّهُ النَّاسَ مَفْعُولًا اللَّهُ أَمْرٌ وَكَانَ وَطَرًا مِنْهُمْ فَضُوا إِذَا أَدْعِيَانَهُمْ أَزْوَاجَ

Bir zaman, Allah'ın kendisine lutfu bulduğu, senin de lutfkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağınu koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlatlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir.²⁵

²⁴ Ahzâb 33/4-5.

²⁵ Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 384.

Ayet-i kerimelerin nüzul sebebi içtihadı açık olmayan bir bahistir. Rivâyetler üzerinden tespit edilen nüzul sebepleri ayet-i kerimenin doğru anlaşılması ve yorumlanması hususunda büyük önem arz etmektedir. Ahzâb 37. ayet özelinde değerlendirecek onun nüzul sebepleri hakkındaki rivâyetler Peygamber hakkında bazı yanlış değerlendirmelere sebebiyet vermektedir. Onun hevâ ve hevesine göre vahye şekil verdiğini açıkça söyleyen yahut ima eden tenkitlere yol açmaktadır. Durum böyle olduğundan meseleyi değerlendirmek mecbur hale gelmektedir. Zira doğru anlam ancak rivâyetler üzerinde nesnel çalışmalar yapılarak elde edilebilir.

“Allah ve Resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah’ın ve Resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”²⁶

Bu ayet-i kerimenin indiriliş sebebi Zeyd b. Harise ile Zeyneb bint Cahş’ın evlendirilme hadisesidir. Zeyd b. Harise Hz. Peygamber’in kölesiydi. Hz. Peygamber kendisini azat etmiştir. Daha sonra Hz. Zeyd Hz. Peygamber’in evlatlığı olma şerefine nail olmuştur.²⁷ Zeyneb bint Cahş ise Hz. Peygamber’in akrabası ve Kureyş’in soylularından hür bir kadındı. Güzelliği ve muteber soyu ile insanlar arasında eş olarak talep edilen bir şahsiyetti.

“Hz. Peygamber bu evliliği istemesinin sebebinin açıkça zikretmemiştir. Ancak araştırmacılar bu evliliğin sebebinin toplumda mevcut bulunan sınıf farkını ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.”²⁸

Hız. Peygamber’in toplumdaki yanlış algıyı ortadan kaldırmak, Müslümanların birbirlerine eşit derecede bakmalarını sağlamak, onların tam mânâda kardeş olmalarını sağlama niyeti teoride mümkün olsa da pratikte hayata geçmesi güç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb’in evliliğinde de statü farklarının sürekli gündeme gelmesi evliliği temelinden sarsıcı etkiler bırakıyordu. Hz. Zeyd bu durumdan mustarip olmasına rağmen Resûlullah kendisine nasihat ederek evliliğini devam ettirmesini tavsiye ediyordu.²⁹ Her ne kadar Zeyd bu duruma

²⁶ el-Ahzâp 36.

²⁷ Huseyn b. Mes’ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzil fî Tefsiri’l-Kur’ân* (y.y.: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1999), I, 593.

²⁸ Celalettin Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy 59 (2018): 91.

²⁹ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsirul-Kur’âni’l-Azîm* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1999), VI, 378.

katlanma çabasında olsa da neticede evlilikleri sene sonunda bitme noktasına gelmişti.³⁰

Ayet-i kerimeyi tahlil ettiğimizde bazı cümleler dikkatimizi çekmektedir. Mesela “Allah’ın ileride ortaya çıkartacağı şeyi içinde gizliyordun” ve “İnsanlardan çekiniyordun” ifadeleri önemlidir. Zira bu ifadeler bahsi geçecek olan rivâyetlerin ayetle ilişkilendirildiği yerdir. Bu ayet hakkında Hz. Aişe’nin “Eğer Allah’ın Resülü bir şeyi gizlemek isteseydi muhakkak bu ayet olurdu”³¹ ifadesi mesele hakkındaki değerlendirmeler hususunda yeni problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple ayete matuf olan rivâyetlerin değerlendirilmeleri hususunda dikkatli davranmak doğru anlamlara ulaşabilmemiz açısından ehemmiyetlidir.³²

Sözünü ettiğimiz rivâyet kısaca şu şekildedir; “Hz. Peygamber Zeyd’i aramaktadır. Onu bulamadığı için evine kadar aramaya gitmiştir. Zeyd’in kapısını çaldığında Zeyneb onu karşılamıştır. Zeyneb onu içeriye davet etmesine rağmen o bunu kabul etmemiştir ve birtakım sözler mırıldanarak oradan uzaklaşmıştır. Peygamber’in ne söylediği ile alakalı Zeyneb’in aklında kalan “Kalpleri evirip çeviren Allah’ın şanı pek yücedir” olmuştur. Daha sonra Zeyneb bu durumu Zeyd’e bildirince Zeyd Resûlullah’a gelerek “Ey Allah’ın Resülü evime kadar gelmişsiniz ancak içeriye girmemişsiniz. Herhalde Zeyneb’ten etkilendiniz. Dilerseniz ondan ayrılalım siz evlenin” demiştir. Ancak Hz. Peygamber Zeyd’e “Allahtan kork eşini tut” demiştir.³³ Fakat Zeyd bu evliliğe daha fazla dayanamaz ve Zeyneb’i boşar. Zeyneb iddetini tamamlayınca Hz. Peygamber ile evlenir.³⁴

Yine farklı bir rivâyet kısaca yazan kişiler tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: “Hz. Peygamber Zeyd’in evine gelir. Evin ortasında Zeyneb’i koku ezerken görür. Onun güzelliğinden etkilenerek dilinden şu cümleler dökülür “Ey nûru yaratan Allah’ım sen yüceler yücesisin. Sen güzellikleri yaratansın”. Bunu söyledikten sonra Resûlullah dönüp gider. Zeyneb Zeyd’e bu hadiseyi anlatınca Zeyd “Galiba sevgin Resûlullah’ın kalbine düştü. İstersen seni boşayayım da onunla evlen” dedi. Zeyneb ise “Korkarım

³⁰ Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri”, 91.

³¹ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî, *el-Câmi‘u l-Musnedu’s-Şâhihu l-Muhtaşar*, çev. Mehmet Sofuoğlu (y.y.: Ötüken Yayınları, 2009), Tevhid, 22.

³² Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri”, 93.

³³ İbn Sa’d Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî, *et-Tabakâtü l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1990), VIII, 101.

³⁴ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezî el-Âmilî, *Câmi‘u l-Beyân an Te’vil Âyi l-Kur’ân* (Beyrut: Dârul Hicr, 2001), XX, 10.

ki sen beni boşadıktan sonra o benimle evlenmeyecektir” der. Daha sonra Zeyd Hz. Peygamber’in yanına gelerek Zeyneb’i boşamak istediğini söyler. Ancak Resûlullah Zeyd’e “*Allahtan kork, eşini tut*” diyerek bu ayrılığa mâni olur.³⁵

İlgili rivâyetleri Ahzâb suresi 37. ayetin nüzul sebebi olarak kabul ettiğimiz andan itibaren ortaya evlatlığının hanımına âşık olan, daha sonra aşkını evlilikle taçlandırmak için peygamberlik makamını kötüye kullanarak vahye yön veren bir peygamber, Peygamber’in bu yasak aşkını anlayışla karşılayıp onun isteğini yerine getirmesinde ona ön ayak olan bir koca ve Peygamberle evlenmek için kocasını yönlendiren bir kadın portresi ortaya çıkmaktadır. Bu çizilen portrede Müslümanların kâinatın efendisi dediği Resûlullah, Müslümanların özendiği kahraman bir sahâbi ve müminlerin annesi olarak kabul edilen bir kadın sahâbi zan altında kalmaktadır.³⁶

2.4. Ayetin Nüzul Sebebi ile İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Ahzâb 36. ayetin nüzul sebebini incelediğimiz zaman farklı rivâyetler ve yorumlarla karşılaşsak da hâkim görüş bu ayetin nüzul sebebinin Hz. Zeyneb’in Hz. Zeyd ile evlenmeyi reddetmesidir. Hz. Peygamber Hz. Zeyneb’i Hz. Zeyd ile evlendirmek için dünürlük yapmıştır, ancak Hz. Zeyneb soy ve güzelliğini öne sürerek ondan üstün olmasını gerekçe göstererek bu evliliği reddetmiştir. Ayetin siyak ve sibakına bakıldığında nüzul sebebinin bu olduğu daha iyi anlaşılır. Ayrıca ayette ifade edilen “*Mümin erkekler ve mümin kadınlar...*” ibaresi de bu konuyla alakalı olduğuna delalet etmektedir. Çünkü “*Mümin kadınlar*” ifadesi ayrıca zikredilmiştir. Nüzul sebebinin söz konusu hadise olduğunu aktaran İbn Kesîr, İbn Abbas’tan da kendi görüşünü destekleyen bir rivâyet aktararak görüşünü desteklemiştir. Mücahid, Katade ve Mukatil b. Hayyam’ın da bu görüşte olduğunu söylemiştir.³⁷

Bu evlilikteki asıl maksat üstünlüğün sadece takvada olduğunu anlatmaktı. Nesep ve zenginliğin sınıf ayrımına yol açmadığı vurgulanmaktaydı. Şayet ortada bir eşitlik aranacaksa bunun İslam ile olması anlatılmıştır. Tam burada Zeyneb gibi soy ve güzellik bakımından üstün olan bir kadının efendisi tarafından azat edilmiş bir köle ile evlenmesi böyle bir gayeye hizmet edecek büyük bir hadisedir. Bu evlilik aslında

³⁵ Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri”, 92.

³⁶ Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri”, 92.

³⁷ İbn Kesîr, *Tefsirul-Kur’âni’l-Azim*, VI, 375.

bütün Müslümanlara herkesin eşit olduğunu anlatmayı başarmıştır. Ancak her ne kadar teoride insanların aklına eşitlik ilkesi yerleşmiş olsa da pratikte bazı sıkıntılar yaşanmaya devam etmiştir. Bu evlilik pratikte çıkan bazı pürüzlere de işaret etmektedir. Dolayısıyla toplumda her ne kadar fikir bazında eşitlik ilkesi kabul edilse de bunun ameli olarak tatbik edilmesi zaman almaktadır. Günümüzde dahi birtakım huzursuzlukların sebebinin taraflar arasındaki maddi ve manevi yönden bazı dengesizlikler olduğu bilinmektedir. Ancak kanaatimizce daha mühim olanı fikir bazında bu konunun zihinlerde yerleşik hale gelmesidir. Çünkü ameli konular yine insanın kendi nefsiyle alakalı hususlardır.

Hz. Peygamber aslında Zeyd ve Zeyneb'in evliliklerinin huzursuz olduğunu bildiği halde Zeyd'e "*Allah'tan kork eşini tut*" demiştir. Peygamber'in bu hali bilerek nikah akdinin sürdürülmesini istemesi eleştirilmesine sebep olmuştur. Ancak bu durum Peygamber'in daha önceden Zeyneb ile evleneceğini bilmiş olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İnsanların tenkitlerinden çekindiği için bunu içinde saklamıştır.

Burada başka bir değerlendirme olarak şu yorum yapılmıştır; Araplar arasında yaygın olan evlatlıkların nesep yönünden öz evlat gibi telakki edilmesi, dolayısıyla miras taksiminde, hanımlarının babalıklarına haram olması gibi hususların ortadan kaldırılıp yeni bir hukukun tanzimi için Hz. Peygamber'in kalbine bilgi doğmuştur. Peygamber'in bu nizamı değiştirip aklındaki hukuki sistemi icra edebilmesi için Zeyneb'le evlenmekten başka çaresi yoktur. Çünkü Zeyd b. Harise bir zamanlar Zeyd b. Muhammed nisbesiyle anılmaktaydı. Dolayısıyla Peygamber'in Zeyneb ile evliliği toplumda adet haline gelen bu hukukun Allah'ın ve Resulünün muradı doğrultusunda oluşturulacak yeni bir hukuka yerini bırakması için tek yoldur. Peygamber'in bu kanaati vahy-i gayr-i metlûv dediğimiz surette Cibril'in gelip kendine bildirmesi, kalbe ilham edilmesi gibi yollarla olacağı gibi tamamen kendi akli istidlali ile varmış olduğu bir sonuç olması da mümkündür. Zeyd Hz. Peygamber'e Zeyneb'i şikâyet etmeye gelip onu boşamak istediğini söylediğinde bu bilgi hangi surette olursa olsun Peygamber'in zihninde mevcut idi. Hz. Peygamber bu bilgi kendisinde bulunmasına rağmen halk üzerinde yanlış bir izlenim bırakmamak için zihninde icrasını düşündüğü hükmü tatbik etme hususunda çekimser kalmıştır. Zaten cahiliyeden yeni çıkmış bir toplum varken onun böyle bir hükmü tatbik etmesi İslam'ın yayılmasını, kalplerde sebat etmesini sekteye uğratabilir düşüncesi hâkimdi. Bütün bunların yanında

müşriklerin Müslümanlara karşı sürekli bir propaganda halinde oldukları da unutulmamalıdır. Yeni Müslüman olanlar bu tür yanlış spekülasyonlardan etkilenebilirdi. Tüm bu çekinceler Hz. Peygamber'in Zeyd'e "*Allah'tan kork, eşini tut*" demesine sebep olmuştur.³⁸

Söz konusu ayetten Hz. Zeyd'in Hz. Zeyneb'i boşadığını ve aralarında hiçbir bağ kalmadığını anlıyoruz. Dolayısıyla Zeyneb farz olan iddet müddetini tamamlamış ve ikinci bir evliliğe hazır bir duruma gelmiştir. Bu evlilik ise bahsi geçtiği üzere Resûlullah ile olmuştur. Üzerinde durulması gereken başka bir mevzu da ayette geçen "*Biz seni onunla evlendirdik*" ifadesidir. Bu ifade açık bir şekilde bu evliliğin Allah tarafından kıyıldığını gösterir. Burada Peygamber'in bir dahli yoktur. Zaten ayetin devamına bakıldığında buna delalet eden ibareler açıktır. Zira ayet-i kerîmenin devamında "*Allah'ın emri yerine getirilmesi gereken mutlak bir takdirdir.*"³⁹ ifadesi yer almaktadır.

Ayet-i Kerîme'nin sonunda Allah'ın Peygamber'ini Zeyneb ile neden evlendirdiğini açıklayan ifadeler yer almaktadır. "*Ki böylece müminlere evlatlıklarının (dul) eşleriyle evlenmeleri hususunda bir zorluk olmasın.*" ifadesi açık bir şekilde bu evliliğin illetini beyan eder. O halde böyle açık bir illet Allah tarafından beyan edilmişken Peygamber'in Zeyneb'e olan aşkı! sebebi ile bu evliliği istediği görüşü ne kadar mantıklı olabilir. Bu evlilik yanlış bir anlayışa son vermek için bizzat Allah tarafından onanmış bir evliliktir.

Munir Muhammed Gadban, bu evliliğin İslam davetçilerine örnek olması gerektiğini söylemiştir. Peygamber'in yapmış olduğu evlilikte bir hikmet vardır. Bu hikmet toplumun örf, adet, sosyal durumu gibi normları gözetip İslam'ın ana ilkelerine uygun olmak şartıyla onlara örnek teşkil edecek evlilikler yapmaktır. Zeyneb her ne kadar Peygamber'in halasının kızı olsa da neticede farklı bir kabile olan Beni Esed'e mensuptur. Böylece Resûlullah ilk defa kureyş dışından bir kadın ile evlenmiştir.⁴⁰

Ahzâb suresi 39.ayette peygamberlik görevlerinden en önemlisi olan tebliğ görevinin önemine dikkat çekilmektedir. Allah'ın peygamberlerinin hak olanı gizlemeyeceği,

³⁸ Mahmut Çınar, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler", *Diyanet İlmî Dergi* XLIII, sy 1 (2007): 44.

³⁹ el-Ahzâb, 38.

⁴⁰ Münir Muhammed Gadban, *Nebevi Hareket Metodu*, (Çev. Tank Akarsu), İstanbul199, II, 19 vd.

kendilerine emredildiği şekilde tebliğ de bulunmaları gerektiği bildirilmektedir. Peygamberler kendilerine vahyedileni gizleyemezler. Birtakım hususlardan çekinmek suretiyle Allah'ın emrine muhalefet edemezler. Resûlullah'tan tıpkı kendisinden önceki peygamberler gibi eksiksiz bir şekilde kendisine emredileni yapması, çekinmeden hakkı söylemesi istenmektedir. Zikrettiğimiz gibi Hz. Aişe Ahzâb 37. ayet hakkında “şâyet peygamber bir şeyi gizlemek isteseydi o muhakkak bu ayet olurdu.” demiştir.⁴¹

Ahzâb 40. ayette Resûlullah'ın bahsedilen konu ile alakalı eleştirilmesine Allah tarafından bir açıklık getirilmektedir. Hadisenin meydana gelmiş olduğu zaman diliminde toplumun hâkim algısı evlat edinilen çocuğun tıpkı öz oğul gibi kabul edilmesiydi. Hal böyle iken Peygamber toplum nazarında birden kendi evladının boşadığı dul kadın ile evlenerek bir nevi yanlışa düşmüştür. Çünkü cahiliye âdeti gereği Zeyd b. Harise Peygamber tarafından evlat edinildiği için Zeyd b. Muhammed olarak anılıyordu. Tıpkı öz oğlu gibi kendisine nispet edilebilir, babalığına mirasçı olabilir ve eşi ona ebediyen haram olurdu. Ahzâb 4. ayet-i kerîme de bu kabulün bozuk bir anlayış olduğu zikredilirken 40. ayette ise “*Muhammed erkeklerinizin hiçbirinin babası değildir.*” cümlesi ile bir nevi Allah tarafından Peygamberi tenkit edenlere cevap verilmektedir.

2.5. Rivâyetlerin Metin Bakımından Değerlendirilmesi

Zikretmiş olduğumuz rivayetler sahabe tarafından nakledilmemiştir. Bu ise hadis ilmi açısından rivâyetlerin mürsel olduğunu göstermektedir. Rivâyetlerde ismi geçen raviler hadis âlimleri tarafından adalet ve zapt yönünden nakıstırlar. Ulemanın çoğu zikredilen raviler hakkında müspet söz söylemek bir yana onların rivâyetlerinin kabul edilmeye layık olmadığını açık bir şekilde ifade etmişlerdir.⁴²

Daha sonraki değerlendirmelere esas teşkil eden Taberî rivâyetlerinin kaynağını İbn Cureyc, Zeyd b. Eslem ve Mukatil b. Hayyan'a dayandırmaktadır. Taberî sahih olmayan kaynakları da üzerinde pek durmadan eserine almıştır. Senetle alakalı fazla

⁴¹ İbn Kesir, *Tefsirul-Kur'âni'l-Azim*, VI, 380.

⁴² Geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, "İbn-i İshak", DİA, XX, 93 vd., "İbn Sa' d" DİA, XX, 294, Fuat Sezgin, *Tarihu't- Turasi'l-Arabi*, (Arapça'ya çev. Mahmud Fehmi Hicazi), Riyad 1983, I, 101.

tetkikte bulunmayan Taberî'nin senetlerde ki ravilerin sıhhat derecesini tespit etme işini okuyucuya bırakmaktadır.⁴³

Rivâyetler metin açısından incelendiğinde öncelikle göze çarpan husus her birinin farklı içeriklere sahip olmasıdır. İbn İshak'ın almış olduğu rivâyet ile diğerleri arasında telifi mümkün olmayan bir farklılık mevcuttur. İbn İshak'ın rivâyetinde anlatılan; Zeyd evde hasta yatağında yatarken Zeyneb onun yanı başında durmaktadır. Peygamber onu bir şey almak için ayağa kalktığı anda görür ve hikâye buradan devam eder. Ancak diğerlerinin rivâyetinde Zeyd evde yoktur. Bir tesadüf eseri Peygamber Zeyneb'i görmektedir. Bu iki rivâyet telif edilmeye imkân vermeyecek niteliktedir. O halde rivâyetlerden biri sahih olduğu takdirde diğerini nakzetmemesi muhaldir. Ancak biz rivâyetlerin tümünü hadis kritiğine dayanarak hali hazırda sahih kabul edemiyoruz.

Elli beş- Altmış yaşlarında olan Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'i gördüğünde âşık olması her ne kadar vakıya ters olsa da imkânsız değildir. Ancak mesele dikkatle ele alındığında Peygamber'in Zeyneb'i ilk defa görmesi gibi bir algının oluşmasını sağlayacak mantıksal bir zemin bulunmamaktadır. Zira Peygamber küçük yaştan itibaren Zeyneb'i çok defa görmüştür. Hatta onu gördüğü zamanlarda tesettür ile alakalı hükümlerde nazil olmuş değildir. Bir insanın fiziksel olarak birinden etkilenmesi üzerinde tesettür olmadığı daha makul bir durumdur. Çünkü kadına has olan çoğu hususiyetler bu durumda daha belirgin olmaktadır. Tüm bu evreler atlanıp geçkin bir yaşta Peygamber'in aniden aşka tutulması idrakimize makul gelmemektedir.

Zeyneb çoğu zaman Resûlullah'ın diğer eşlerine Resûlullah ile olan nikâhının göklerde kıyıldığını, bunu bizzat Allah'ın irade ettiğini övünmek maksadıyla dile getirirdi. Ancak Zeyneb'in Resûlullah'ın kendisine olan aşkıyla alakalı bir ifadeye bulunduğu, kendisine ayrı bir değer verdiği ile alakalı bir söylemi mervi değildir. Şâyet böyle bir şey olsaydı Zeyneb bunu dile getirirdi.⁴⁴

Hristiyanlıkta peygamber algısı yarı insan yarı tanrı olarak tasvir edilmiştir. Bu sebeple onlar bir peygamber hakkında değerlendirme yaparken onu beşeriyetin noksanlık olarak telakki edeceği birtakım özelliklerden tenzih ederler. İslam dinin de ise

⁴³ Geniş bilgi için bk., Abdülhamit Binşık, "İsrailiyat" DIA, XXIII, 199 vd.

⁴⁴ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâ'îl el-Buḥârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şâḫiḫu'l-Muḥtasar*, çev. Mehmet Sofuoğlu (y.y.: Ötüken Yayınları, 2009), tevhit, 22.

Peygamber'in vahye muhatap olması dışında normal bir beşer olduğu daima vurgulanmıştır. Peygamber'in vahiy alması haricinde kendisine insani olarak isnat edilen ihtiyaç ve tavırlar İslam toplumu açısından normal kabul edilmiştir. Zira Peygamber nübüvvet görevi haricinde bir beşerdir ve onun da diğer insanlarda zuhur eden bir takım insani özellikleri mevcuttur. Onun bir kadını fiziksel yahut duygusal olarak istemesi gâyet doğal bir durumdur.⁴⁵

Beşeriyet telakkisini merkeze alan İslam uleması Peygamber'in Zeyneb'le alakalı aşk temalı rivâyetlerini tetkik etmek hususunda ilk zamanlar gevşek davranmışlardır. Bu mantığa göre Peygamber bir beşerdir ve bu isteği gâyet normaldir. Nitekim anlatılan hikâyelerde Peygamberlik açısından bir pürüz bulunmamaktadır.

Söz konusu rivâyetler bazı art niyet taşıyan kimselerin eline geçtiğinde buna dört elle sarılmışlardır. Çünkü Peygamber üzerinden İslam dinini itibarsızlaştırmak ve etkisini kırmak için söz konusu uydurma rivâyetleri kullanma yoluna gitmişlerdir. Varılmak istenen yol ise şudur; Peygamber Zeyneb'e âşık olmuştur. Bu aşkı sebebiyle ayetleri kendi tasarlamıştır. Zamanı geldiğinde hükmü tatbik ederek gayesine ulaşmıştır. Böyle zaafı olan bir kimsenin ise Peygamber olmaması gerekir. Hâlbuki rivâyetlerin uydurma olduğunu, mantık açısından ne kadar uygunsuz bir hal olduğunu anlatmıştık.

Prof. Dr. Mahmut Çınar konuyla alakalı birtakım sualler yönelterek meseleyi şöyle izah etmektedir “Peygamber'in bir beşer olması sebebiyle böyle beşerî bir sevgiye maruz kalmış olması mülâhazasına karşı ne tür bir açıklama getirilebilir. Yusuf suresinde Yusuf As. ve Züleyha arasında cereyan eden meşhur hadise anlatılır. Ayet-i kerîme de “*Kadın gerçekten onu arzulamıştı. Şâyet Rabbinin burhanı olmasaydı Yusuf'ta onu arzulayacaktı. İşte biz onu kötülükten böylece alıkoyduk. O bizim muhlis kullarımızdandı.*”⁴⁶ buyrulmaktadır. Burada dikkat edilirse Allah Yusuf peygamberi daha peygamberliği bile verilmeden halk arasında fahiş olarak bilinen bir fiiliyattan kurtardığını ifade buyurmaktadır. Peygamberliğinden evvel böyle bir durumda Allah Yusuf Peygamberi yalnız bırakmamışken, Peygamberliğinin ileri dönemlerinde ki bir kulunu kalbinin bir kadına kayması ile baş başa bırakabilir mi?”⁴⁷

⁴⁵ Çınar, “Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler”, *Diyanet İlmî Dergi* XLIII, 2007, 35.

⁴⁶ Yusuf 12/24.

⁴⁷ Çınar, “Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler”, *Diyanet İlmî Dergi* XLIII, sy 42 (2007).

Peygamberliğin ilk yıllarından itibaren Müslümanlar kaynaklarını her ne kadar İsrailiyyattan soyutlamaya çalışsalar da bu pek mümkün olmamıştır. Zira Müslümanların arasına gizlice sızan bir takım ehli kitap mensubu kimseler bu rivâyetleri kaynaklar arasına sokuşturabilmeyi başarmışlardır. Mahmut Çınar hocaya göre bu rivâyetleri İslam kaynaklarına sızdıranların başında Yuhanna ed-dimeşki gelmektedir. Söz konusu rivâyetlerin de asıl kaynağı gerçekte bu adamdır. Bu rivâyetler Tebe-i Tabiin arasında yayılmıştır. Tabiinin önde gelen isimlerinden Katade'ye nispet edilmiştir. Daha sonra gelen müfessir ve tarihçiler bu rivâyetlerin sıhhati hususunda derin bir araştırma yapmadan eserlerine almışlardır. Bu rivâyetlerin sahih kabul edilen hiçbir kaynakta yer almaması ise oldukça önemlidir. Zira bu başından beri savunduğumuz rivâyetlerin uydurma olduğu tezimizi kuvvetlendirmektedir.⁴⁸

Kitabı mukaddeste peygamberlerle alakalı rivâyetlere bakıldığında kabul edilmesi mümkün olmayan bazı hikâyeler yer almaktadır. Bu hikâyelerde onları küçük düşüren, insani olarak aciz, heva ve hevesine düşkün insanlar olarak tasvir eden anlatımlar vardır. Bu anlatımlar temel alındığında onların normal bir insandan ayrı hiçbir faziletlerinin olmadığı neticesine varmak kaçınılmaz olmuştur. Bu hikâyeler arasında özellikle Davud'un sadık komutanı olan Uriya'nın eşi Bat-şava'ya âşık olması hadisesidir. Bu hikâye ile Resûlullah'ın Zeyneb ile alakalı aşk temalı rivâyetler arasında neredeyse birebir benzerlikler mevcuttur. Hikâye şöyle anlatılır; Davud orduyu sefere gönderip kendisi Yaruşalim denilen bir mevki de kalır. Sarayın terasında gezinirken bir kadının yıkandığını görür. Davud kadının güzelliğinden çok etkilenerek kendisine âşık olmuştur. Kadının getirilmesini emreder. Kadın kendisine geldiğinde onunla birlikte olur ve neticede kadın hamile kalır. Beraber olduğu bu kadın Eliam'ın kızı Hititli Uriya'nın eşi Bat-şavadır. Davut Sefer de olan Uriya'yı evine çağırır ve evinde kalmasını ister. Ancak sadık bir adam olan Uriya israiloğulları savaşırken evinde rahat edemeyeceğini söyleyerek sarayda kalır. Ertesi gün Davud kendisini sarhoş edinceye kadar içki içirir. Kendi evine gitmesini emreder. Ancak sabah baktığında onun hala sarayda olduğunu görür. Bunun üzerine Uriya'yı cepheye tekrar elinde bir mektupla komutan Yaov'a gönderir. Mektupta Davud Yaova'ya Uriyayı

⁴⁸ Çınar, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş İle Evliliği Etrafındaki Şüpheler", *Diyanet İlmî Dergi* XLIII, 2007, 43.

savaşın en şiddetli olduğu mevkide yerleştirip yalnız bırakmasını ve ölüp gitmesini istediğini söyler. Yaova mektupta yazılan talimata uygun hareket ederek Uriya'nın okların isabeti sonucunda ölmesine sebep olur. Uriya öldükten sonra karısı Bat-şava kendisi için yas tutar. (Burada yas ile kastedilen büyük ihtimalle İslam da iddet olarak ifade ettiğimiz kavrama yakın bir mânâdadır.) Yas bittikten sonra Davud kadını nikâhına alır. O kadından bir oğul sahibi olur. Kitabı mukaddese göre bu oğul Süleyman'dır.⁴⁹

Hikâyeyi dinlediğimiz zaman Hz. Muhammed hakkında rivâyet edilen hikâyeye ile belirgin bir benzerlik olduğu görülür. Hz. Muhammed de Hz. Davut'ta birer peygamberdir. İkisinin de kendilerine sadık komutanları vardır. Zeyd ve Uriya. İkisi de kendilerine sadık olan bu kimselerin eşlerini çıplak veya yarı çıplak olarak görmüşlerdir. İkisi de gördükleri bu kadınlara (Zeynep ve Bat-şava) âşık olmuşlardır. Zeyd boşadıktan sonra Zeyneb iddet beklemiş ve neticesinde Resûlullah ile evlenmiştir. Uriya öldükten sonra da Bat-şava yas tutmuş ve yas bitiminde Davut ile evlenmiştir. Bu kadar belirgin benzeşmelerin tesadüfi olmasını düşünmek pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Davud peygambere isnat edilen bu hikâyeye söz konusu rivâyetlerin kaynağını bulmamız açısından bize fikir vermektedir.

Zeyd b. Harise ömrünün büyük bir bölümünü Hz. Peygamber'in yanında geçirmiştir. Onun rahleyi tederisinde yetişmiş büyük bir sahabidir. Kuran-ı Kerim'in ilk indirilmeye başladığı dönemden itibaren İslam'a hizmet etmek şerefine nail olmuştur. Zeyd İslam'ı ilk kabul edenlerdendir. Şehadete nail olduğu Mute seriyyesine kadar ömrünün tamamı İslam adına gayret ve çaba göstermek ile geçmiştir.⁵⁰

Zeyd azad edilmiş bir köle olması, Kureyş kabilesine mensup olmaması gibi eksiklikleri sebebiyle o zaman ki toplum hiyerarşisinde ikinci sınıf bir insan muamelesi görmüştür. Hâlbuki Zeyd özgürlüğüne kavuşmuş olduğu, ailesine kavuşma imkânı bulduğu halde Peygamber'e olan büyük muhabbeti sebebiyle onun yanında kalmayı tercih etmiştir. O her ne kadar bu fedakârlığı göstermiş olsa da toplum nazarında hak ettiği değeri bulamamıştır. Zeyd gerek Cahiliye döneminde gerekse

⁴⁹ Tevrat, *Yaratılış* 11: 1-27

⁵⁰ İbn İshâk, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî, *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi)*, I, 118; Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, IV, 41; en-Nesâ'î, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, 2012, X, 211.

İslam döneminde daima azatlı bir köle olarak anımsanmıştır. Soylu ve Şerefli kabilelerin kendileri ile bir tutulmasını asla sindirememiştir.

2.6. Ayetin Nüzul Sebebi Hakkındaki Rivayetler ve Müfessirlerin Görüşleri

2.6.1. Müfessirlerin İlgili Rivâyetler Hakkındaki Görüşleri

Taberî ve İbn Sa'd gibi tarihçilerimiz bu konuyla alakalı rivâyetleri kitaplarına almıştır. Onların bu tür rivâyetleri sıhhat derecelerini gözetmeden kitaplarına almaları kendilerinden sonra gelecek olan ilim ehlinin bu rivâyetleri değerlendireceğini ümit etmeleriyle bağlantılıdır. Çünkü onlar kendilerini rivâyetleri toplamaya memur kimseler olarak görüyorlardı. Bu sebeple bizim "hadis usulü" olarak ifade ettiğimiz ilmi doktrinin kurallarına henüz tabii değillerdi. Hadis usulünde yer alan kavramlar üzerinde rivâyetleri değerlendirme hususu birkaç asır sonra ortaya çıkmıştır.⁵¹

Tarihçilerimizin bu rivâyetleri değerlendirip kitaplarına almaları açıklanabilir birtakım sebeplere mebnidir. Ancak bu rivâyetler maalesef Fahreddin Râzî, Zemahşerî, Beğavi gibi meşhur müfessirlerin kitaplarında da kendilerine yer bulmuşlardır.⁵²

Celeddin Divlekçi şöyle bir değerlendirme yapmaktadır "Bu rivâyetlerle alakalı farklı mülâhazalar söz konusu olduğundan, müfessirlerin ilgili rivâyetlere yaklaşımlarını üç gruba ayırmak mümkündür. İlk grup söz konusu rivâyetleri sahih kabul edenlerdir. İkinci grup ise bu rivâyetlerin doğru olmadığını beyan ettiği halde doğru olsa bile bu gibi hikâyelerin rivâyetinde herhangi bir sıkıntı olmadığını söyleyenlerdir. Son olarak bu rivâyetlerin hiçbir şekilde geçerli olmadığını savunanlardır. Başta saydığımız Zemahşerî, Fahreddin Râzî gibi müfessirleri ilk grupta değerlendirmek mümkündür. Elmalılı Hamdi Yazır ve Tahir b. Âşur gibi âlimleri ikinci, İbnü'l-Arabî, Kurtubî, İbn Kesîr gibi âlimleri de son gruba dâhil edebiliriz. Dirâyet ve Rivâyet tefsirlerinin kaidelerine uygun olmayan bu gibi rivâyetlerin, tefsirde otorite olarak kabul edilen müfessirlerimiz tarafından zikredilmesi endişe verici bir durumdur. İlmî seviyesi ortalamanın üzerinde olan kitlelerin bu gibi otoriteler karşısında rivâyetleri sahih kabul ederek yanlış bir

⁵¹ Ali Osman Ateş, "Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar" İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy VII (1992): 178.

⁵² Râzî, *Mefâtihü'l-Ğayb*, XXV, 183; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hağâ'iki't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, 1986), III, 552.

değerlendirmeye tabi tutmaları ihtimali oldukça yüksektir. Hal böyle iken bu durumun açıklığa kavuşması, sahih bilgiye ulaşılması için yapılan değerlendirmeler göz önüne getirilmelidir.”⁵³ Şu hâlde bu üç grubun yaklaşımlarını Divlekçi hocamızın şeması ile değerlendirelim.

2.6.2. İlgili Rivâyetleri Kullanmakta Sakınca Görmeyenler

İmam Beğavi tefsirde âlim olduğu gibi hadis ve fıkıh ilimlerinde de yetkin bir kimsedir. Pek çok âlim kendisinden övgü ile bahsetmiştir. Beğavi “*Allah’ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun*” ayetini İbn Abbas’a nispet ederek Zeyneb’e olan sevgisi olarak tefsir etmiştir. O bu konuda “Resûlullah’ın içinde gizlemiş olduğu şey Zeyneb’e olan sevgisiydi” demiştir. Bu rivâyet üzerinden değerlendirmelerine devam eden Beğavi rivâyeti temel alarak değerlendirmesine şu şekilde devam etmiştir:

“Şu hâlde Hz. Peygamber Zeynep’in Zeyd’ten ayrılıp kendisi ile evlenme ihtimalini içinde gizliyordu.”⁵⁴

Semerkandî rivâyetleri değerlendirme hususunda İbn Cerir gibi davranmıştır. Tıpkı onun gibi zikretmiş olduğumuz rivâyetlerin sıhhat derecesine pek fazla ehemmiyet vermemiş ve onlar üzerinden direk olarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Süddi ve Kelbi gibi âlimlerin rivâyetlerini de aktarmıştır.⁵⁵

Yukarı da zikretmiş olduğumuz rivâyetlerin biri İbn Abbas diğeri Katade kanalıyla elimize ulaşmaktadır. Semerkandi ilgili rivâyetlerde zikredilen “Peygamber’in evli bir kadın olan Zeyneb’i beğenmiş olmasını” problem olarak yorumlamaz. Asıl mesele Peygamber’in Zeyd’in eşinden boşanmasını istediği halde ona içinden geçirdiğinin tam tersini söylemiş olmasıdır.

Semerkandî’nin bu çıkarımı aslında meseleyi daha karmaşık hale getirir. Çünkü Peygamber’in Zeyd’e eşini boşamamasını söylemesi aslında peygamberlik makamına çok daha uygundur. Netice de böyle bir tavsiye emri bil maruftur. Şayet Peygamber Zeyneb’ten hoşlandığı halde Zeyd’e eşine dönmesini emredip kendi nefsinin isteğine gem vurmuşsa bunda ne gibi bir problem olabilir? Bu yaklaşım meseleyi daha da

⁵³ Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri Ve İlmî Değeri”, 94.

⁵⁴ Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzil fi Tefsiri’l-Kur’ân*, III, 641.

⁵⁵ Zehebî Muhammed, *et-Tefsir ve’l-Müfessirün* (Lübnan: Dâru’l- Kalem, t.y.), I, 227.

çıkmaza sokmaktadır. Çünkü asıl problemi es geçerek Peygamber'in davranması gerektiği şekilde davranmasında bir delil aramanın bizi tatmin edici bir neticeye ulaştırmayacağı kanaatindeyiz.

Semerkandî şöyle bir çıkarımda bulunur:

“Resûlullah'a Zeyneb ile evleneceği daha önce bildirilmişti. Bu bilgiye rağmen Hz. Peygamber Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmiştir. Ancak Zeyd'in Zeynep ile olan evliliğinde ailevi huzursuzluklar baş göstermiştir. Zeyd boşanmayı istediğinde Hz. Peygamber ileride Zeyneb ile evleneceğini bildiği halde kendisine eşiyile boşanmamasını tavsiye etmiştir. Bir zaman sonra Zeyd bu evlilikten mustarip olup Zeyneb'i boşamıştır. Ancak Hz. Peygamber halk arasında “Muhammed evlatlığının boşadığı karısını aldı” demelerinden çekinerek Zeyneb'i nikâhına almak istememiştir. Allah cahiliye âdeti olan evlatlık müessesesini bizzat Peygamber'inin vasıtası ile kaldırmak için Zeyneb ile evlenmesini emir buyurmuş ve Peygamber Zeyneb ile evlenmiştir.”⁵⁶

Görüldüğü üzere Semerkandî rivâyetin senedi ve içeriği ile alakalı pek bir problem görmemektedir. Onun nefsinde gizlemiş olduğunun tersini söylemesini dikkat çekici olarak değerlendirmektedir.

Râzî'nin konu hakkında aktarmış olduklarına geçmeden evvel onun tefsirinde izlediği metottan bahsetmekte fayda görüyoruz. Zira o her ne kadar ayetleri dirâyet tefsir metodu açısından ele alıp dikkat çekici değerlendirmelerde bulunsa da bir hadis âlimi gibi rivâyetlerin sıhhati hakkında tespitler yapmaktan da geri durmamıştır.

Onun ibarelerinde hadis değerlendirmesi ve hadis usulü konuları ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Tefsir'ül Kebir mukaddimesinde hadis usulüne dair yer alan bilgiler buna işaret eder. Bir yandan lafızların delalet ettiği mânâları izah ederken diğer yandan Mütevâtir ve Âhad haberlerin tanımını yapar.

Hadislerin sıhhat yönünden tahlilini yaparak “Bu hadis Mütevâtir olduğu gibi aynı zamanda meşhurdur, hadis sıhhat açısından delil olmaya uygundur” gibi cümleler kullanır. Hadisleri rivâyet eden rical (hadisin senedinde yer alan raviler) hakkında

⁵⁶ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), III, 51-53.

tespitlere de yer veren Râzî Haccâc b. Ertât'ın rivâyeti zayıftır, bu hadis rivâyet yönünden zayıftır" gibi bilgiler verir. Şâyet hadis akli olarak kabulü mümkün olmayan bir içeriğe sahipse Râzî hadisi kabul etmeyecektir. Bu onun rivâyetler hususunda akla vermiş olduğu ehemmiyetin bir göstergesidir.⁵⁷

Onun rivâyet algısı hakkında çizdiğimiz portrede akıl her ne kadar bizi söz konusu rivâyetin Râzî tarafından kabul edilmeyeceği zannına götürse de kendisi "*Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun*" ayetinin tefsirinde şöyle der: "Zeyneb'le evlenme isteğini gizliyordun."⁵⁸

Razi Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb'in daha öncede zikretmiş olduğumuz (Zeyd'in azatlı bir köle olması, Zeyneb'in soylu olması vs.) sebeplerden ötürü neticede boşandıklarını izah ettikten sonra şöyle devam eder. "Cenâb-ı Hak daha sonra, Hz. Peygamber'in, fiillerinin birtakım fâideleri (hikmetleri) ihtiva eden şeriata mebnî olmasının yanısıra, Hz. Zeyneb'le evlenmesinin, her türlü mahzurdan uzak ve berî olduğunu beyân etmek üzere şöyle buyurdu: "*Peygambere, Allah'ın farz kaldığı herhangi bir şeyi (yapmada) hiçbir vebal olmaz. Daha evvel geçmiş olanlarda da Allah'ın âdeti budur. Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaderdir.*" Daha önce geçenlerin şeriati da böyle idi. Yani geçmiş peygamberler, pek çok bakire ile ve başkalarının boşandığı kadınlarla evlenmişlerdir. "*Allah'ın emri, takdir edilmiş, bir kaderdir*" yani, "herşey kaza ve kader iledir. Kader, takdir (ölçüp-biçme, hesaplama) demektir.

Geçen iki ayetin sonlarındaki, "mef'ûl" ve "mekdûr" kelimeleri arasında, tıpkı kaza ve kader arasında bulunduğu söylenmiş olan bir fark vardır. O halde kaza, asıl olarak kastedilen, kader ise, ona tabî olan (onun peşisıra gelen) şey demektir. Bunu şöyle bir misalle açıklayabiliriz: Bir kimse bir şehre gitmeye niyetlense de, o şehre giden yolda bir han veya köyde konaklasa, bu köye gelip girmiş olsa bile bu durumda, "Bu köye niçin geldin?" diyene cevaben, örfen, "Ben buraya gelmedim. Esas gayem, falanca şehre gitmek. Fakat bu köy, yol üzerinde rastladım" demesi doğru olur. Bunu iyice anladığında, bil ki, ne kadar iyi ve güzel şeyler varsa, hepsi kaza; bütün zararlar da kader iledir. Binâenaleyh Allah Teâlâ, mükellefi, akli ve dini kendilerine hâkim kılma hususunda gayret göstermesine karşılık en güzel bir şekilde mükâfaatlandırılın diye,

⁵⁷ Mahmut Denizkuşları, *Tahrîç Çalışmaları ve et-Tefsîru'l-Kebirde Hadis* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989), 15-16.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXV, 183.

bazı şeylere arzu duyan ve öfkelenen bir varlık olarak yaratmıştır. Binâenaleyh bu yaratılışı, bazan onu zinaya veya katillîğe sevkedebilir. Halbuki, ondaki bu iki özelliği, (şehvet ve öfkeyi), her ne kadar Allah'ın kaderiyle olsa bile, ondan katillik ve zina meydana gelsin diye yaratmamıştır. Bunu da iyice kavradığına göre, Hak Teâlâ'nın, önce *"Allah'ın emrî yerine getirilir"* buyurmasında, sonra da *"Allah'ın emri takdir edilmiş bir kaderdir"* buyurmasında şöyle bir incelik var: Allah Teâlâ, *"Biz onu sana zevce yaptık"* buyurunca, bunun peşisıra, *"Allah'ın emri, takdir edilmiş bir kaderdir"* demiştir ki, bu *"Zeyneb'i sana zevce yapmamız, hükmolunmuş, takdir edilmiş ve yapılması gözetilmiş olan bir kazadır"* manasına gelir.

Allah Teâlâ, Üryanın hanımı ile imtihan edilmiş olan Hz. Dâvud (a.s.)'in kıssasına işaret olarak, *"Daha evvel geçmiş olanlarda da Allah'ın sünneti budur"* buyurunca, burada da *"Allah'ın emri takdir edilmiş bir kaderdir"* buyurmuştur ki bu, *"Bu, İkinci derece bir durumdur, hükümdür, yani kaderdir"* demektir.⁵⁹

Görüldüğü üzere Râzi meseleyi ayeti salt rivayet üzere yorumlamamış ve kader perspektifinden de meseleyi değerlendirmiştir. Son alıntıda görüldüğü üzere Râzi'de Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile olan evliliğini Tevrat'ın Yaratılış bölümünde anlatılan Davut a.s.'in Üriya'nın eşi ile evliliğine benzetmiştir. Bu benzetme onun rivayetleri sahih kabul ettiğini göstermektedir.

2.6.3. Rivâyetlerin İçeriğinde Bir Sakınca Olmadığını Düşünenler

Bazı müfessirlerimiz rivâyetlerin sahih olmadığını kabul etmekle birlikte sahih olmuş olsalardı bile kabul edilmemelerini gerektiren bir mahzurun olmadığını savunmuşlardır. Zira rivâyetlerin içinde yer alan bahislerde Hz. Peygamber'in aleyhine olan bir durum yoktur. Elmalılı Hamdi Yazır Efendi ve Tâhir b. Âşûr bu görüştedirler.

Elmalılı, bu konuda aktarılan söz konusu rivâyetleri sıhhat açısından kabul edilebilir görmez. Ancak yine de:

“Ansızın görülen bir güzelin cemalini, kemâl-i nezahetle hiss-ü takdir ederek yaradanın sun-u kudretini tesbih ve tenzih ile i'lân etmekte Enbiyanın şânı ismetine

⁵⁹ Râzi, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XXV, 183.

muhalif hiçbir manâ olmadığından bu hikâyenin vukuunu farz etmekte esas itibariyle bir mahzur yoktur.” der.⁶⁰

Söz konusu rivâyetler sahih kabul edildiği takdir de Elmalılı'nın ortaya koymuş olduğu bakış açısının kabul edilebilirliği ne derece mümkündür. Konuyu daha iyi izah etmek ve yanlış bir anlam çıkarmamak için Elmalılı'nın tefsirinde yer alan rivâyeti zikrederim.

“Burada tefsirler şöyle bir fıkra derc etmişler: Güya, Resûl-i Ekrem Sallallâh-u aleyhi ve sellem, Zeyneb'i Zeyd'e nikâh ettikten bir zaman sonra, O'na tesâdüfen bir gözü ilişmiş, birdenbire cemali gönlünde bir mevki almış da “Gönülleri çeviren Allah'ı tesbîh ederim” demiş. Zeyneb de bu tesbîhi işitmiş, Zeyd'e söylemiş. Zeyd, intikâl eylemiş ve bunun üzerine Zeyneb'le sohbeti muvâfık görmeyerek Resûlullah'a gelmiş: «Ben, sahibemden ayrılmak istiyorum» demiş, Resûlullah da: «Ne var? O'ndan seni şüpheyeye düşürecek bir şey mi oldu?» buyurmuş. Zeyd: «Yok vallahi, ben, ondan hayırdan başka bir şey görmedim ve lâkin şerafetinden dolayı bana teazzum ediyor» demiş ve o vakit Resûlullah “eşini nikâhında tut” buyurmuş. Ansızın görülen bir güzelin cemâlini, kemâl-i nezhahetle hiss-i takdir ederek Yaradan'ın sun-ı kudretini tesbîh ve tenzih ile i'lân etmekte Enbiyâ'nın şan-ı ismetine muhâlif hiçbir mânâ olmadığından bu hikâyenin vukuunu farz etmekte, esas itibariyle bir mahzur yoktur. Bununla beraber birtakım Hıristiyan muharrirlerin dedikodu vesilesi yapmak istedikleri bu hikâye, İlm-i Hadîs bakımından sahih olarak sâbit değildir. Bir kere rivâyet itibariyle sahih kitaplarında sahih bir tarîk ve sened ile rivâyet edilmemiştir. Sâniyen, dirâyet itibariyle, Zeyneb'in hüsn-i cemâlini Resûlullah'ın henüz yeni görüp anlamış olması aklen şâyân-ı kabul değildir. Zira Zeyneb, Resûlullah'ın yakın akrabasından olmakla tâ çocukluğundan beri görüp bildiği ve bâhusus henüz tesettür emredilmemiş bulunduğu için hüsnü endâmını yakından tanıya geldiği bir kadın iken, bunu, ilk olarak bu kere görülmüş beğeni vermiş diye anlatmak kendi kendini tekzîb eden bir hikâyedir. Doğrusu Resûlullah, Zeyneb'i evvelden biliyordu ve bildiği için O'nu evlat gibi sevdiği Zeyd'e nikâh etmiş idi. Lâkin Zeyneb, onurlu bir kadın idi. Zeyd'i kölelikten âzad edilmiş olduğundan dolayı kendine küfüv saymamış, O'na varmak istememişti. Sırf Resûlullah'ın emrine itâatle varmış, fakat lâyıkiyle ısınamamış idi. Ara sıra Peygamber'e olan kârâbetinden dolayı şerâfet ve asaletiyle

⁶⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yeni Doğan Yayın, 2001), VII, 333.

iftihar ederek, Zeyd'e karşı büyüksenmek istiyordu. Cidden imarete lâıyk olarak yaratılmış olan Zeyd, buna bir müddet sabrettiyse de Resûlullah'a varıp Zeyneb'ten ayrılmak istediğini arz eyledi. Resûlullah'da bunu nefsinde muvâfik gördüğü halde birdenbire müsaade etmeyip dedi ki: “*Zevcenı kendinde tut ve Allah'tan kork*” yâni bir kadını boşayıvermenin ehemmiyetsiz bir mesele olmadığını, Allah indinde mesuliyetli olduğunu düşün. Çünkü helalın Allah'a en mebgûzu talâktır. Bu nasihatler güzel, fakat böyle derken nefisinde de Allah'ın meydana çıkaracağı bir şey gizliyordun. Boşamasını münâsib görüyordun, yâhud nikâhını düşünüyordun da söylemiyordun. Taberîde Süfyan İbn Uyeyne tarikiyle Ali İbn Hüseyin'den rivâyet eder ki: Allah Tebâreke ve Teâlâ, Peygamber'ine bildirmişti. Zeyneb ileride, kendisinin zevcelerinden olacaktı.”⁶¹

Görüldüğü gibi Elmalılı söz konusu rivâyetleri ne rivâyet ilmi ne de dirâyet ilmi açısından sahih görmemektedir. Müfessirin, rivâyetin doğru kabul edilmesi neticesinde bir mahzur olmadığı görüşü tarafımızca problemlidir. Şayet Hz. Peygamber'in Zeyneb'i gördüğünde “kalpleri çeviren Allah'ın şanı yücedir” sözü müfessirin ifadesi ile “kemâl-i nezahatle yapılmış bir hiss-i takdir” ise bu durumda Zeyd'e intikal eden nedir? Böyle bir rivâyetin doğru kabul edilmesi ve müfessirin yorumuna binaen Zeyd'in Hz. Peygamber'e giderek Zeyneb'ten ayrılmak istemesi bizce müfessirin anladığı mânâya terstir. şu hâlde müfessirin anlamış olduğu mânâ ile Zeyd'in fiili birbirine terstir. Müfessirin ortaya koyduğu yorumu uygun bulmamamızın bir sebebi de bu hadisenin neticesinin evlilik ile sonuçlanmasıdır. “Kemâl-i nezahatle yapılmış bir hiss-i takdir” olarak ifade edilen bir mânânın neticesi evlilik olmasa gerektir.

Söz konusu rivâyetlerde zikredilen “kalpleri çeviren Allah'ın şanı yücedir” ifadesi üzerinde yapılacak bazı mülâhazalar hadiseyi daha iyi yorumlamamız açısından önem taşımaktadır. Şüphesiz böyle bir tesbih ifadesi sözü söyleyen kimsenin söylenene karşı farklı bir gönül haline geçmesini anımsatır. Elmalılı rivâyeti metin açısından tenkit ederken, savunmasında “Zeyneb hüsn-ü cemalini Resûlullah'ın henüz yeni görüp anlamış olması aklen şâyân-ı kabul değildir. Zira Zeyneb, Resûlullah'ın yakın akrabasından olmakla çocukluğundan beri görüp bildiği ve bu husus henüz tesettür emredilmemiş bulunduğu için hüsn-ü endamını yakından tanıya geldiği bir kadın iken

⁶¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, VII, 335.

bunu ilk olarak görmüş ve beğenivermiş diye anlatmak kendi kendini tekzib eden bir hikâyedir.”⁶² diyerek kendi savunmasına gem vurmaktadır. Bu savunma beraberinde tesbih ifadesinin ne mânâyâ geldiği ile alakalı mülâhazalara ihtiyaç duyar. Ancak Elmalılı bu konu üzerinde pek durmamıştır.

Âyet hakkında söz konusu rivâyetlerin nübüvvet makamına zarar vermediğini söyleyen müfessirlere Tâhir b. Âşûr da katılır. O, söz konusu rivâyetlerin isnat zincirlerinde tespit edilen “vehn” türü zafiyetlerin rivâyetleri kabul edilemez noktaya taşıdığını kabul ettikten sonra “Şâyet bunlar sahih olarak kabul edilse bile içeriğinde nübüvvet makamına yakışmayan bir durum yoktur”⁶³ der. Daha sonra bu durumu birtakım sebeplere bağlayarak makul göstermeye çalışır. Şöyle der:

“Hz. Peygamber’in Zeyneb’i, Zeyd’in evinde görmesi ile alakalı hususta bilinmesi gereken şudur; şâyet Hz. Peygamber bir rastlantı sonucu değil de kasten Zeyd’in evine gitmişse eve girmeden önce izin istemiş olması kesindir. Çünkü bir eve izin ile girmek vaciptir.⁶⁴ Bu durumda Hz. Peygamber’in bir rastlantı sonucu Zeyneb’i görüp beğenmiş olması ihtimali inandırıcı değildir. Çünkü o dönemlerde kadınlar daha yüzlerini örtmüyorlardı. Ayrıca Zeyneb Resûlullah’ın çocukluğundan itibaren sürekli gördüğü yakın akrabalarından biriydi, halasının kızıydı. Bunun da ötesinde Zeyneb’i Zeyd ile evlendiren bizatihi Hz. Peygamber’in kendisiydi. Oğlu kabul ettiği Zeyd ve ailesi ile içli dışlı idi. Evlatlık ile ilgili hükümler daha vahyedilmemiş olması hasebiyle bir aile ortamından bahsetmek gâyet mümkün. Şu durumda rüzgârın örtüyü kaldırması neticesinde Hz. Peygamber’in Zeyneb’i hiç görmediği şekilde görmüş olduğunu kabul etsek bile bu görüşün ilk olmadığı kesindir. Söz konusu hadisenin gerçekleştiği sırada Hz. Peygamber gördüğü şeyden mesul değildir. Çünkü o peygamber olduğu kadar bir beşerdir. Ve her beşerin güzellikten alacağı bir nasibi vardır. Bir insanın haram olan bir şeye bile ilk bakışı mazur kabul edilmiştir. Hal böyle iken Resûlullah ilk bakışın üzerine ikinci bakışı eklememiştir. Onun bu beğenisinin neticesinde Allah’ı tenzih etmesi, bir kimsenin güzel bir bahçeyi, çiçeği yahut bir atı beğendiği esnada verdiği tepki ile aynıdır. Bakan kişi sürekli bir şekilde bakışını tekrarlamadığı sürece mazur kabul edilmiştir. Bu Allah’ın Kur’ân’da ziynet olarak vasıfladığı şeydir.”⁶⁵

⁶² Elmalılı M. Hamdi Yazır, VII, 336.

⁶³ Muhammed b. Tâhir b. Âşûr İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984), XXII, 36.

⁶⁴ Nur 24 / 27

⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 36.

İbn Âşur bu yaklaşımını bazı argümanlar ile destekleyerek devam eder. “Peygamber beşer olması itibariyle bir kadından etkilenmesi ve kendisini celbeden güzelliğin aklına düşmesi gâyet normal bir durumdur. Çünkü söz konusu hissiyat insanın elinde olan bir şey değildir.⁶⁶ Şu hâlde peygamber dahi olsa bir kimseyi güç yetiremediği bir durum üzerinden ayıplamak yanlış bir tutum olacaktır.

İbn Âşur Zeyd’in Hz. Peygamber’in Zeyneb’e karşı bir meylinin olduğunu bilmesi ihtimalini de şu şekilde değerlendirir. “Şâyet Zeyd Hz. Peygamber’in Zeyneb’e karşı olan ilgisini biliyor ve bu sebeple Zeyneb’i boşamak istediye bunda da şaşılacak bir durum yoktur. Bir kimsenin başkasına olan muhabbeti sebebiyle sevdiği bir dostunu kendine tercih etmesi mücerrep bir olgudur. Fil hakika bizler sahabenin Resûlullah ile olan özel muhabbetleri sebebiyle Resûlullah’ı seve seve kendilerine tercih ettiklerine şahit olmaktayız. Nitekim Dihyetü’l Kelbi ganimetlerden payına düşen Safiyye bint Huyey’den Resûlullah için vazgeçmişti. Sadece sahabe ve peygamber arasında değil, onlar kendileri aralarında da fedakârlıklar yapıyorlardı. Resûlullah Sa’d b. er-Rebî ile Abdurrahman b. Avf’ı kardeş ilan ettiğinde Sa’d İbn avf’a dilediği takdirde kendi eşlerinden birisini seçmesini ve onun tercih ettiği hanımını kendisi için boşayacağını söylemiştir.⁶⁷

Yukarıda anlatıldığı gibi Elmalılı ve İbn Âşur söz konusu rivâyetleri hem senet açısından zayıf olması hem de metinlerdeki tutarsızlıklar sebebiyle sahih kabul etmez. Onlar bu gibi rivâyetler üzerinden İslam Peygamberi’ne yöneltilen karalama kampanyalarına karşı bir savunma refleksi olarak rivâyetlerin menfi bir göstergesinin olmadığını iddia etmektedirler. Onların açıklamalarından anladığımız kadarıyla, senet ve metin açısından oldukça mühim eksiklikler barındıran söz konusu rivâyetlerin sıhhati konusu her ne kadar tartışmaya kapalıysa da o derecede anlam bakımından da menfi bir husus söz konusu değildir. Nitekim müfessirlerimizin serdetmiş oldukları perspektiften rivâyetler ele alındığında sahih olmaları halinde bile bu durum gâyet normaldir.

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXII, 36.

⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXII, 37.

2.6.4. Rivâyetlerin Kabul Edilemez Olduğunu Söyleyen Müfessirler

Söz konusu rivâyetler hakkında serdedilen görüş ve te'villerin yanında söz konusu rivâyetleri en başından kabul etmeyenlerin sayısı az değildir. Bu görüşte olanlar, rivâyet üzerinde yorum yapmak şöyle dursun böyle bir hadisenin vaki olduğunu en başından reddederek meseleyi izah ederler. Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Kurtubî bunlardandır.

İbnü'l-Arabî, âyetin metnini verdikten sonra söz konusu rivâyeti şu şekilde anlatır. “Müfessirlerimiz rivâyeti şu şekilde aktarır. Hz. Peygamber Zeyd'in olmadığı bir günde evine gitmiş ve orada tesadüfen Zeyneb'i görmüş ve onun güzelliğinden etkilenerek “Kalpleri çeviren Allah'ın şanı yücedir” buyurmuştur.

Zeyd, akşam eve geldiğinde Zeyneb Resûlullah'ın söylemiş olduğu sözü ona aktardı. Zeyd, Zeyneb'ten hadiseyi dinleyince Zeyneb'in sevgisinin Resûlullah'ın gönlüne düştüğünü anladı ve onun yanına gelerek Zeyneb'ten boşanmak istediğini, dilinin çok uzadığını ve bu halden mustarip olduğunu anlattı. Hz. Peygamber, kendisine eşini nikâhında tutmasını emretti. Nihâyetinde Zeyd Zeyneb'i boşadı. İddet müddeti bittikten sonra Hz. Peygamber Zeyd'e “Zeyneb'e beni çıtlat bakalım” dedi. Zeyd Zeyneb'e gelip “sana müjde olsun. Resûlullah beni sana dünür olarak yolladı” dedi. Zeyneb ise “ben Rabbimin emri gelmeden bir şey söyleyemem” dedi ve namaza durdu. Bunun üzerine Ahzâb 37. ayet nazil oldu.”

İbnü'l-Arabî bu rivâyeti zikrettikten sonra netice olarak rivâyetin “sakıd-ul esanid” olduğunu belirtir. Doğru olan rivâyetin ise Hz. Aişe'nin “Şâyet Resûlullah Kur'ân'dan bir şey gizleseydi muhakkak o bu ayet olurdu” sözü olduğunu ifade eder.⁶⁸

Kurtubî ayetin tefsiri ile alakalı âlimlerin ihtilaf içinde olduğunu belirtir. Devamında ise şunu söyler. “Katade, İbn Zeyd ve içlerinde Taberî'nin de bulunduğu bir kısım müfessirler Hz. Peygamber'in Zeyneb'i nikâhlıyken beğendiği kanaatindedirler. Onlara göre Zeyneb, Zeyd'in nikâhı altındayken Hz. Peygamber Zeyneb'le evlenmeye can atıyordu.” Daha sonra rivâyetin farklı versiyonlarını zikrederek kendisine göre en uygun rivâyeti şu şekilde nakleder;

⁶⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), III, 575.

Ali b. el-Hüseyin'den de öyle dedi rivâyet edilmektedir: Yüce Allah Hz. Peygamber'e Zeyd, Zeyneb'i boşayacak ve yüce Allah'ın Zeyneb'i kendisine nikâhlanması ile onunla evleneceğini vahyetmişti. Zeyd, Peygamber'e Zeyneb'in huyundan şikâyetle bulunup da Zeyneb'in kendisine katlanamadığını belirtip onu boşamak istediğini söyleyince, Rasûlullah edep esaslarına uygun olarak ve ona tavsiyede bulunmak üzere: "Bu sözlerinde Allah'tan kork ve hanımını nikâhında tut" demişti. Hâlbuki pek yakında Zeyd'in ondan ayrılacağını ve kendisinin onunla evleneceğini de biliyordu. İşte Peygamber'in içinde gizlediği budur. Peygamber pek yakında onunla evleneceğini bildiğinden dolayı ona hanımını boşamasını söylediği varit değildir. Rasûlullah azatlısı olan Zeyd'e hanımını boşamasını emrettikten sonra Zeyneb ile evlenmesi dolayısı ile insanların kendisi hakkında ileri geri konuşmalarından korkmuştu. İşte yüce Allah, Allah'ın kendisine mubah kıldığı bir şey hususunda insanlardan korktuğu için kendisine sitemde bulunmuş ve hanımını boşayacağını bildiği halde "*nikâhın altında tut*" demesi dolayısıyla ona serzenişte bulunmuştu. Yüce Allah da ona her durumda kendisinden korkulması gerektiğini bildirdi.⁶⁹

Müfesssirllerimiz şöyle demişlerdir: Bu görüş, bu âyet-i kerîmenin te'vili hususunda yapılan açıklamaların en güzelidir. Tahkik ehli müfesssirlerin ve derin ilim adamlarının benimsediği görüş budur. Ez-Zührî, Kadı Ebûbekir b. el-A'lâ el-Kuşeyrî, Kadı Ebûbekr b. El Arabi ve başkaları gibi.⁷⁰

2.7. İlgili Rivayetler Hakkında Müsteşriklerin Yaklaşımları

Konuyla alakalı değerlendirmelerde bulunan oryantalistleri iki gurup olarak incelemek mümkündür. Birinci gurup meseleleri objektif biçimde ele alarak akla ve mantığa uygun yorumlarda bulunur. Rivâyetleri hakikati bulma gayesiyle değerlendirerek insaflı yorumlarda bulunmayı tercih ederler. Diğer gurup ise söz konusu rivâyetleri hakikati çarpıtma ve akıl ve mantıktan uzak salt çamur atma niyeti ile yorumlamaktadır. Birinci gruba Watt ve İvring'i örnek verebiliriz.

"Hz. Muhammed" isimli eserinde konuyla alakalı özeleştirî mahiyetinde bir giriş yapan Montqomary Watt şunları kaydetmektedir. "Muhammed'in yapmış olduğu

⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul : Buruc Yayınları, 2000, XV, 112.

⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 113.

evlilikler arasında hem çağdaşları tarafından hem de Avrupalı bilginler tarafından zehirli oklar isabet almasına neden oldu. Onun bu evliliği Zeyneb bint Cahş ile olan evliliğidir. Bu evlilik 627 Mart ayının sonuna doğru gerçekleşmişti.”

Konuşmalarının devamında bu evlilik ile ilgili rivâyetleri naklederek konu üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Watt netice de bir oryantalisttir ve onun konuyla alakalı mülahazalarına bakıldığında bir müsteşrikin nasıl insafli değerlendirmelerde bulunma imkânı olduğuna dair bize bir fikir verir. Watt şöyle devam eder. “Anlatılan hikâyelerin özünden şüphe edilemez ancak hikâyelerin ayrıntılarında pek çok şüphe barınmaktadır. Bunlarda güvenilemeyecek mânâlar vardır. Muhammed’in evliliklerinin neredeyse tamamın da siyasi sebepler vardı. Ailesinin kendisi için önermiş olduğu evlilikler hep bu şekilde olmuştu ve Zeyneb ile evliliği de yine siyasi bir maksat barındırıyordu. Zeyneb Anne tarafından Muhammed’in akrabasıydı. Dolayısıyla Muhammed kendisini Zeyneb’ten sorumlu hissediyordu. Ebû Süfyan’ın babası Zeyneb’in babasını himayesine almıştı yahut bir vakit öyleydi. Ebû Süfyan Muhammed’e karşı savaşırken böyle bir evliliğin olması dikkate şayandır. Bunun yanı sıra Zeyneb’in iki kız kardeşi de muhacirlerin önde gelenlerinden bazı kimselerle evlenmişlerdi. Muhammed’in Zeyneb’i Zeyd ile evlendirmesi de önemlidir. Çünkü Zeyd Muhammed’in çok değer verdiği bir kimseydi. Vakitsiz vefat etmemiş olsaydı belki de Muhammed’in halefi olabilirdi.”

“Muhammed’in Zeyd evde yokken Zeyneb ile karşılaşması ve güzelliği sebebiyle ondan etkilenmesi hikâyesi pek inandırıcı değildir. Haddi zatında bu hikâye ilk kaynaklarda yer almaz. Mesele dikkatle ele alındığında Zeyneb’in 35-36 yaşlarında bir kadın olduğu görülür. Arapların o zamanki anlayışına göre bu yaşlar bir kadın için ileri yaşlardı. Muhammed’in Hatice dışında evlenmiş olduğu kadınlar daha gençlerdi, hatta Zeynep’le evliliği sırasında çoğu eşi ondan daha gençtiler. Zeynep 36 yaşında bir kadın olarak belki güzelliğinin kalan kısmından faydalanmış olabilir. Muhammed’in Zeyneb’e olan aşkı ile alakalı rivâyetler söz gelimi doğru kabul edilse bile bunların üzerinde birtakım rötuşlar yapılmadığı şüphelidir. O devirde İslam dininde keşişliğin olmadığı, zorunlu olarak bekâr kalmak dışında bir çile haline girilmemesi gerektiği Arapların sözünü etmekten hoşlandığı şeylerdendi. Onlar bu tavırlarının bir neticesi olarak Muhammed’in kadınlarla olan münasebetini, onun romantik yönüne vurgu yaparak bir nevi onu yücelttiklerini düşünüyorlardı. Hatta onun bir gece de bütün

kadınlarını dolaşacak bir kudrette olduğunu dile getirerek onu övüyorlardı. Daha ilk bakışta sözü edilen bu aşk temasının Muhammed'in tercümeihâl 'ini göz önünde bulundurarak uydurmuş oldukları bir hikâyeye olduğu duygusu sezilmektedir. Elli altı yaşına ulaşmış bir kimsenin otuz altı belki de daha fazla yaşı olan bir kadına bu denli tutulması akıl açısından kabul edilmesi güç bir hikâyedir. Bunun haricinde bir şey söylemek imkân dâhilinde değildir. Bu evlilikle alakalı söylenecek şey bunun siyasi ve sosyal düzenleme gayesiyle ortaya çıktığıdır. Bütün bu değerlendirmelerin yanında aşk temalı bir yorum yapmak gerçekçi bir yaklaşımdan uzak olur.”⁷¹

Washington Irving'te meseleye hakkaniyetli yaklaşan bir oryantalisttir. O Zeyd'in Zeyneb'i hiçbir sıkıntı ve üzüntü duymadan boşadığını Hz. Peygamber'in de Zeyneb'i alicenaplığının bir neticesi olarak nikâhına aldığını belirtmektedir. Irving'e göre bu evliliğin sadece evlatlıkla alakalı birtakım düzenlemeler sebebiyle gerçekleştiğini söylemek yeterli değildir. Burada ki odak noktası aslında Hz. Peygamber ve Zeyd'in İnsanlara duymuş olduğu saygıdır. Özellikle Zeyneb konusundaki hassasiyet dikkat çekicidir. Ayrıca evlatlıkla alakalı hukuki düzenlemeler bu evliliğin başka müspet neticesi olarak mülâhaza edilebilir. Resûlullah Zeyneb ile evliliği adına vermiş olduğu yemek ziyafetinde diğer evliliklerinde göstermediği bir özen göstererek aslında bu evliliğin gayet doğal olduğunu, utanılacak bir yanının bulunmadığını hal dili ile ifade etmek içindir. Burada Resûlullah, Zeyd ve Zeyneb'in olaylara yaklaşım biçimlerinde görmüş olduğumuz itaatkâr sakin tavır onların saygı duyulması halleri olduğunun göstergesidir.⁷²

Irving ve Watt'ın bu konu hakkındaki tahlilleri yukarıda anlatıldığı gibi gâyet makul ve insafli yorumlar olarak kabul edilebilir. Ancak bazı müsteşrikler hadiseyi Hz. Peygamber'in Zeyneb'i beğenmesi ile alakalı olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'in karakterine uygun olmayan çıkarımlarda bulunmuşlardır. Yukarıda ikiye ayırmış olduğumuz guruplardan ikincisine Dermenghem ve Caetani'yi dâhil edebiliriz. Dermenghem'e göre bu olay tamamen Peygamber'in Zeyneb'i beğenmesi ile alakalıdır. O tasvirlerinde adeta bir aşk hikâyesi betimleyerek meseleyi tamamen

⁷¹ Watt W. Montgomery, *Hız. Muhammed*, çev. Hayrullah Örs (İstanbul: y.y., 1963), 164.

⁷² Irving Washington, *Lives Of Mahomet And His Successeros* (London: John Murray, 1850), I, 192-93.

amacından saptırmıştır. Söz konusu anlatımlarında Zeyneb'in fiziksel çekiciliğine vurgu yapmış, Peygamber'in kendisinden etkilenip ona âşık olduğunu iddia etmiştir.⁷³

Caetani rivâyetlerde anlatılan hikâyelerin hepsini kabul ederek Zeyd'in Zeyneb'i boşadığını ifade eder. Bu durumda Hz. Peygamber önceden beri üzerinde tesir bırakan aşkına kavuşmuştur. Daha sonra inen ayet-i kerime ile artık evlatlıklarının boşadığı kadınlarla babalıklarının evlenmesi önünde hiçbir engel kalmamıştır.⁷⁴ Bu durumda Caetani net bir şekilde Hz. Peygamber'in Zeyneb'e âşık olduğu için bu ayeti uydurduğunu iddia etmiştir. Daha önce de zikrettiğimiz birtakım sebepler (Peygamber'in Zeyneb'i daha önce çok defa görmüş olması, imkânı olduğu halde bekarken onu nikahına almaması vs) göz önünde bulundurulduğunda onun bu değerlendirmesi üstünkörü bir değerlendirme yaptığı izlenimi vermektedir. En azından rivayetlerin sıhhati hakkındaki değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak daha temkinli yorumlar yapabilirdi diye düşünüyoruz.

---

⁷³ Emile Dermenghem., *Hz. Muhammed ve Risaleti*, çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, (İstanbul : 1997), s.80.

⁷⁴ Caetani, Leon, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit, (İstanbul: y.y. 1925), s. 169-170.

3. AHZÂB 37. AYETİN ANLAM ALANININ TESPİTİ

3.1. Ayetın Metni ve Meali

وَتَخَشَىٰ مُدْبِرِيهِ اللَّهِ مَا تُفْسِكُ فِيهِ وَتُخْفِي اللَّهُ وَأَتَّقِي زَوْجَكَ يَكْرَهُ عَلَٰمِكَ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اللَّهُ أَنْعَمَ لِلَّذِي تَقُولُ وَإِذْ فِي حَرِّ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ يَكُونُ لَا لِكَيْ جُنَاكَهَا زَوَّوْطَرًا مِنْهَا زَيْدٌ فَضَىٰ فَلَمَّا تَخَشِيَةً أَنْ أَحَقُّ وَاللَّهُ النَّاسَ مَفْعُولًا اللَّهُ أَمْرٌ وَكَانَ وَطَرًا مِنْهُمْ قَضُوا إِذَا أَدْعِيَاهُمْ أَزْوَاجَ

“Bir zaman, Allah’ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, “Eşinle evlilik bağına koru, Allah’tan kork” demiştin. Bunu derken Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah’ın emri elbet yerine getirilecektir.”⁷⁵

3.2. Zeyd b. Harise

Ahzâb 37. ayet bağlamında Zeyd b. Hariseyi tanımak büyük önem arz etmektedir. Çünkü ayet Peygamber ve Zeyd ile doğrudan bağlantılı hükümler ortaya koymaktadır. Zeyneb bint Cahş ve Zeyd’in evliliği, boşanmalarından sonra Peygamber’in Zeyneb ile evlenmesi ayetin doğrudan konusudur. Bu sebeple Zeyd b. Harise’yi tanımaya çalışacağız.

Zeyd b. Harise’nin annesi olan Su’da kendi kabilesini ziyaret etmek maksadıyla oğlu Zeyd’i yanına alarak yola çıktı. Kabilesine vardıklarında orada misafir oldular. Bu ziyaretleri sırasında Benî Kayn b. Cescr kabilesinin atlıları Su’da’nın kabilesi olan Beni Ma’n kabilesine baskın düzenledi. Bu saldırı esnasında Zeyd sekiz yaşında bir çocuk olmasına rağmen bazı hizmetlerde bulunabilir gayesi ile baskını düzenleyen atlılar tarafından kaçırıldı. Daha sonra Ukaz panayırında Hz. Hatice’nin yeğeni olan Hakim b. Hizam b. Huveylid Zeyd’i satın aldı. Hakim bu genci halası olan Hz. Hatice’ye

⁷⁵ Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 384.

hediye etmek için dört yüz dirheme satın almıştı. Daha sonra onu Hatice'ye hediye etti. Hz. Hatice Peygamberle evlendikten sonra Zeyd'i Peygamber'e hediye etti.⁷⁶

Hz. Zeyd'in babası Harise oğlunun kaçırılması sebebiyle çok üzüntü çekmişti. Hatta ondan ayrı kalması sebebi ile okuduğu şiirler kaynaklarda muhafaza edilmektedir.⁷⁷

Kelb kabilesinden birtakım kimseler hac için Mekke'ye geldiklerinde Zeyd'i görmüş ve onu tanımışlardı. Zeyd'de kendi kabilesinin mensuplarını tanımıştı. Onlar Zeyd'e ailesinin kendisini özlediklerini ve durumunu merak ettiklerini bildirmişlerdi. Zeyd durumunun çok iyi olduğunu ailesinin kendisi hakkında endişe etmemesi gerektiğini ve çok soylu iyi insanların yanında bulunduğunu anlattığı bir şiir okumuştur. Kafile memleketlerine döndüklerinde Zeyd'in babası Harise'ye Zeyd'i gördüklerini ve onun ne durumda olduğunu nerede bulunduğunu haber verdi. Harise kafilenin vermiş olduğu bu haberden ötürü çok sevindi. Vakit kaybetmeden Zeyd'i satın alacak kadar bir para yanına alıp kardeşi Ka'b ile birlikte yola çıktı. Mekke'ye vardıklarında karşılaştıkları kimselere Hz. Muhammed'in nerede olduğunu sordular. O sırada Hz. Peygamber Mescid-i Haram'ın yanında idi. Onun nerede bulunduğunu öğrendiklerinde Peygamber'in yanına geldiler ve ona şöyle dediler: "Ey Abdullah'ın oğlu! Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Ey Hâşim'in oğlu! Ey kavminin efendisinin oğlu! Kuşkusuz sizler Kâbe'nin komşuları ve halkısınız. Sıkıntıda olanlara yardım eder ve esirleri yedirirsiniz. Senin yanında bulunan evladımız için geldik. Bize kolayca karşılayabileceğimiz bir fidye miktarı tespit et." dediler. Hz. Peygamber onların Zeyd'in ailesi olduğunu anlayınca "Seçim hakkı Zeyd'in olsun. Şayet o sizinle gelmek isterse ben sizden fidye almaksızın onu size bırakırım. Ancak burada kalmayı tercih edecek olursa Allah'a yemin olsun ki beni seçenin tercihi üzerine tercihte bulunmam" dedi. Daha sonra Hz. Peygamber Zeyd'i yanına çağırarak: "Ey Zeyd işte senin ailen burada istersen benim yanımda kalır istersen ailenle birlikte gidersin. Seçim hakkı senindir." dedi. Zeyd, Peygamber'in kendisini muhayyer bırakmasına karşı: "senin üzerine kimseyi seçmem. Benim anam da babam da sensin" dedi. Zeyd'in bu tercihinin şahit olan baba ve amcası: "Yazıklar olsun sana ey Zeyd. Burada baban ve amcan

⁷⁶ İbn Sa'd Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), I, 497; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (y.y.: el-Hey'etu'l-Mişriyyetu'l-Âmme, 1992), I, 144; el-Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, ed. Suheyl Zekkâr, Riyad ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), I, 467.

⁷⁷ Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye* (Mısır: Mektebetu Muşafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1995), II, 387; el-Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1996, I, 468.

dururken, ailene kavuşup özgür olmak varken sen köle olmayı tercih ettin. Hz. Zeyd buna karşılık olarak “Evet ben bu insanda kimsede bulamadığım bir güzelliğe şahit oldum.” dedi. Hz. Peygamber Zeyd’in bu tavrı karşısında etkilenmiş ve onu Kâbe’nin hicr kısmına çıkararak: “Ey hazır bulunanlar. Bilinsin ki bu vakitten sonra Zeyd benim oğlumdur. Ben ona varisim o da bana varistir.” buyurdu. Bu durumu gören Harise ve kardeşi gönülleri rahat olarak Mekke’den ayrıldılar. O günden itibaren evlatlıklarla ilgili âyet-i kerîme indirilinceye kadar Hz. Zeyd, Zeyd b. Muhammed olarak anıldı.⁷⁸

Anlatılan bu hikâye haricinde Zeyd’in cahiliye dönemindeki hayatı ile alakalı neredeyse hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak yine o devirde Zeyd b. Amr ile yaşamış olduğu bir hadiseyi yine kendisi aktarmaktadır. Ancak bu rivâyet daha sağlam farklı rivayetler dikkate alındığında sıhhat derecesi sebebiyle pek kabul görmemiştir.⁷⁹ Zeyd başından geçen bu hadiseyi şöyle aktarmaktadır: “Resûlullah ile beraber Mekke’de birlikteydik. Havanın çok sıcak olduğu bir gün birlikte putlardan birinin yanına vardık. Sonra Resûlullah ile birlikte o put adına dişi bir koyun kestik ve onu hazırlayıp pişirdik. Daha sonra yolda Zeyd b. Amr b. Nufeyl ile karşılaştık. Resûlullah ona: “Kavmin arasında hoş karşılanmayan biri olduğumu duydum.” dedi. İbn Nufeyl ise kendisine: “Ey Muhammed onların bana hiçbir faydası yoktur. Ben hak dini bulmak için bir yola baş koydum. Bu arayışımı gayesine ulaştırmak için Fedek ruhbanlarına gittim. Bir de baktım ki onlar hem Allah’a ibadet ediyorlar hem de Allah’a şirk koşuyorlar. Oradan ayrıldım (Belki aradığımı Hayber ruhbanlarında bulurum diye düşünerek). Hayber ruhbanlarına gittim. Ancak gördüm ki onlar da aynı hal içerisindeydiler. Sonra Şam ruhbanlarına gittim. Onları da bu halde buldum. Onların arasından bir şeyh bana şöyle dedi: “Senin aramış olduğun dine ancak Hire’de yaşayan bir Şeyh tabidir” dedi. Ben de o Şeyh’in yanına vardım. O Şeyh bana: “Sen kimlersin” diye sordu. Ben ona Beytullah’ın halkından olduğumu söyledim. O da bana: “Senin beldende şu an bir peygamber çıkmıştır ya da çıkacaktır. Peygamber gönderilmiştir ancak ben daha bir peygamber gönderildiğini görmedim” dedi. Daha sonra Zeyd b. Amr’ı yemeğe davet ettik. Yemeği geldiğinde Zeyd “Ey Muhammed bu nedir?” diye sordu. Resûlullah “Bu bugün put için kestiğimiz dişi koyunun etidir”

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 43; el-Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1996, I, 469; Ebû 'Omer Yûsuf b. 'Abdullâh b. Muḥammed b. 'Abdilberr el-Ḳurtubî İbn 'Abdilberr, *el-'İstî'âb fî Ma'rifeti'l-'Aşhâb* (y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1995), II, 115; İbnü'l-Cevzî Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî, *Şifatu's-Safve* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2000), I, 144.

⁷⁹ Celâlu'd-dîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyutî, *ed-Durru'l-Mensur*, c. VII (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993), 364.

deyince Zeyd “Allah’tan başkasının adına kesilen bir kurbanın etini yiyemem” diyerek sofradan kalktı. Ve birbirimizden ayrıldık. Daha sonra Resûlullah ile birlikte Kâ’be’yi tavaf etmeye gittik. O sıralar Kâbe’de İsaf ve Naile adında bakırdan yapılmış iki tane Put vardı. Müşrikler tavaf esnasında bu Putlara dokunurlardı. Resûlullah bana: “Bu Putlara dokunma onlar pistirler” dedi. Ancak ben içimden “Mutlaka onlara dokunacağım” dedim. Peygamber’in bana ne diyeceğini merak ediyordum. Putlara dokunduğumda “Ey Zeyd sana onlara dokunmaman söylenmedi mi?” buyurdu. Daha sonra Zeyd b. Amr vefat etti. Onun vefatının ardından Resûlullah’a nübüvvet indirildi. Resûlullah Zeyd b. Amr hakkında “Kıyamet günü tek başına diriltilecek bir ümmettir o” buyurdu.⁸⁰

Bu rivayetin kabul edilmesi farklı rivayetler göz önüne alındığında mümkün değildir. Her şeyden evvel rivayet senedi açısından zayıftır.⁸¹ Ayrıca bu rivayet bir takım mantıksal hatalar barındırmaktadır. Hz. Peygamber kendi diliyle nübüvvetten önce Putlara ibadet etmediğini ifade etmiştir. Nitekim Celaleddin es-Suyutî "*ed-Durru'l-Mensur*" adlı eserinde Hz. Ali'den naklen şöyle bir rivayete yer verir: “Hz. Peygamber’e ‘Hiç hayatında bir puta ibadet ettin mi?’ denilince ‘Hayır’ dedi. Sonra ‘Hayatında hiç şarap içtin mi?’ diye soruldu, ona da ‘Hayır’ dedi ve şöyle buyurdu: “Ben iman ve kitabın (tafsilatının) ne olduğunu bilmiyorum olduğum zamanda bile, daima ‘onların üzerinde olduğu yolun küfür olduğunu’ bildim.”⁸² Bu yukarıda anlatılan rivayetin doğruluğunun olmadığı noktasında bizlere büyük bir fikir vermektedir.⁸³

3.2.1. Hz. Zeyd’in Müslüman Olması ve Hicrete Kadar Olan Hayatı

Hz. Zeyd’in ilk Müslüman olan kişi olduğunu söyleyen âlimler vardır. Ancak yaygın olan görüş ilk Müslüman olan kişinin Hz. Hatice olduğudur. Her ne kadar ikisi de Hz.

⁸⁰ İbn İshâk, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî, *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi)* (Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1978), I, 118; Ebû Ya’lâ Ahmed b. ‘Alî el-Mevsilî Ebû Ya’lâ, *Musnedu Ebî Ya’lâ* (Dimeşk: Dâru'l-Me’ mûn, 1984), IV, 41; Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu’ayb el-Ĥorâsânî en-Nesâ’î, *es-Sunenu'l-Kubrâ* (Kahire: Dâru't-Teşîl, 2012), X, 211.

⁸¹ Ebû ‘Abdurrahmân Ahmed b. Şu’ayb el-Ĥorâsânî en-Nesâ’î, *es-Sunenu'l-Kubrâ* (Kahire: Dâru't-Teşîl, 2012), X, 209.

⁸² Süyutî, *ed-Durru'l-Mensur*, VII:364.

⁸³ Recep Erkoçaslan, “Kur’anda İsmi Zikredilen Tek Sahâbi Zeyd b. Harise’nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam’a Hizmetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XI, sy 56 (2018): 987.

Peygamber'in hane halkından olsalar da Hz. Hatice'nin ilk Müslüman olduğu rivâyetleri daha yaygındır.⁸⁴

Hz. Zeyd Müslüman olduktan sonra onunla alakalı müstakil rivâyetler kaynaklarda pek yer almamaktadır. Onun ismi daha çok Peygamberle birlikte bulunduğu zamanlarda yaşadığı hadiseler ile anılır. Resûlullah hicretten önce Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gelen hacılara İslam'ı tebliğ ederken Zeyd'i sürekli yanında götürürdü. Beni Abs adında bir kabile Kâbe'yi ziyaret için geldiğinde onlara İslam'ı tebliğ etmeye gittiğinde Zeyd'i de yanında bulundurmuştu. Yine aynı şekilde Taif yolculuğu sırasında Zeyd'i de yanında götürmüştü. Peygamberliğinin onuncu yılı çok sıkıntılı geçmişti. Bu yıl içerisinde en büyük destekçisi olan amcası Ebû Talib'i kaybetmiş ve aynı sene içinde çok sevdiği hanımı Hz. Hatice'yi toprağa vermişti. Resûlullah'ın bu iki büyük destekçisini kaybettiği seneye "Senet-ul huzn/ Hüzün yılı" denilmiştir. Hz. Peygamber özellikle amcası Ebû Talib'i kaybettikten sonra çok yalnız kalmıştı. Destek aramak için Taif'e yola çıktığında Zeyd'i de yanına aldı. Taiflilerden destek bulamadığı gibi onların ayak takımı denilecek bir grup tarafından taşlanarak o beldeden kovuldu. Zeyd atılan taşların önüne kendini siper ederek Peygamber'i muhafaza etmeye çalışırken hem kendisi kan revan içinde kalmış hem de Resûlullah yaralanmıştı.⁸⁵

3.2.2. Hz. Zeyd'in Faziletleri ve Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e Karşı Sevgisi

Hz. Zeyd'in Hz. Peygamber'e olan sevgisini en belirgin şekilde hissettiğimiz olay onun kendi ailesiyle hür bir insan olarak ayrılmak elindeyken bir köle olarak Peygamber'in yanında kalmayı tercih etmesidir. Hz. Peygamber ise daima onu yanında bulundurarak, onunla alakalı hoş ifadeler kullanarak sevdiğini göstermiştir. Resûlullah'ın Zeydi çok sevmesi sebebiyle sahabe onu "Hıbbu resulillah / Allah Resulünün sevgilisi" olarak isimlendirmişti.⁸⁶

⁸⁴ Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 104; et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vil Âyi'l-Kur'ân*, XXIII, 401; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997), I, 648.

⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 165.

⁸⁶ Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1996, I, 469; İbn 'Abdîlber, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-'Ashâb*, II, 117; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, I, 198; Şemsüddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân b. Kâymâz eż-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'* (y.y.: Mu'essesetu'r-Risale, 1985), 130.

Resûlullah Zeyd'e şöyle demiştir. "Ey Zeyd sen benim mevlamsın. Sen bendensin. Bana insanların en hayırlısısın."⁸⁷ "Zeyd Allah'ın kendisine ihsanda bulunduğu (İslam), benim de kendisine nimetimi (azat) bahsettiğimdir. O bana insanların en sevimlisidir." "Sen bizim kardeşimiz ve Mevla'mızısın."⁸⁸

Hız. Peygamber Zeyd'i çok sevmesi sebebiyle onu ordunun komutanı tayin ederdi. Ancak cahiliye izlerini taşıyan o günün Medine halkı bu durumu pek sindirememişti. Çünkü Zeyd azatlı bir köleydi. Bu durum sebebiyle birtakım kimseler Resûlullah'ın bu fiilini eleştirmişlerdi. Bu dedikodular Hız. Peygamber'e ulaştınca onlara cevap mahiyetinde "Vallahi Zeyd komutanlığa en layık olandır. İnsanlar arasında en çok sevdiğim odur." diye cevap vermiştir.⁸⁹ Hız. Peygamber vefatından önce Bizans üzerine ordu gönderme niyetindeydi. Orduyu sevk ederken Hız. Zeyd'in oğlu Usame'yi tayin etmişti. İnsanlar tıpkı Zeyd'e vermiş oldukları tepki gibi bazı tepkiler verdiler. Bunun üzerine Resûlullah "Vallahi bundan önce babasını komutan olarak tayin ettiğimde sizler yine karşı çıkmıştınız. Nasıl ki babası Zeyd Komutan olmaya layık ve benim insanlar arasında en sevdiklerimdense aynı şekil de oğlu Usame de babası gibi bu göreve layık ve benim en sevdiklerimdir." buyurdu. Hız. Ali Resûlullah'a gelip "Ya Resûlallah ailenden en çok kimi seversin" diye sordu. Hız. Peygamber "Fatıma" diye cevap verince Hız. Ali "Erkeklerden kimi sevdiğini kastediyorum" dedi. Resûlullah cevaben "Allah'ın kendisini nimetlendirdiği, benimde ihsanda bulunmuş olduğum Üsame b. Zeyd'dir Ya Ali" buyurdu.⁹⁰ Hız. Peygamber'in Zeyd'e vermiş olduğu bunca kıymete, onun diğer insanlardan hiçbir farkı olmadığına dair takınmış olduğu tavra rağmen onun vefatından sonra Usame'nin komutan olmasına itirazlar devam etmiştir. Hız. Ebûbekir döneminde insanlar Hız. Ömer'e gelerek "Ey Ömer! Ebûbekir ile konuşsan da Usame yerine daha yaşlı birini tayin etse" dediler. Bunun üzerine Ömer, Ebûbekir'e gelerek insanların itirazlarını dile getirir. Bunu işiten Ebûbekir oturmuş olduğu yerden aniden sıçrayıp Ömer'in sakalından tutmuş "Ey Hattab'ın oğlu anan ağlasın! Resûlullah'ın emir tayin ettiğini ben mi azledeceğim" diyerek azarlamıştır. Rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere Zeyd ve oğlu Usame her ne

⁸⁷ Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), II, 497.

⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 32; el-Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1996, III, 229.

⁸⁹ İbn Hacer el-'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, 497.

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 52; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IV, 107; el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, V, 23.

kadar peygamber kendilerini “insanların bana en sevimli olanı” diye taltif etse de neticede insanlar bu durumu hala sindirememiş ve Usame'nin genç olmasını bahane ederek emirliğine itiraz etmişlerdir.⁹¹

Resûlullah'ın Hz. Zeyd'e olan muhabbetini anlatan pek çok olay rivâyet edilmektedir. Bu rivâyetler Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e olan muhabbetini anlamak açısından önemli bilgiler verir. Hz. Aişe Resûlullah'ın bir seferden dönen Hz. Zeyd'i karşılaşmasını şöyle nakleder. “Zeyd seferden döndüğü sırada Resûlullah benim evimdeydi. Zeyd gelip kapıyı çaldı ve seslendi. Onun sesini duyan Resûlullah elbiselerini sürüyerek kapıda onu karşıladı. Resûlullah'ın üst tarafı çıplaktı. Ben daha önce Resûlullah'ın bu şekilde kimseyi karşıladığına şahit olmadım. Resûlullah onu görünce öptü ve kucakladı. Sonra ona bazı sorular sordu. Zeyd'de Resûlullah'a Allah'ın kendilerine zafer ihsan ettiğini anlattı.”⁹² Hz. Peygamber'in elbisesine dikkat etmeksizin Hz. Zeyd'i karşılamaya çıkması kanaatimizce ona olan muhabbetinden kaynaklanmaktadır. Zira Hz. Aişe'nin de naklettiği gibi Resûlullah bu şekilde kimsenin karşısına çıkmamıştır.

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyd'e olan muhabbeti diğer sahâbiler tarafından da biliniyor ve ifade ediliyordu. Bunu dile getirenlerden biriside şüphesiz sahabenin en önde gelenlerinden biri olan Hz. Ömer'dir. Resûlullah bir gün Usame b. Zeyd'e Abdullah b. Ömer'den daha fazla atıyye (ediye, ihsan) vermişti. Hâlbuki Abdullah Usame'den daha önce müslüman olmuştu. Usame'den önce pek çok savaşta cihat etmişti. Bu itirazını dile getiren Abdullah babası Ömer'e bunun nedenini sorduğunda ona “Resûlullah onu senden daha çok severdi. Şüphesiz onun babasını da senin babandan daha çok severdi” demiştir.⁹³

Resûlullah'ın Zeyd'e olan sevgisini anlamamıza yardımcı olacak son bir hikâyeden bahsetmek gerekirse oda şudur. Zeyd beyaz tenli bir kimseydi. Onun Ümmü Eymen ile olan evliliğinden dünyaya gelen oğlu Usame'nin teni ise esmerdi. Bu durum Usame'nin nesebi hakkında bazı olumsuz dedikodulara sebebiyet veriyordu. Hem Hz.

⁹¹ Recep Erkoçaslan, “Kur’ânda İsmi Zikredilen Tek Sahâbi Zeyd b. Harise'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam'a Hizmetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XI, sy 56 (2018): 986.

⁹² Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer b. Vâkıd el-Eslemî el-Vâkıdî, *el-Meğâzî* (Beyrut: Dâru'l-Alemî, 1989), II, 565.

⁹³ İbn Sa'd, et-*Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV, 52.

Zeyd'in kendisi hem de Resûlullah bu durum karşısında üzülmeğe kendilerini alıkoyamıyorlardı. Neticede Zeyd ve eşi Ümmü Eymen zan altında kalıyorlardı.⁹⁴

Usame'nin nesebi hakkında ki bu olumsuz dedikodular dönemin ünlü kaif'lerinden (doğan çocuğun fizyonomisine bakarak nesebi bulmada mahir kişi) Mücezziz el Müdlici hüküm verene kadar devam etmiştir. Olay Hz. Aişe kanalıyla şöyle nakledilmektedir. “Resûlullah bir gün sevinçle yanıma gelerek şöyle dedi. “Ey Aişe görmedin mi. Mücezziz el Müdlici geldi. O sırada Zeyd ve Usame yan yana başları kapalı ayakları görünür halde uzanmışlardı. Mücezziz onlar hakkında “Şüphesiz bu ayaklar birbirindedir” dedi.” buyurmuştur.” Hz. Aişe'nin olayı naklederken ki anlatım tarzı Resûlullah'ın hadiseye ne kadar sevindiğini açıkça göstermektedir. Bu durum onun Zeyd'e olan sevgisi hakkında kuvvetli deliller barındırmaktadır.⁹⁵

Aktarmış olduğumuz rivâyetler Hz. Zeyd'in Resûlullah'ın muhabbetine nail olduğuna dair göstermiş olduğumuz açık delillerdir. Ancak tüm bunların ötesinde Hz. Zeyd ismi Kur'ân'da ismi geçen tek sahâbidir. Resûlullah'ın ashâbı değil diğer peygamberlerin ümmetlerinden bile kimsenin ismi Kur'ân'da zikredilmezken Zeyd ismi açıkça zikredilmektedir. Hz. Zeyd'in isminin açık olarak geçtiği ayet ise tezimizin konusu olan Ahzâb suresi 37.ayettir. Hz. Zeyd'in ismi: “(Resulüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.” ayetinde bu şekilde geçmektedir.

Ayet-i kerîme'de “o kadın/منها” ifadesinde bulunan zamirin merci şüphesiz Zeyneb bint Cahş'tır. Hz. Zeyneb ayet-i kerîme'de kendisine atıfta bulunulmasından ötürü daima hoşnut olmuştur. Hatta o Peygamber'in diğer eşlerine karşı “Sizin nikâhınız aileleriniz tarafından kıyıldı benim nikâhım ise yedi kat göklerde Allah tarafından kıyıldı” diyerek övünmüştür. Zeyneb Kur'ân'da isminin zamir yoluyla ifade

⁹⁴ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, IV, 47; ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ', I, 223.

⁹⁵ Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ', I, 223; en-Nesâ'î, es-Sunenu'l-Kubrâ, V, 291; Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'l-Muslim, el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh (Beyrut: Dâru 'İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.), II, 1081; Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî Ebû Dâvûd, Sunenu Ebî Dâvûd (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015), II, 280.

edilmesinden ötürü hayatı boyunca bunun mutluluğunu yaşamıştır. Sadece Zeyneb değil Zeyneb'in mensup olduğu Esedoğulları bile diğer kabilelere karşı “Sizin aranızda Allah’ın yedi kat gökte evlendirdiği bir kadın var mı?” diyerek övünürlerdi.⁹⁶Rivâyetlerde açıkça görüldüğü üzere Zeynep isminin zamir yoluyla bile ifade edilmesi sebebiyle daima gurur duymuştur. O ve kabilesi bundan ötürü kendilerine bir fazilet ve şeref isnat ederken, ismi açıkça zikredilen Zeyd ve onun soyundan gelenler bununla övünmeye, gurur duymaya daha hak sahibidirler.

Kur’ân’da âşikâr olarak bir ismin zikredilmesi hususunun farklı veçhelere büründüğünü görmek mümkündür. Özellikle Şii Âlimlerden Kummî’nin “*Ey Resul! Sana indirileni tebliğ et*” ayetinde ifade edilen cümlenin hemen ardında aslında (في /علي/ Ali hakkında) ifadesinin yer aldığı ancak bunun Kur’an’a alınmadığı şeklinde bir iddia bulunmaktadır. Bu iddia aslında Kur’an’da âşikâr olarak bir ismin zikredilmesinin fazilet olarak nitelendirildiğine dair bir fikir verir.⁹⁷ Şii Âlimler Hz. Ali’nin üstünlüğü iddiasını Kur’ân’da isminin gerçekte zikredildiği ancak sahabe tarafından alınmadığı konusundaki ifadeleriyle ispat etmek yoluna gitmişlerdir. Şayet Kur’ân’da ismi âşikâr olarak zikredilen kişi azatlı bir köle olan Zeyd değil de Kureys’e mensup bir sahâbi olsaydı belki de üzerinde çok daha titiz yorumlar yapılarak onun sahabenin en faziletlisi olduğu öne sürülebilirdi. Özellikle kaynak olarak kabul ettiğimiz tefsirlerde bu konuya neredeyse hiç değinilmediği görülmektedir. Kanaatimizce Hz. Ebûbekir gibi sahabenin en büyüğü olarak kabul edilen bir insanın (ثاني اثنين / iki kişiden biri)⁹⁸ olarak ifade edildiği Allah kelâmında Zeyd’in isminin âşikâr olarak zikredilmesinin sebepleri hakkında daha fazla yorum yapılmalıydı.

3.3. Zeyneb bint Cahş

Zeyneb bint Cahş söz konusu ayetin kapsamına girmektedir. Kendisi; fiziki olarak alımlı, soy bakımından üstün ve mali olarak zengin bir aileye mensup bir kadındı. Hz. Peygamber kendisini evlatlığı olan Zeyd b. Harise ile evlendirmiştir. Bu evlilikte ortaya çıkan birtakım huzursuzluklar sebebiyle Zeyd, Zeyneb’i boşamıştır. Zeyneb’in iddeti bittikten sonra Allah’ın emri ile Resûlullah Zeyneb’i nikahına almıştır. Bu

⁹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 81; Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ et-Tirmiżî, *es-Sunen* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), V, 208; Nesâ’î, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, 2012, VII, 431.

⁹⁷ Ebû'l-Hasen ‘Alî b. İbrâhîm el-Kummî, *Tefsîru'l-Ğummî* (Kum: Dâru'l-Kitâb, 1967), III, 6.

⁹⁸ et-Tevbe 9/40.

evlilik, beraberinde bazı olumsuz dedikoduları getirmiştir. Hatta bu dedikodular bazı rivâyetlere işlenmiş ve uzun bir müddet rivâyetlerin tartışılmasına sebep olmuştur. Ahzâb 37. ayetin tamamı neredeyse bu konu üzerinde dönmektedir.

Zeyneb bint Cahş hakkında ilk dönem kaynaklarında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Onu tarih sahnesine çıkaran en önemli özelliği yapmış olduğu evliliklerdir. Bu evlilikler kendisi hakkında araştırma yapmaya götürece kadar mühim evliliklerdir.⁹⁹

Onun Zeyd bin Harise ile evlenmeden önceki hayatına dair ilk dönem eserlerinin bazısında birtakım bilgiler yer almaktadır. Tam olarak künyesi Zeyneb bint Cahş b. Riyâb (Riâb) b. Ya'mer b. Sabira b. Mürre b. Kebîr b. Ğanm b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme el-Esediyye'dir.¹⁰⁰

Zeyneb bint Cahş'ın annesi Umeyme bint Abdulmuttalib b. Hâşim b. Abdimenaf b. Kusay Peygamber'in halasıdır. Zeyneb'in annesi ilk muhacirlerdendir. Babası ise esed kabilesine mensup Cahş b. Riyâb (Riâb)'dır. İbn Kesîr'in naklettiği rivayete göre Zeyneb bint Cahş'ın asıl adı "Berre"dir. Daha sonra Peygamber ona "Zeyneb" ismini vermiştir. Bu isim değişikliği Peygamberle evliliğinden sonra gerçekleşmiştir. Künyesi ise Ümmü'l Mesâkîn'dir.¹⁰¹

İbn Kesîr ve Zehebi'ye göre Peygamber Zeyneb ile hicretin beşinci yılında 35 yaşında evlenmiştir. Bu rivayete esas alırsak Zeyneb'in 592 yılında dünyaya geldiğini söyleyebiliriz.¹⁰²

İlk evliliğini Zeyd b. Hârise ile tamamen Allah Teâlâ'nın ve Hz. Peygamber'in emri doğrultusunda yapmış, mutlu olamadığı için bir sene civarında devam eden bu evlilik sona ermiştir. Aslında önemli olan bu evliliğin nasıl başlayıp nasıl bittiğinden ziyade dînî ve tarihî değeridir. Bu evlilikle o günkü toplumda oluşan "âzâd edilmiş de olsa bir köle hür ve soylu bir kadınla evlenemez" düşüncesi ortadan kaldırılmıştır.

İkinci evliliğini de Hz. Peygamber ile yapan Hz. Zeyneb, yaptığı bu evlilikle hem kırılan gururu ve itibarı kendine iade edilmiş oluyordu hem de dînî ve tarihî çok önemli

⁹⁹ İbn sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 41.

¹⁰⁰ İbn sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 90; el-Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşraf*, 1996, I, 433.

¹⁰¹ Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşraf*, ed. Suheyl Zekkâr, Riyad ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), I, 434; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (y.y.: Dâru Hicr, 1997), VI, 160.

¹⁰² Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, II, 226; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 160.

olan bir evliliğe imza atıyordu. Bu evlilik sayesinde de cahiliye Arapları arasında yaygın olan “evlatlık insanın öz evladı hükmündedir bu yüzden evlatlığın boşadığı hanımla evlenilmez” anlayışı yıkılmış oluyordu.¹⁰³

3.4. Ayetin Sahih Rivâyetler Işığında Tefsiri

Buhârî, Tirmizî, Ahmet b. Hanbel ve Nesâî'nin Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiş olduğu sahih kanalla bize ulaşan rivâyetlerin özü şudur; Zeyd, Zeyneb'in bazı huylarından ötürü Hz. Peygamber'e gelerek kendisinden boşanmak istediğini söylemiştir.¹⁰⁴ Hz. Peygamber ise ona eşiyile nikâhını devam ettirmesini emretmiştir. Bunun akabinde “Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun”¹⁰⁵ âyet-i kerîmesi nazil olmuştur.

Zikretmiş olduğumuz kaynaklarda sıhhat derecesi makul olan rivâyetlere bakıldığında söz konusu ayetin Zeyd ve Zeyneb hakkında olduğu gâyet açıktır. Senet ve metin açısından herhangi bir sıkıntı barındırmayan bu rivâyetler her ne kadar ayetin nüzul sebebini açıklasa da meseleyi vuzuha kavuşturma noktasında yeterli olmadığı görülmektedir. Ayet-i kerîmeyi okuyan, hadis kitaplarındaki rivâyetleri gözden geçiren bir kimse Resûlullah'ın içinde gizlemiş olduğu şeyin ne olduğunu öğrenmedikçe iç dünyasında mesele aydınlığa kavuşmayacaktır.

Elimizde bulunan sahih rivâyetler ile sağlıklı bir anlam çıkarabilmek için ayette ifade edilen “Resûlullah'ın kalbinde gizlediği” şeyin ne olduğu ortaya konulmalıdır. Söz konusu ayette Resûlullah'ın kalbinde gizlemiş olduğu şeyin ileride açıklanacağı söylenmiştir. Şu hâlde Allah tarafından açıklanan husus bizim baştan beri sorduğumuz sorunun cevabıdır. Yani Resûlullah'ın kalbinde gizlemiş olduğu şey onun ileride Zeyneb ile evleneceğini bilmesidir. Buhârî ve Müslim'de Hz. Aişe'den rivâyet edilen “Eğer Resûlullah kendisine indirilenden bir şey gizlemek isteseydi o muhakkak ki bu ayet olurdu.” sözünün de mânâsı anlaşılmış olmaktadır. Toplumun örfü itibara alındığında evlatlığının eşi ile ileride evleneceği haberini kalbinde gizlemiş olması gâyet makul bir durumdur. Çünkü “insanlardan çekiniyordun” ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Kendisine vahyedilen her şeyi ümmetine tebliğ ve tebyîn eden bir

¹⁰³ Mustafa Necati Barış, “Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* II, sy 10 (t.y.): 177-92.

¹⁰⁴ Buhârî, Tefsir, 33; Nesâî, Tefsir, 33; Tirmizî, Tefsir, 34

¹⁰⁵ el-Ahzâb 37.

Peygamber'in Allah tarafından vakıf olduğu bir hali gizlemesi ancak onun bu fiili işlediği takdirde kendi şahsında tebliğ ettiği dinin zaafa uğraması endişesinden ötürü olduğunu söylemek uygun bir yorum olur.¹⁰⁶

3.5. Klasik Dönem Müfessirlerinin Ayet Hakkında ki Yorumları

Beyzâvî, Zemahşerî ve Neseî gibi klasik dönem âlimleri Taberî'nin rivâyetlerini aynı şekilde almışlardır. Muhakkik müfessirler olarak bildiğimiz bu şahsiyetlerin bu gibi rivâyetleri incelemek hususunda mütesâhil davranmalarının sebebi merak konusudur. Ayrıca bu husus ismini saydığımız müfessirlerin bakış açısını anlamamız açısından düşündürücüdür.¹⁰⁷

Zemahşerî'ye göre ayette zikredilen Peygamber'in içinde gizlemiş olduğu şey onun Zeyneb'e olan sevgisidir. Peygamber Zeyneb'i çok beğenmiştir ve kalbinde onun sevgisi vardır. Zeyd'in ondan ayrılması ve Zeyneb'le kendisinin evlenmesi gibi düşünceler onun içinde gizlemiş olduğu şeydir. Zemahşerî bu rivâyetlerin ve yorumların hiçbirini bir diğerine tercih etmemiştir.¹⁰⁸

Râzî, Peygamberlerin ismet sıfatını göz önünde bulundurmamak suretiyle aşağıda zikredeceğimiz hususları anlatmıştır.

- a. Peygamber'in rivâyetlerde yer alan şekilde düşüncelere girmiş olması doğru kabul edilmemelidir. Çünkü ayette Peygamber'in hata ettiğini söyleyen bir konu yoktur. Ayrıca bu konuda Allah Peygamber'e tövbe etmesi gerektiğini vahyetmemiş onu azarlamamıştır. O halde bu olay Resûlullah'tan sadır olmamıştır.
- b. Ayette ifade edilen “Allah onu müminlere bir kolaylık olsun diye evlendirdi.” ifadesi yer almaktadır. O halde ayetin illeti müminlerin evlatlıklarının boşamış oldukları takdirde eski hanımlarını eş olarak almalarında bir sakınca olmamasıdır. Ayette “Allah seni aşkından dolayı evlendirdi.” gibi bir ifade yer almamaktadır.

¹⁰⁶ Divlekçi, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri”, 95.

¹⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzil*, III, 552; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medariku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), III, 32.

¹⁰⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzil*, III, 552.

- c. Ayette ifade edilen “seni onunla evlendirdik” cümlesi bunun Allah tarafından onandığı manasına gelmektedir. Bunun yanlış bir durum olduğunu ifade ettiğimiz anda Allah’ı kendi hükmünden ötürü itham etmiş duruma düşeriz.

Bu yorumlardan sonra Râzî Hz. Peygamber’in başlarda Zeyneb ile evlenmekte çekimser kaldığını, bunun sebebinin toplumda bu gibi bir durumun infial uyandıracağı düşüncesiyle olduğunu dile getirir. Ancak belli sosyal düzenlemelerin kaçınılmaz olduğunu bu sebeple bu evliliğin Allah tarafından istendiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹

Kurtubî, Resûlullah’a âşık olmak gibi bir sıfatın yüklenmesinin ancak bu konuda hayâ etmekten çekinmeyen kimselerin iftiraları olduğunu ifade etmiştir. Ona göre zikri geçen ayette ifade edilen lafızlardan böyle bir neticeye kavuşmak mümkün değildir. Ayrıca Resûlullah’ın ismet sıfatı ve konumu bu gibi yorumlara gidilmesine mâni olur. Bu sebeple bir Peygamber’in beşeriyetin eksikliği olarak algılanan değişmeceli bir aşka tutulması onun nübüvvetine uygun düşmez.¹¹⁰

İbn Kesîr bu rivâyetleri değerlendirerek İbn Cerir ve İbn Ebi Hâtim’in nakletmiş oldukları rivâyetlerin sahih olmadığını söyleyerek almadığını dile getirmektedir.¹¹¹

Süyûtî, bu rivâyetleri değerlendirerek “Allah’ın açığa çıkaracağını içinde gizliyordun.” ifadesini, Hz. Peygamber’in Zeyd’in Zeyneb’ten ayrılması durumunda kendisiyle evlenebilme ihtimalini içinden geçirmesi olarak yorumlamıştır. Zira Resûlullah’ın içinde gizlemiş olduğu şey ona olan sevgisiydi.¹¹²

3.6. Çağdaş Dönem Müfessirlerinin Ayet Hakkında ki Yorumları

Elmalılı zikredilen ayeti rivâyetler ışığında değerlendirerek şöyle bir kanaate ulaşır. “Bir kimse Allah’ın yaratmış olduğu bir güzellik karşısında onu tesbih edebilir. Neticede o görmüş olduğu güzelliğin Allah’ın yaratmasıyla olduğunu bilerek bu güzelliği Allah’a nispet etmektedir. Allah’ın yaratmış olduğunu takdir edip beğenmek ise bir hata olarak değerlendirilemez. Öyleyse sözü geçen rivâyetlerin sahih olduğu kabul edilmiş olsa bile bu muvaceheden bakıldığında bünyesinde bir yanlış

¹⁰⁹ Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *İsmetu’l-Enbiya* (Beyrut: y.y., 1988), 129.

¹¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 110.

¹¹¹ İbn Kesir, *Tefsirul-Kur’âni’l-Azim*, VI, 377.

¹¹² Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tefsirü’l-Celâleyn* (Dâru İbn’i Kesir, 2010), 423.

barındırmamaktadır. Burada Peygamber yaratıcının yaratıcılık vasfını takdir ve ilan etmek suretiyle peygamberlere nispet edilen ismet sıfatına aykırı davranmamıştır. Ancak bütün bunlar değerlendirildiğinde bazı Hristiyanların bu hikâyeye üzerinden İslam aleyhine yazmaları mantıksızdır. Çünkü bu rivâyetler hadis ilmi açısından ele alındığında uydurma rivâyetler olduğu gâyet açıktır.”¹¹³ Elmalılı'nın bu değerlendirmesine baktığımız zaman berrak bir yaklaşım görememekteyiz.

Seyyid kutub meseleyi daha çok İslam dininin temel amacı olan eşitlik ilkesini merkeze alarak tefsirinde bu konuyu değerlendirmiştir. Ayette ifade edilen “içinde gizlemiş olduğun şey” olarak ifade edilen vahyin mânâsı Hz. Peygamber'in ileride Zeyneb'e karşı kalbinde bir sevgi peyda olacağı daha sonra kendisi ile evleneceğine dair ilhamın kendisine gelmesidir. Kutub, Buhârî'nin rivâyet etmiş olduğu bir hadisi görüşünü desteklemek için delil olarak getirir. Söz konusu rivâyet “Sizleri aileleriniz evlendirdi, beni ise yedi kat göğün üzerinde Allah evlendirdi” şeklindedir. Zeyneb bu sözleri Resûlullah'ın diğer eşlerine karşı bir övgü ifadesi olarak kullanmıştır. Kutub bunları söyledikten sonra Resûlullah'ın Zeyneb ile evlenmesine münafikların “Allah'ın Resulü kendi evlatlığının eşi ile evlendi.” Tazında birtakım dedikodular yaptıklarını aktarmıştır. Müsteşriklerin iddialarına kaynaklık eden rivâyetlere değinmeyerek aslında bu rivâyetleri muteber kabul etmediğini dolaylı olarak ifade ettiği sonucuna varmaktayız.¹¹⁴

Şankıtı bu ayetle alakalı beyan ilminden istifade ederek birtakım tahliller yaptıktan sonra, Hz. Peygamber'in içinde gizlemiş olduğu şey ile kastedilenin onun Zeyneb ile evleneceğini evvelden bilmesi olduğunu ifade eder. Peygambere bu bilgi vahyedilmiş ve Peygamber bunu içinde gizlemiştir. O Zeyneb ile evleneceğini biliyordu. Peygamber'in içinde gizlemiş olduğu şeyin Zeyneb'e olan aşkı olduğu hakkında zikredilen rivâyetlerin sıhhat yönünden hiçbir değeri yoktur. Şâyet Peygamber'in gönlünde sakladığı böyle bir his olsaydı Allah bunu bildirirdi. Müsteşriklerin ve müfessirlerin bu konuda getirmiş olduğu deliller muteber değildir. Şankıtı ilahi iradenin bir amacı olup olmadığına değinmeksizin olayın nakli ve sıhhati hususunda değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu Şenkıtı'nın bir bakıma Allah ve Resulünün Zeyd'in hanımını elinden almak için bir bakıma iş birliği içinde! olduğunu beyan

¹¹³ Elmalılı M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 337.

¹¹⁴ Seyyid Kutub. *Fi Zılâli'l-Kur'an*, IIX, 331.

etmesi anlamına gelmektedir. Şâyet Peygamber bunu biliyor ve içinde gizliyorsa o halde Allah ve Peygamber bunu önceden planlamış daha sonra ise hükmünü uygulamıştır!¹¹⁵

Mevdûdî'ye göre nazil olan ayetler Peygamber hayatta iken Münafıklar, Yahudiler ve Hristiyanların menfi propagandalarına bir cevap niteliğinde nazil olmuştur. Yahudiler, Hristiyanlar ve Münafıklar bu konu üzerinden Peygamber'in otoritesini sarsmak ve İslam dininin yükselişini sekteye uğratmak maksadıyla dedikoduları ayyuka çıkartıyorlardı. Allah hem Müslümanları bu gibi dedikodulardan kurtarmak hem de evlatlık müessesesi hakkında ki hükmünü Müslümanlara bildirmek için Peygamber'ine vahyetmiştir.

Mevdûdî, Zeyneb ile Zeyd arasında ki şiddetli geçimsizlik ve Allah'ın evlatlıkların boşamış oldukları eşleri hakkında ki hükmünü icra etmek için Hz. Peygamber'e Zeyneb ile evleneceğini ilham etmiştir. Hz. Peygamber çevreden gelecek muhtemel itham ve dedikoduların muhatabı olacağını tahmin ettiğinden bu evliliğin olmasından çekiniyordu. Bu sebeple Zeyd'e eşini nikâhında tutmasını tavsiye ediyordu. Ayrıca "biz onu sana nikâhladık" ifadesinden yola çıkan Mevdûdî, bu evliliğin Peygamber'in isteği ile değil de Allah'ın emri ile gerçekleştiğine vurgu yapar.¹¹⁶

Tabâtabâî Peygamber'in Zeyneb'e gönül vermesi ile alakalı rivâyetlerin hepsini toptan inkâr ederek, bir peygamberin bu gibi hislere kapılmasının doğru olmadığı kanaatindedir. Tabâtabâî 37. ayetin son kısmı olan "*Zeyd ona olan ihtiyacını giderince (kendisinden ayrılıp Zeyneb'te iddetini bitirdiğinde) seni onunla evlendirdik. Böylece Müslümanlara evlatlıklarının ayrıldıkları eşleri ile evlenmeleri hususunda bir zorluk olmasın.*" kısmını tefsir ederken şu şekilde değerlendirme yapmaktadır; Burada Resûlullah'ın içinde gizlemiş olduğu şey ile ifade edilen Allah'ın Resûlullah'ı Zeyneb ile evlendirmeyi murad etmesidir. Allah bunu Peygamber'e farz kılmıştır. Resûlullah'ın Zeyneb'e olan sevgi veya aşkı sebebiyle değildir. Müfessirlerden bir kısmı hiçbir beşerin heva ve heveslerini yok sayamayacağını söylemiş ve bunun insanın fitratının gereklerinden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu iki yönden eleştirilen bir husustur. Evvela böyle bir durumda ilahi iradeye bir sınırlama getirilmiş olur ki bu

¹¹⁵ Şankiti, Muhammed Emin Bin Muhammed eş-Şankiti, *Edvaul Beyan Fi İdahil Kur'âni bil Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l- Fikr, t.y.), VI, 239.

¹¹⁶ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Hey. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), VI. 424-427.

mümkün değildir. Çünkü Allah, kulunu bu hususta terbiye etmeye muktedirdir. İkinci yönden eleştiriye açık olduğu nokta ise ayette Peygamber'e bir itap olmasıdır. Şâyet söz konusu rivâyetlerde zikredilen aşk, muhabbet, sevgi gibi hususların gizlenmesi olursa şu hâlde bir itaba ihtiyaç duyulmaz. Zira İslam hiçbir bireyin içinde gizlemiş olduğu mahremiyetlerinden ötürü itap edecek onu ayıplayacak bir yapıda değildir.¹¹⁷

Muhammed Esed bu ayetle alakalı değerlendirmelerinde söz konusu rivâyetlerin hiçbirini zikretmemektedir. O meseleyi değerlendirirken iki sebep üzerinden değerlendirir. Bunlardan biri Zeyneb'in Zeyd ile baştan beri evliliğe gönlünün razı olmaması, Peygamber'in tavsiyesi ile evlenmesi ve neticede mutsuz bir yuvanın kadını olmasıdır. Peygamber Zeyneb'i Zeyd ile evlendirdiğinde ona karşı ahlaki bir sorumluluk olarak onu yine Zeyd'den ayırarak gönlündekini yerine getirmiştir. İkinci olarak evlatlıkların dul eşlerinin helal olması olduğunu beyan eder.¹¹⁸

Ramazan El-Bûtî'ye göre bu rivâyetlerin sıhhatinden ziyade bu konu üzerinden Peygamber'in ismet sıfatını tartışmak garipsenecek bir durumdur. Sadece Peygamber'in Zeyneb ile olan evliliği değil yapmış olduğu bütün evlilikler üzerinden Peygamber'le alakalı olumsuz bir tartışma oluşması tuhaftır. Meseleyi sadece Zeyneb ile olan evliliği üzerinden araştırarak onun ismet sıfatına, nübüvvetine hanel getirecek bir hususmuş gibi tartışmak şaşılacak bir durumdur. Bûtî'nin gayesi zikredilen rivâyetlerin sıhhat derecesi makul seviyede olsa bile bunda şaşılacak ya da garipsenecek bir şey olmadığını kanıtlamaktır. Ayrıca ona göre bu evlilik Allah tarafından vahiy ile desteklenmiş bir evliliktir ve gayesi tamamen evlatlıkların eşlerinin durumu ile alakalı toplumda var olan tabuları Allah'ın iradesi doğrultusunda nizama sokmaktır. Hal böyle olunca burada nakıs bir durumdan bahsetmek abesle iştilal etmek olacaktır. Bûtî'ye göre Allah'ın muayyen hukuki bir meselenin hikmetini vuzuha kavuşturmak maksadıyla Peygamber'ini evlatlığının boşamış olduğu dul karısı ile evlendirmesinde herhangi bir şüpheye mahal yoktur. Burada göze çarpan bir kuşku yahut çelişki mevcut değildir. Allah'ın böyle bir yolu tercih etmesinde ne gibi bir sakınca olabilir ki? Bu gâyet insan fitratına uygun bir vakiâdır. Ayrıca Resûlullah Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmeden önce de Zeyneb'i görüyordu. Zeyneb bekârken

¹¹⁷ Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el- Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an* (Beyrut, 1998), XVI, 171.

¹¹⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), II, 859 vd.

onunla evlenmeyip Zeyd ile nikâhı gerçekleştikten sonra onu boşatması akla uygun değildir. Çünkü Peygamber cahiliye devrinde evlatlıkların eşleri ile evlenmenin kerih görüldüğü bir dönemde hiçbir sebep yokken böyle bir sıkıntıya girmez. Bunu cahiliye örfüyle çelişmeden yapmak daha kolay ve daha makuldür. O halde bu ayetler muayyen bir hükmün beyanı için nazil olmuştur.

Bûtî bunlara değindikten sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hak olduğunu, Kur'an'ın hak olduğunu ve Peygamber'in ona hiçbir müdahalede bulunmadığını dile getirmiştir. Ayetlerin gayet açık bir biçimde olayın özünü ortaya koyduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹

Muhammed Hamidullah ayet-i kerîmeyi tefsir ederken konuyu farklı bir muvaceheden ele alarak izah eder. Hamidullah'ın ilgili ayetle alakalı izahları gerçekten dikkat çekicidir. Zeyneb gençliğinden itibaren Hz. Peygamber'e sevgi beslemekteydi. Bir gün Resûlullah kendisi ile evlenirse iki ay oruç tutacağına dair adakta bulunmuştu. Zeyneb Peygamber ile o kadar çok evlenmek istiyordu ki kendisine Peygamber'in evlilik teklifi geldiğinde kendisine bu müjdeyi veren kimseye üzerinde ne kadar mücevher varsa hepsini çıkarıp vermiştir. Zeyneb Resûlullah'a olan sevgisinden ötürü 35 yaşına kadar onu beklemiş ve bekâr bir hayat yaşamıştır. Ta ki Resûlullah onu Zeyd b. Harise ile evlendirene kadar. Onun Resûlullah ile alakalı adağı gizli kalmıştır. Zeyneb Zeyd ile evliliğinden sonra hiç mutlu olamadı. Aralarında ki uyumsuzluk her seferinde aile içinde huzursuzluklara sebep oluyordu. Bunun yanında Resûlullah azat edilen kölelerin konumunu düzelterek adımları atmaya devam ediyordu. Zeyneb ile Zeyd'in evliliğinin bir sebebi de buydu aslında. Ancak taraflar bu evlilikten fazlasıyla muzdaripti. Zeyd her seferinde Resûlullah'a Zeyneb ile aralarındaki anlaşmazlık ve huzursuzluğu dile getirirse de Resûlullah daima ona eşini tutmasını tavsiye ederek onu ayrılmaktan men etmiştir. Ancak Resûlullah'ın tüm uyarılarına rağmen taraflar birbirlerine karşı sinirli davranmaya devam ediyordu. Ve Zeyd Resûlullah'ın tavsiyelerine rağmen boşanma taraftarı olduğunu söylüyordu. Resûlullah Zeyd'i evinde ziyaret etmek niyetiyle evine kadar gelmişti. Ancak Zeyd evde yoktu. Zeyneb 36 yaşında bir kadın olmasına rağmen safranla yıkanmış elbisesi içinde gayet cazibeli

¹¹⁹ Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, *İslam Akaidi*, çev. Mehmet Yolcu, Hüseyin Altınalan (İstanbul: Madve Yayınları, 1986), 215.

gözüküyordu. Resûlullah onu bu halde görünce “Gönülleri evirip çeviren Allah’ın şanı pek yücedir.” cümlesini kurmaktan kendini alıkoyamadı.¹²⁰

Hamidullah burada şöyle devam etmektedir. “Kanaatimizce Resûlullah’ın Zeyd ile arasında geçen konuşmaların ifade etmiş olduğu mânâ şudur. Daha önce siyahi bir kimse olan ve kendisinden yaşça büyük olan Ümmü Eymen ile evli bulunan Zeyd b. Harise’nin onunla hiçbir sorun yaşamadan mutlu bir evlilik yaşamış olması, ancak diğer yandan Zeyneb gibi hem fiziksel olarak hem de ahlak açısından cazibesi olan soylu bir kadın ile bu denli sıkıntılar yaşamış olması Resûlullah’a garip gelmiştir. Resûlullah bütün bunları göz önünde bulundurarak Zeyd’e her defasında “eşini nikahında tut” diyerek açık bir şekilde ikazda bulunmuştur. Ancak bunca ikaz ve teşvike rağmen Zeyd belli bir noktadan sonra Zeyneb’i boşamıştır. Bundan birkaç ay sonra Resûlullah’a Zeyneb ile evlenmesini emreden vahiy gelmiştir. Böylelikle evlatlık oğul ve öz oğul arasında bir fark gözetmeyen cahiliye örf ve âdeti yerine Allah’ın emretmiş olduğu hukuk bu konuda cari olmuştur.¹²¹ Bu noktadan sonra evlatlıklar babalıklarına yabancı kılınmış, dolayısıyla onların boşadıkları eşleri de kendilerine helal kılınmıştır.

Süleyman ateş ise meseleyi şu şekilde anlatır; “Resûlullah, Zeyd ve Zeyneb’i zoraki olarak evlendirdikten sonra Zeyd aile içinde yaşanan bazı huzursuzluklar sebebiyle Resûlullah’a durumu anlattı. Ancak Peygamber ona Allah’tan korkmasını ve eşini nikâhında tutmasını emretti. Aslında Resûlullah onların geçinemeyeceklerinin farkındaydı. Ayrıca Zeyd Zeyneb’ten ayrıldıktan sonra hem Zeyneb’in hem ailesinin daha fazla perişan olmasını istemediği için Zeyneb’i nikâhına almak içinden geçiyordu. Böylece toplumda yer alan evlatlık algısını da yıkabilirdi. Ancak cahiliye âdeti olan evlatlığın öz oğul yerine konulması anlayışı bu düşüncesini içinde tutmasına sebep oluyordu.”

Ateş bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra burada amaçlanan farklı bir hedefin daha olduğunu ifade ederek sözlerine devam eder; “Bu hedef toplumda yer etmiş bulunan zengin ve soylu olanın fakir biriyle evlenemeyeceği algısını ortadan kaldırmaktı. Peygamber’in Mekke’nin önde gelen kabilelerinden olan Kureyş’e mensup bulunan, varlıklı ve asil bir kadın olan Zeyneb’i azatlı kölesi olan Zeyd ile evlendirmesi

¹²⁰ Muhammed Hamîdullah, *İslam Peygamberi*, II, 681.

¹²¹ Muhammed Hamîdullah, *İslam Peygamberi*, II, 682.

toplumda ki sınıf ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik atmış olduğu büyük bir adımdır. Böylelikle toplum bu gibi sınıflandırmaların evlilik açısından bir engel teşkil etmediğini bizzat Peygamber'in icraatı ile idrak etmiştir."¹²²

Muhammed Heykel, konuya bazı müsteşriklerin iddialarına cevap vermekle başlar. Onların kaynak olarak göstermiş oldukları rivâyetlerin sıhhat derecelerini inceleyerek bu durumun talihsiz bir yanı olduğunu dile getirir. Özellikle Heykel'in şu itirafı dikkat çekicidir. "Ama insanı asıl üzen şey, bunların tümünün söz konusu anlatım ve tasvirlerinde siyer ve hadis kitaplarında yazılanları esas almış olmalarıdır. Bunlar siyer ve hadis kitaplarında anlatılanlar üzerine, Hz. Muhammed ve kadınlarla ilişkisi hususunda hayal ürünü söylenceler ortaya çıkarmışlardır."

Muhammed Heykel, Resûlullah'ın hayatından örnekler vererek bu rivâyetlerin gerçek olamayacağını ispatlamaya çalışır. "Hz. Peygamber Hz. Hatice ile evlendiğinde 23 yaşındaydı. Yaklaşık 28 yıl Hz. Hatice ile evli kalan Resûlullah erkek çocuklarının ölmesine rağmen başka bir kadınla evlenmemiştir. Zaten onunla evliliğinin ilk 17 yılında peygamberlik kendisine verilmemişti. Hz. Hatice ile evliliği sırasında ikinci bir evlilik yapmaya niyet ettiğine dair hiçbir rivâyet elimize ulaşmamıştır. O bunca imkân olmasına rağmen başka bir evliliği düşünmemiştir. Hz. Peygamber gayet yakışıklı ve soylu bir kimseydi. Böyle olmasına rağmen şehveti kendisine galebe çalan daha sonra bunu diliyle ifade edecek bir duruma düştüğüne dair en ufak bir emare ne bekârlığında nede Hz. Hatice ile evliliğinde yoktur. Araplar arasında çok evlilik yapmak gayet doğal bir eylem iken, üstelik Hz. Peygamber'in bunu gerçekleştirecek imkân ve olanağı mevcut iken ikinci bir evliliği düşünmemesi onun kadınlar konusunda ki duruşu hakkında bariz bir fikir vermektedir. Gençliğinin baharında bile böyle bir duruş sergileyen Peygamber'in yaşı 50'lere ulaşmış olduktan sonra aniden duruşunun değişmesi akıl ve mantık açısından uygun değildir. Şunu da unutmamak gerekir ki Zeyneb ile evlendiği sırada Hz. Peygamber Ayşe gibi çok sevdiği bir hanımı ve onun dışında başka hanımları da olan bir erkekti. Bu durumda sadece şehvi arzuları sebebiyle onun Zeyneb ile evlilik yaptığını söylemek uygun olmaz."¹²³ Görüldüğü üzere Heykel söz konusu iddiaların mümkün olmadığı kanaatine Peygamber'in hayatını baz alarak ulaşmıştır. Heykel'in zikrettiği sebepler silsilesi göz önünde

¹²² Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 2070.

¹²³ Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Yöneliş Yayınevi, 2000), 143.

bulundurulduğunda Hz. Zeyneb ile evliliğinin tamamen aile hukuku ile ilintili olduğunu söylemek bizce zor değildir.

3.7. Ahkam Tefsirlerinde Ahzâb 37. Ayet

Belli bir konu üzerinde mülâhaza edilirken sağlıklı bir neticeye varmak, meselenin çok daha iyi kavranmasını sağlamak için şüphesiz farklı açılardan yapılan değerlendirmelere ihtiyaç duyulur. Çünkü idrak etmeyi talep ettiğimiz mesele hakkında kendi bilgi birikimimiz ve metodolojimiz bize her ne kadar mânâyı anlamamızda yardımcı olsa da farklı perspektiften yapılan bir değerlendirme, başka bir usul ile meseleyi kavramaya çalışmak, meseleyi idrak etmemiz açısından bizlere katkı sağlayacaktır.

Ahkâm tefsirlerinin konusu genel itibariyle Kur'ân'ı Kerim'in hukukla alakalı meselelerini ele alır ve konuyla alakalı nasları bir araya getirerek içerisinden sahih olan görüşü bulmasını sağlayan istinbat yolunu takip eder. Neticede Kur'ân Ahkâmı'nın en doğru şekilde yorumlanmasını sağlar. Bu durumda hadler ve kısas gibi konuların pratikte nasıl uygulanması gerektiği suallerine ilmi yorumlar getirirler. Ahzâb 37. ayetin ilk bakışta "Peygamber'in içinde gizlediği şey" ile alakalı yorumlar göze çarpsa da söz konusu ayette bazı fıkhi konularda yer almaktadır. Şu hâlde belli başlı ahkâm tefsirlerinden nakiller yaparak ayetin nasıl yorumlandığına göz atalım.

Günümüz müfessirlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî Ahkam Tefsiri'nde söz konusu ayet ile alakalı rivâyetleri değerlendirir. Hz. Peygamber'in Zeyneb'e âşık olmasının mantıklı olmadığını savunur. Çünkü ona göre Zeyneb onun halasının kızıdır ve insanın sürekli gördüğü beraber büyüdüğü bir kadına yaşı kemale erdikten sonra ani bir muhabbetle tutulması tutarlı bir yorum değildir. Bu sebeple ayetin muhtevası ile ilgili rivâyetlerin tutarsız olduğunu öne sürer. Hz. Peygamber'in Zeyneb ile olan evliliğinin gayesini şu şekilde açıklar "Resûlullah, Zeyneb'i küçüklüğünden beri tanıyordu. Onunla evlenmek isteseydi kim mâni olabilirdi? Bir kimsenin bâkire iken bir başkasıyla evlendirdiği kadına sonradan ilgi duyacağını, onunla evlenmek isteyeceğini kim söyleyebilir? Şu hâlde bu, akılsızca, düşüncesizce bir iddiadır. Onlar bilmedikleri şeyleri iddia ediyorlar. Bunlar Resûlullah'a iftiradan başka bir şey değildir. Müfteriler daha neler söylüyorlar neler? Güya Resûlullah, Zeyneb'i seviyormuş, fakat gizlemiş. Böyle bir bühtân nasıl düşünülebilir? Zira ayet meseleyi bütün açıklığı ile zikrederek

Allah-u Teâlâ'nın Resûl'ünün gizlediğini açıklayacağını söyler: *"Allah'ın açığa çıkarıcısı olduğu şeyi içinde gizliyor, insanların dedikodusundan korkuyordun."* Allah neyi açıkladı? Resûlullah'ın, Zeyneb'e olan aşk ve muhabbetini mi açıkladı? Hayır. Allah bu ayetle Resûlullah'ın Zeyneb'le evlenmesi yolundaki emrini gizlediğini açıkladı. Çünkü Resûlullah münafıkların "Muhammed oğlunun helali ile evlendi" demelerinden korkuyordu. İşte Allah, Resûlullah'ın gizlediğini şu ayetle açıklamıştır: *"Şimdi mademki Zeyd o kadından ilişkisini kesti, biz onu sana zevce yaptık. Ta ki oğulluklarının kendilerinden ilişkisini kestikleri zevcelerini almakta mü'minler üzerine günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."* İşte bu âyetler müfterîlerin iftirâ ve bühtânlarını iptal ederek Resûlullah'ın ismetine, nezâhet ve taharetine açıkça delâlet etmektedir.¹²⁴

İmam Şafi'nin, İbn Fers'in Ahkâmul Kur'ânlarında bahsedilenler kısıtlı ve üstün körudür. İmam şafi Müslümanlara haram kılınan zümrelerden bahsederken söz konusu ayeti ekleyerek evlatlıkların eşleri ile evlenme yasağının bu ayet-i kerîmenin nüzülü ile ortadan kaldırıldığını haber verir.¹²⁵ İbn Fers ise aynı şekilde bazı dil kurallarına değinir ve evlatlıkların boşamış oldukları hanımlarının bizzat Peygamber'in tatbiki ile mübah kılındığını anlatır.¹²⁶

Ahkam tefsirlerinde söz konusu ayetin evlatlıkların eşlerinin babalıklarına helal olduğu ile alakalı hüküm tekrar edilmiştir. Zaten ayetten anlaşılan bu hüküm ilim erbabı her kimse tarafından kolay bir şekilde anlaşılacak bir hükümdür. Çünkü ayetin delaleti gâyet açıktır. Bizim ahkam tefsirlerinde söz konusu ayetin mânâsını araştırmamızın sebebi farklı bir bakış açısı kazandırabilmesi içindir. Ancak görüldüğü gibi ayetin fihhi yönü hakkında müfessirler pek kalem oynatmamışlardır. Ahzâb 37. ayetin fihhi yönü genel de diğer haram kılınan ve helal kılınan evliliklerin maddeleri arasında zikredilen bir madde olmuştur.

¹²⁴ Ebû Muhammed Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *Ravâiu'l Beyân Tefsiri Ayâti'l-Ahkâm*, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu (y.y.: Şamil Yayınevi, t.y.), II, 316.

¹²⁵ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980), I, 180.

¹²⁶ Ebû Muhammed 'Abdalmun'im b. 'Abdurrahîm İbn Fers, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), III, 427.

3.8. Mezhebi Tefsirlerde Ahzâb 37. Ayet

Sünni ekol olarak İmam Mâtürîdî'nin te'vîlât'ında yer alan geniş kapsamlı tefsire özel bir yer vereceğiz. Bunun sebebi İmam Mâtürîdî'nin söz konusu ayeti yorumlarken farklı bakış açılarını bir araya getirmesi ve daha önemlisi itikadî açıdan ehlisünnet dışı mezheplerin görüşlerini mülâhaza ederek onlara reddiyeler yapmasıdır. Diğer tefsirlerde ayetle irtibatlandırılan rivâyetlerin sıhhat derecesi ve imkânı ana konu olarak zikredilirken te'vîlât'ta cümleleri açıklanmış ve farklı yorumlara izahlar getirilmiştir. İmam Mâtürîdî ayeti tahlil ederek şöyle söylemektedir: “*Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye demiştin ki.*” Müfessirler şöyle demiştir: Allah'ın kendisine lütufta bulunması İslâm'la şereflendirmesidir. Senin de lütulkâr davranman azat etmen suretiyledir. Nitekim Resûlullah onu azat etmişti. Zira rivâyet edildiğine göre Zeyd, Ehl-i Kitap Araplarındandı. Resûlullah cahiliye döneminde esir edilip köle edinilmiş olarak onu buldu, alıp âzat etti ve evlat edindi. Allah ona İslâm dinini bahşetmekle ve doğru yola kavuşturmakla lütufta bulunmuştur. Resûlullah da onu âzat etmekle ona lütufta bulunmuştur. Allah'ın ona yönelik nimeti âzat edilmesi de olabilir. Zira O, resûlünü âzat etmekte muvaffak kılmıştır. Veya Resûlünde âzat etme fiilini yaratmak ve onun dilinde söylemek suretiyle de Zeyd'e lütufta bulunmuş olabilir.¹²⁷

Mûtezile'nin görüşüne göre Zeyd'e de bütün müslümanlara da İslâm'a girmekte Allah'ın bir nimeti ve lütfu bulunmamaktadır. Bunun birkaç yönü vardır. Bunlardan biri şudur; onlar diyorlar ki: Allah herkese onlar için İslâm'ı gerekli kılacak vasıtaları vermiştir. Bu, kuvvettir. İnsanlar bu konudaki Allah'ın yaratmasıyla Müslüman olmamaktadırlar. Onların görüşüne göre İslâm'ı gerekli kılan vasıtalar Allah tarafından insanlara verilmiştir. Ancak İslâm'a girmenin kendisinde Allah'ın yaratma türünden bir dahli bulunmamaktadır. Durum böyle olduğunda Allah'ın onlara bir nimeti ve lütfu söz konusu değildir.

İkinci olarak diyorlar ki: Allah'ın, din konusunda insanlar için en yararlı olanı (aslah) yaratması vâciptir. Şüphe yok ki İslâm insanlar için yararlıdır. Dolayısıyla Allah'ın onlar için bunu yapması vâciptir. O, kendisi için zorunlu olanı yapmıştır. Bunun

¹²⁷ Matürîdi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, çev. Bekir Topaloğlu İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), II, 320.

dışında bir uygulama yapması mümkün değildir. Kendisi hakkında zorunlu olan bir fiili yapan kimse bunu yaptığı için nimet vermiş ve lütufta bulunmuş sayılmaz. Zira o sadece görevi olan bir işi yerine getirmiştir.

Üçüncü olarak diyorlar ki: Allah'ın bütün peygamberlere ve müminlere vermiş olduğu ne varsa o, aynısını İblis'e, tâbilerine ve bütün firavunlara da vermiştir.

Onların görüş ve mezhepleri belirttiğimiz gibi olduğuna göre Müslümanlardan hiç kimsenin İslâm'a girmesinde Allah'ın bir nimeti ve lütfu bulunmamaktadır. Oysa Allah, bu durumlarında onlara yönelik bir nimeti ve lütfunun olduğunu bildirmektedir. Şu İlâhî beyandan bu mâna anlaşılmaktadır: *“Boyun eğmelerini sana bir iyilik yapmış gibi gösteriyorlar. Onlara şöyle de: ‘Teslim olmanızı bana yapılmış bir iyilik saymayın! Eğer dürüst olacaksınız, asıl Allah (cc.) sizin için iman yolunu açarak O size lütufta bulunmuştur’”*¹²⁸

“Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork.” Hz. Peygamber Hz. Zeyd'in hanımını görmüş, beğenmiş ve istemiştir. Hz. Zeyd ise bunu anlamış ve ona şöyle demiştir: Ey Allah'ın Resûlü, ben Zeyneb'i boşamak istiyorum. Zira o kibirli bir kadındır, bana karşı kendini büyük görmekte ve bana şöyle şöyle eziyet etmektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork. Yani onu boşama meselesinde Allah'tan kork ve onu boşama. Zeyd'in, herhangi bir adamın bir sebep olmaksızın karısından usandığı için onu boşaması durumunda olduğu gibi, Resûlullah'tan hanımını boşamak için izin istemiş olması da mümkündür. Bu durumda Resûlullah ona şöyle demiştir: Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork. Hanımını boşamayı gerektirecek bir sebep olmaksızın boşama. Çünkü kişinin karısını, boşamayı gerektiren Allah'ın sınırlarına riâyet etmeme, bunları yerine getirmeme gibi veya bu mânada bir sebep olmaksızın boşaması uygun değildir. Sebepsizce boşama ise uygun değildir. Bu beyan şu mânaya da gelebilir: Eşinle evlilik bağını koru. Yani onunla evlen. Allah'tan kork. Yani onunla evlenmeyi terk etme. Dolayısıyla Zeyd'e Zeyneb'le evlenme emredilmişti. Aynı şekilde Zeyneb'e de Zeyd'le evliliği kabul etmesi emredilmişti. Buna göre Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: Bu husustaki emri

¹²⁸ Matürîdi, a.g.e. II, 322.

terketmede, çağrıldığı ve emredildiği işi yapmaktan kaçınmakta Allah'tan kork. En doğrusunu Allah bilir.”¹²⁹

İmam Mâtürîdî'nin bu yaklaşımı dikkat çekici bir husustur. Çünkü Zeyd'in Zeyneb'ten ayrılması için illa bir sebep olması gerekmemektedir. Bir kimse zamanla eşine olan muhabbetini kaybedebilir. Farklı konularda anlaşmazlık çıkabilir. Nitekim bu gibi hadiseler sebebiyle cereyan eden boşanma durumları tabidir. Şu hâlde Zeyd ve Zeyneb'in ayrılığı noktasında peygamberi öne sürmenin bir fayda sağlamadığı aksine zorlama tevil ve uydurma rivâyetler vesilesiyle farklı spekülasyonlara yol açtığı açıktır.

İmam daha sonra şöyle devam eder: *“Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun.”* Müfessirlerin çoğu şöyle demiştir: Sen onu sevdiğini ve hoşlandığını içinde saklıyordun. Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi. Yani Allah'ın Kur'an'da açıklayacağı. Yani onu sevmeni ve onunla evlenme arzunu. Bazıları şöyle demiştir: “Keşke onu boşasaydı” şeklindeki düşünceni içinde saklıyordun. Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi. Yani sana açıklayacağı konuyu, ta ki onun hakkında Kur'an ayeti indirilsin. Fakat bu, gerçeğe uzak bir yorumdur. Hz. Peygamber'in Zeyd'e eşinle evlilik bağına koru, Allah'tan kork dedikten sonra kendisinin onunla evlenmesi için “keşke onu boşasa” şeklinde bir düşüncüyü gizlemiş olması mümkün değildir. İçinde saklıyordun sözünün -yani bu sözün kendisinin- bir açığa vurma olması da mümkündür. Zira Resûlullah kendi içinde bunu sakladıktan sonra Cenâb-ı Hak bunu okunan bir ayet yapmıştır. Şöyle ki Allah bunu açıklamasaydı insanlar onun içinde bir şey saklamış olduğunu bilmezlerdi. Biz onun içinde ne sakladığını bilemeyiz. Resûlullah'tan ben içimde şunu sakladım diye bir rivâyet gelmedikçe biz şunu veya şunu içinde saklamıştır demeyiz. Eğer böyle bir rivâyet sabit olursa bu durum da böyle bir şey söylenebilir. Fakat zanna dayanarak biz böyle bir şey söylemeyiz.” Bu yorumun ardından İmam Mâtürîdî'nin Hz. Peygamber'in içinde sakladığı şeyin ne olduğu hususunu mücmel bir ifade olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz. Şu hâlde her ne kadar birtakım yorumlar yapılsada işin aslı Peygamber beyan etmedikçe net bir kaniya varmak mümkün değildir. Yapılacak her yorum öznel kalacaktır.

¹²⁹ Mâtürîdî, a.g.e. II, 323.

İmam ayetin geri kalan kısmında şöyle bir izah getirir; “*Zeyd onunla beraber olduktan sonra seni onunla evlendirdik.*” ifadesi hakkında birtakım müfessirler; Zeyd onunla beraber olduktan sonra. Yani ihtiyacını tamamladıktan sonra. Yani cinsel ilişkiden sonra. Eğer “vatar” kelimesi cinsel ilişki demekse burada cinsel ilişkiden bahsedilmesinin mânası, evlatlığının eşinin, aralarında nikâh ve cinsel ilişki gerçekleşmiş olsa da boşanmaları durumunda kişiye helâl olduğunun bilinmesidir. Hâlbuki nikâh da cinsel ilişkide gerçek oğulun eşiyle nikâh kıymaya engel sebeplerdendir. “*Zeyd onunla beraber olduktan sonra*” meâlindeki ilâhî beyanın şu mânaya gelmesi de mümkündür: Yani o, nefsinin arzusunu gerçekleştirmiş ve nefsinin arzu ettiği amaca ulaşmıştır. İşte bu durumda biz seni Zeyneb’le evlendirdik.¹³⁰

Rivâyet edildiğine göre Zeynep bint Cahş, Hz. Peygamber’in diğer hanımlarına karşı övünüyor ve şöyle diyordu: “Sizi Resûlullah ile babalarınız evlendirdi beni ise Allah yedi kat göklerin üstünde resulüyle evlendirdi.”¹³¹ Yine bunda onun peygamberliğine delil vardır. Çünkü o, insanların dedikodusundan çekindiği ve utandığı düşünceleri içinde gizliyordu. İnsanlar arasındaki âdete göre halk arasında ortaya çıkması durumunda utanacağı bir düşünceyi gizleyen kimse, bunu insanlardan gizler ve açığa vurmaz. Dolayısıyla Resûlullah, insanların dedikodusundan çekindiği düşünceleri açıkladığına ve bunu onlardan gizlemediğine göre bu durum onun Allah’ın elçisi olduğunu göstermektedir. Zira Allah’ın elçisi olmasaydı bunu gizler ve açığa vurmazdı. Çünkü belirttiğimiz gibi insanlar âdeten açığa çıktığında utanacakları düşünceleri gizlerler.¹³²

Yukarıda alıntılındığı gibi İmam Mâtürîdî söz konusu ayeti farklı değerlendirmelerle izah etmiş ve konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. O ayetin tefsiri ve rivâyetler ışığında değerlendirme yapmaktan ziyade konunun itikadi yönlerine de değinerek diğer müfessirlerden ayrı bir konumdadır. Ancak nakillerde de anlaşıldığı üzere bazı kısımlarda kati neticeler elde edememiştir. Kendisi de farklı müfessirlerden nakiller yaparak okuyucuyu belirsizlik içerisinde bırakmıştır. Yorum ve nakillerinde kendisi için ağır basan ihtimali kaydetmesini dilerdik. Misal olarak Hz. Peygamber’in içinde saklamış olduğu şeyin ne olduğu ile alakalı kendi nazarında en iyi ihtimale değinmiş olsaydı tarihte muteber kabul edilen bir müfessirin bu konudaki görüşlerine muttali

¹³⁰ Matürîdî, a.g.e. II, 324.

¹³¹ Nesâ’î, *es-Sunenu ’l-Kubrâ*, 2012, VII, 431.

¹³² Matürîdî, a.g.e. II, 325.

olabilirdik. Zira ayetle alakalı bizce en önemli husus Peygamber'in içinde gizlemiş olduğu şeyin ne olduğudur.

Mutezile denildiğinde ilk akla gelen müfessirlerden biri olan Zemahşerî de rivâyetler hususunda akli ön planda tutan müfessirlerden biridir. O Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şeyin ne olduğu hususunu sorar ve aynı şekilde "Zeyneb'e olan sevgisi" olduğunu nakleder. Rivayetler bölümünde zikretmiş olduğumuz hikâyeyi olduğu gibi alıntılar. Ona göre Peygamber gerçekten de Zeyneb'i görmüş ve onun güzelliğinden etkilenerik tesbihte bulunmuştur. Daha sonra Zeyd Peygamber'e gelip birtakım hususları (Zeyneb'in soyluluğunu ileri sürmesi, Zeyd'i küçümsemesi) öne sürerek ondan ayrılmak istediğini söylemiştir. İşte bu anda Hz. Peygamber kendisine eşini boşamaması gerektiğini söylemiştir. Ancak daha sonra Zeyd Zeyneb'i boşadığında Hz. Peygamber Zeyd'e "Senden daha güvenilir kimse bilmiyorum. Git Zeyneb'e beni çıtlat (evlilik niyetim olduğunu söyle). Daha sonra Zeyd gider ve Peygamber'in evlilik niyetini Zeyneb'e ulaştırır. Zeyneb'te Allah'ın emrine ittiba edeceğini söyler. Daha sonra ayet nazil olur ve Hz. Peygamber Zeyneb'i nikahına almış olur.¹³³ Zemahşerî Keşşaf'ta nakletmiş olduğu bu rivayeti doğru kabul ederek nakleder.

Dirâyet yönü ağır basan müfessirlerin bu gibi rivâyetleri doğru kabul ederek bunun üzerinde pek fazla durmadan nakilde bulunmaları ilginçtir. Sebeplerini farklı yerlerde izah ettiğimiz ve yine değineceğimiz "rivâyetin akli ve nakli olarak tutarsızlığını" ortaya koyduktan sonra akli ön planda tutan muteber müfessirlerimizin bu konuda daha derin tespitler yapması beklenirdi. Çünkü ismini zikretmiş olduğumuz müfessirler sadece dirâyet açısından değil rivâyetleri tenkit edebilecek donanıma sahip yetkin kişilerdir.

Tefsirlerde kendine yer bulan asılsız rivâyetlerin muteber müfessirler tarafından kabul edilmesi şüphesiz oryantalist cepheye malzeme oluşturmaktadır. Nitekim Leon Caetani, Emile Dermenghem ve Savary gibi kimileri bu rivâyetleri kullanmakla kalmamışlar, bir takım ekleme ve ilavelerde bile bulunmuşlardır.¹³⁴

¹³³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1986, III, 540).

¹³⁴ Ali Osman Ateş, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar* (Beyan Yayınları, 1996), 111-113.

İşârî tefsir ekollerinin tanınan alimlerinden biri olan İsmâil Hakkı Bursevî “*Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*” isimli eserinde Peygamber’in Zeyneb’le ileride evleneceği gerçeğini içinde gizlemeye kalkışmasından ötürü kınandığını ifade etmiştir. Daha sonra bu durumun Peygamber’e ne denli ağır geldiğini ifade etmek için Hz. Aişe’den gelen “Allah Resulüne bundan daha ağır gelen bir ayet indirilmemiştir” sözünü buna delil gösterir.

Bursevî sözlerine şöyle devam eder “Ayat-i Kerime’de, hakkın yanında olmaya dikkat etmenin, halkın yanında olmaya dikkat etmekten çok daha doğru olduğuna işaret edilmektedir. Kuşkusuz Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamberle alakalı bu durumu açığa vurmasında pek çok hikmetler vardır. Her şeyden önce Hakkın yanında olmaya dikkat etmenin en büyük yararı söz konusu olaydan dolayı zayıf kişilerin sapmamasıdır.

Buna göre Hz. Peygamber'e, birinde Hak tarafını ve diğerinde halk tarafını gözetmenin söz konusu olduğu iki husus arz edildiği zaman, onun Hak tarafını gözetmeyi halk tarafına tercih etmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ’nın hükümlerinden birinin icra edilmesinde ve emirlerinden birinin tebliğ edilmesinde pek çok hikmetler vardır. Nitekim yüce Mevlâ, söz konusu olayla ilgili şöyle buyurmuştur “*Müminlere bir güçlük ve sorumluluk olmasın.*”¹³⁵

3.9. Şii Tefsirlerde Ahzâb 37. Ayet

Şii tefsirleri denildiğinde ilk akla gelen tefsirlerden biri Tûsî’nin eseri olan Tibyan tefsiridir. Tûsî ayet-i kerîmeyi zikreder ve “Allah’ın ileride ortaya çıkaracağını içinde gizliyordun” cümlesini tahlil etmeye başlar ve devam eder. “Onun içinde gizlemiş olduğu şey şüphesiz Zeyd Zeyneb’i boşadığında kendisinin Zeyneb ile evleneceğini biliyor olmasıdır. Ancak insanların evlatlığının eşi ile evlenmesi toplum nazarında ayıplanan bir davranış olması sebebiyle bunu içinde gizliyor ve insanlardan çekiniyordu. Ancak netice itibarıyla Zeyd Zeyneb’i boşamış ve Hz. Peygamber Zeyneb ile izdivaç yapmakla mükellef kılınmıştır. Allah Teâlâ Peygamber’ine şöyle buyurmuştur. “Şayet sen insanlardan çekindiğin için Allah’ın sana izhar etmeni emrettiği şeyi gizlersen Allah’ın sana emrettiğini gizleyerek korkulmaya daha layık olan Allah’ın emrini terk etmiş sayılırsın.” Denilmiştir ki Zeyd Zeyneb’le tartışmış

¹³⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Erkam Matbaası (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), VI, 451.

olarak Peygamber'in huzuruna geldiğinde Resûlullah Zeyneb'i gördü ve onun güzelliğinden etkilendi. Ta ki Zeyd'in ondan ayrılmasını daha sonra da onunla kendisinin evlenmesini temenni etti. Ancak bunu içinde gizledi. Belhî demiştir ki: Böyle bir durumun olması gâyet doğaldır. Çünkü bu Allah'ın kullarının tabiatında yaratmış olduğu fitrattır. Bir kimse güzel gördüğü bir kadını arzular ve onunla evlenmeyi tahayyül edebilir. Bu caizdir."¹³⁶ Tam burada bir not düşmek isteriz. Belki Tûsî'nin Belhî'den aktardığı bu cümleler doğru olabilir ancak gözden kaçan bir durum söz konusu. Şöyle ki; Allah'ın kullarında yaratmış olduğu birtakım hususiyetler sebebiyle bir kimsenin bir kadını beğenmesi onu arzulaması ve evlenmeyi dilemesi gâyet doğaldır. Ancak her ne kadar fitraten bu doğal olsa da insanlar arasındaki mübaşeret bu gibi şeylere sıcak bakmamaktadır. Bizce Peygamber'in evladı yerine koyduğu bir sahâbinin karısına bakıp ondan etkilenmesi ve onun hakkında evlilik hayalleri kurması hele ki bir peygamberin şanına yakışır bir hareket değildir. Bu ancak toplum da ırz düşmanlığı diye tabir edilen bir davranıştır. Şayet bu rivâyet doğru olmuş olsaydı bile evli bir kadına Peygamber'in evlilik hayalleriyle göz atması ve evladı yerine koyduğu Zeyd'in yuvasının yıkılmasını temenni etmesi ve yıkılan o yuvanın üzerine kendi evliliğini inşa etmeyi düşünmesi bizce bu rivâyetin tamamen uydurulmuş olduğunu kanıtlar. Çünkü bizim tanıdığımız Peygamber bu gibi hallerden münezzehtir.

Yine Şii tefsir kaynakları arasında muteber kabul edilen Ali b. İbrahim b. Haşim-i Kummî tefsirinde şunları kaydetmektedir: "Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmiştir. Bir gün Hz. Peygamber, Zeyd'in nerede olduğunu merak etmiş ve onu sormuştu. Bulamayınca Zeyd'in evine gitmiştir. Zeyd'in evinin kapısında bir kilim asılıydı. Rüzgârın esmesiyle o kilim açılmış ve Resûlullah kendisini ev haliyle görmüştür. Onun güzelliğinden etkilenmesi sebebiyle ağzından şu cümle çıkmıştır "Nûr'u yaratan Allah'ın şanı pek yücedir ve o yaratanların en güzelidir." Daha sonra Peygamber kendi evine döndü ve Zeyneb'in sevgisi gönlüne düştü. Zeyd eve geldiğinde Zeyneb kendisine Resûlullah'ın sözünü anlattı. Zeyd de "Galiba Resûlullah senden etkilendi. İstersen seni boşayayım da Resûlullah ile evlenirsin." Zeyneb ise "Beni boşadığım zaman Resûlullah'ın benimle

¹³⁶ Tûsî Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen, *et-Tibyân fî Tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâ'i Turâsi'l-'Arabî, 1068), VIII, 331.

evlenmemesinden korkarım” dedi. Bunun üzerine Zeyd, Hz. Peygamber ile konuşmaya gitti ve ona olanları anlattı. Resûlullah ise kendisine eşini nikahında tutmasını emretti. İşte Allah’ın “*Eşinle evlilik bağını koru, Allah’tan kork*” demiştin. *Bunu derken Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun*” ayetinin anlamı budur.”¹³⁷

Görüldüğü üzere Şii kaynaklarda da hemen hemen aynı şekilde rivâyetler kullanılmış ve bu rivâyetlere bina edilen yorumlar ortaya çıkmıştır. Kummî’nin tefsirinde nakledilen rivâyetin dipnotunda Zemahşerî ve Beyzâvî gibi alimlerin bu rivâyetlerin sahih olmadığına dair görüşleri zikredilir.

3.10. Ayette Ortaya Çıkarılan Hikmetler

Hz. Peygamber’in izdivaçları incelendiğinde bu izdivaçların umumiyetle belli maksatlara bağlı olduğu net bir şekilde görülür. Onun izdivaçlarında ki hedef ve maksatları bazen zaruretler, bazen siyasi sebepler olabileceği gibi hususi durumlar da olabilmektedir.

Her şeyden önce dikkat edilmesi zaruri olan durum Peygamber’in yirmi beş yaşına kadar hiç evlenmemesi halidir. Arabistan’ın sıcak iklimi de göz önünde bulundurulduğu zaman yirmi beş yaşına kadar iffetiyle bekârlık halini idame ettirmek dikkate şayan bir durumdur. Tefsirini yaptığımız Ahzâb 37. ayet bağlamında Peygamber’in bu halini değerlendirmek gerekir. Çünkü ayet üzerinden Peygamber’in Zeyneb ile olan evliliği hakkında yapılan spekülasyonlar, onun iffeti ile birlikte değerlendirildiğinde çok daha sağlıklı neticelere ulaşılacaktır. Onun bu hali konusunda ufak bir zafiyeti olsaydı kendisine hasım olanlar bunu daima dile getirmek suretiyle davasını zaafa uğratma yoluna giderlerdi. Ancak ondan iffetsizlik adına herhangi bir fiilin sadır olmaması onun Zeyneb’le olan evliliğinde ortaya konulan batıl görüşlerin geçersizliğini ispat niteliği taşır.

Resûlullah’ın ilk evliliği yirmi beş yaşında gerçekleşmiştir. Onun bu izdivacı kendisinden on beş yaş büyük olan Hz. Hatice ile olmuştur. Bilindiği üzere Hz. Hatice iki evlilik yapmış dul bir kadındır. İlk Müslüman olanlardan olup Peygamber’in

¹³⁷ Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, XLII, 3-4.

tesellisi ve hayırla yâd ettiği hanımıdır. Hz. Peygamber'in bu evliliği huzurlu bir aile müessesesi olarak yirmi üç yıl devam etmiştir. Daha sonra Hz. Hatice'nin ölümü ile bu güzel yuva Hz. Peygamber'in gönlünde hoş hatıralar bırakarak son bulmuştur. Hz. Hatice'nin ölümünden sonra Hz. Peygamber ondan geriye kalan çoluk çocuğu her şeyi ile yapayalnız kalmıştır. O bu zamanlarda elli üç yaşlarındaydı. Yaklaşık üç dört sene bu bekâr hali devam etti. Onun bundan sonra yapmış olduğu izdivaçlar işte bu yaşlarından sonra yapılmıştır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ellili yaşlarında bir kimsenin şehvetine düşkün olması sebebiyle evlilikler yaptığını düşünmek insafsızca olur. Belki elli yaşlarında şehvi isteklerin tatmin edilmesi için evlilik yapmak olağandır ancak vurgulamak istediğimiz husus, Peygamber'in bunca imkânı olmasına rağmen iki evlilik yapmış kırk yaşında biri ile evlenmesi ve yirmi üç sene boyunca bu evliliği devam ettirip başka bir evlilik yapmaması onun şehvi noktada ki durumunu açık bir şekilde izah mahiyetindedir. Çünkü onu başka evlilikler yapmaktan alıkoyacak bir engel de mevcut değildi.

Resûlullah'ın evliliklerinin sebepleri üzerinde durursak onun Zeyneb ile olan evliliği hakkında ortaya atılan rivâyetlerin anlaşılması çok daha iyi olacaktır. Bu sebepler bağlamında yapılan değerlendirmeler bizi Hz. Peygamber'in Zeyneb ile olan evliliğine kıyas yaparak sağlıklı neticelere kavuşturacaktır. Bu hikmetleri maddeler halinde izah edelim.

- a. Hz. Peygamber'in zevceleri arasında yaşlı, orta yaşlı ve genç kadınlar bulunmaktaydı. Onların bu yaş farkları vesilesiyle kadınların özel durumlarına has olan her yaş hakkında bilinmesi elzem ahkâmların vaz edilmesi ve direk Peygamber'in hanımlarının tatbiki ile yerleşmesine imkân veriyordu.
- b. Peygamber'in hanımları genelde farklı kabilelere mensup kadınlardı. Her kabile kendisinden olan kızını peygamberle evlendiriyor ve böylece aile bağı kurulmuş oluyordu. Çünkü bu durumda farklı kabileler hem din bağlamında hem de aile olarak Peygamber'e bağlanmış oluyordu. Neticede dini tebliğ eden Peygamber o kabilenin damadı oluyordu. Bu sebeple sevgi ve sadakat bağları Peygamber'in evlilikleri sebebiyle güçlenmiş oluyordu.

- c. Peygamber farklı kabilelerden evlendiği kadınlara dini öğretirdi. Dolayısıyla aslında onun hanımları sadece bir eş olmaktan öte kabilelerine öğretmen olarak hizmet veriyordu. Gerek Peygamber'in hayatında gerek onun ahirete irtihalinden sonra onun hanımları dini hususları kabilelerine öğreterek hükümlerin bilinmesini sağlıyorlardı. Özellikle kadınlarla ilgili hususlar açısından bu durum gayet faydalı bir netice doğuruyordu.
- d. Sadece kabilelere mensup olan bu kadınların hizmetleri değil Peygamber'in direk o kabilelere dini hususları izah etmesi açısından da fayda sağlıyordu. Nitekim Hz. Peygamber onlara damat olması sebebiyle daimî misafir olarak telakki ediliyordu. Ayrıca bu kabileler kendilerini peygambere yakın görerek bununla iftihar ediyor ve dine olan bağlılıkları karabet yolu ile muhkem hale geliyordu.¹³⁸

Bütün bu örnekleri nesnel olarak ele aldığımızda Hz. Peygamber'in evliliklerinin dini gayeler maksadıyla olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle Ahzab suresinde Peygamber'in aile hayatı ile alakalı hükümlerin örneklerinin olması da onun aile reisi olarak örnek alınması gerektiğini gösterir. Resûlullah'ın aile hayatı ile alakalı ayetler fertler arasındaki ilişkilerin ahireti kazanmaya yönelik olması gerektiğine vurgu yapar. Zira Allah Peygamber'ine eşlerine şu fermanı iletmesini emretmiştir. *“Eğer siz dünya hayatının süsünü istiyorsanız gelin size müt'a (boşanma bedeli) vereyim ve güzelce sizleri salıvereyim.”*¹³⁹ Allah'ın bu emrinden sonra Peygamber'in eşleri Allah'ı ve Resulünü tercih ederek Müslümanlara rol model olmaya devam etmişlerdir. Bu raddeden sonra Müslümanlar aile reisi olarak Resûlullah'ı örnek alırken aile hanımı olma konusunda da onun eşlerini örnek alacaklardır.

Hürriyetine kavuşan kölelere mevali ismi verilirdi. Her ne kadar mevali denilen bu insanlar hürriyetlerine kavuşsalar bile kendileri toplum tarafından alt sınıf olarak telakki ediliyordu. İslam dini ise daima üstünlüğün ancak takvada olduğunu vurguluyordu. Ancak buna rağmen toplumda efendiler kendilerini üst tabaka görürken mevaliyi alt tabaka olarak görmeye devam ediyordu. Efendimizin çok sevdiği Zeyd b. Harise de mevali denilen zümredendi. Resûlullah toplumda hâkim olan “Efendiler” ve

¹³⁸ Reşadet Ahmedov, “Hz. Peygamber'in Evlendirdiği Kişiler ve Evlendirilme amaçları”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, sy 3 (2017): 35.

¹³⁹ el-Ahzâb, 28.

“Mevali” ayrımını ortadan kaldırmak için Zeyd’i Haşimoğullarının soylu kadınlarından olan halasının kızı Zeyneb ile evlendirmiştir. Toplumdaki sınıf farkı zihinlerde derin bir yer barındırıyordu. Bu algıyı yıkabilmek ise ancak Allah’ın son peygamberi ve üsve-i hasene olan Hz. Muhammed’in icraatıyla mümkün olabilirdi.

Bu konu ile alakalı Muhammed Hamidullah şu sözleri söylemektedir: “Tarihteki medeniyetleri incelediğim zaman şahsen azatlı kölelerin kurduğu bir devlet teşkilatına hiçbir yerde rastlamadım. Mısırda kurulan memluk hanedanı, Hindistan’da kurulan Gulâmân hanedanı, Güney Hindistan’daki Âdil-Şâhid ve Kâtp-Şâhid hanedanları’nın kurmuş olduğu devletlere bakıldığında bunların azat edilmiş köleler olduğu ve büyük imparatorluklara dönüştüklerine şahit oluruz. Netice de Mevali olan bu eski kölelerin hükümdar olmasına tarihte itiraz eden hiçbir topluma rastlamamaktayız. Hür Müslümanlar en ufak bir tereddütte bulunmaksızın bu insanların hükümdarlıklarını tasdik etmişlerdir.”¹⁴⁰

Hız. Peygamber her ne kadar Zeyd ile Zeyneb’in evliliklerinin devam etmesini istese de neticede bu evlilik boşanma ile sonuçlanmıştır. Daha sonra Ahzab 37. ayetin nüzulü ile Hız. Peygamber Zeyneb’le evlenmiştir.

Diğer bir husus ise Hız. Peygamber’in evliliklerinde aded-i zevcatın çok olması hususudur. Bu husus sadece ona meşru kılınmış hususi bir kanundur. İçerisinde pek çok maslahat ve hikmetin barındığı bir gerçektir. Ancak belli bir müddet sonra yine kendisine de sınır getirilmiş ve evlenmesi yasak kılınmıştır.¹⁴¹

¹⁴⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak, 2003), II. 683.

¹⁴¹ Sâbüni, *Ravâiu’l Beyân Tefsiru Ayâti’l-Ahkâm*, t.y., II. 291.

4. SONUÇ

Muhletif konulardan bahseden sûrede odak noktası 37.ayet-i kerimedir. Ayet, Hz. Peygamber, Zeyd bin Harise ve Zeyneb bint Cahş etrafında cereyan eder. Zeyd'in Zeyneb ile evliliği, birtakım anlaşmazlıklar zuhur etmesi, akabinde Zeyd'in Zeyneb'ten boşanmak istemesi, Peygamber'in Zeyd'e eşini nikahında tutmasını emretmesi ve Peygamber'in içinde gizlemiş olduğu şey ayetin birbiriyle bağlantılı genel konularındır.

Ahzâb 37. ayette ifade edilen “*onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir.*” kavli açıkça ortaya koymaktadır ki Peygamber'in Zeyneb ile olan evliliği aile tanımı ile alakalı evlatlığın konumu konusunda Allah'ın tercihini ifade etmektedir. Zira Allah evlatlıkların toplumda öz çocuklar gibi kabul edilmesini uygun bulmamıştır ve netice de Peygamber'inin zatında toplumun bu yanlış algısını ortadan kaldırmak istemiştir.

Ayet-i kerimeyi incelediğimizde iki farklı gayenin mevcut bulunduğunu görmekteyiz. Rivâyetler açık bir şekilde gösteriyor ki Zeyneb'i en başta Zeyd ile evlendiren Resûlullah'tır. Buradaki gayesi toplumda kök salmış olan statü farklarını ortadan kaldırmak ve yerine vahyin insanlar arasında şekillendirmek istediği bir uhuvvet ortamı yerleştirmektir. Zira Zeyneb soy ve mal bakımından üstün meziyetlere sahip güzel bir kadındı. Resûlullah'ın teoride faydalı gözükse de kararı pratikte bazı sıkıntıların zuhur etmesine yol açmıştır. Neticede bir vakit sonra Zeyneb'in üstün meziyetlerini öne sürmesi bu evlilik sebebiyle Zeyd'in mahzun ve mağdur olmasına sebebiyet vermiştir. Bu mahzun halin ortadan kalkması için Hz. Peygamber'e onu boşamak istediğini söyleyen Zeyd “*Eşini tut Allah'tan kork*” ikazı ile geriye dönmüştür. Bu evlilik ilk anda Resûlullah'ın içtihadı gibi gözükse de vahiy ile desteklenmiştir. Zira 36. ayet de “*Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.*” buyurulmaktadır. Biliyoruz ki bu ayet, Zeyneb soyluluk ve güzelliğini öne sürerek evliliğe razı olmayıp Zeyd'in âzatlı bir köle olduğunu ileri sürdüğünde nazil olmuştur.

Şu hâlde Resûlullah'ın Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmesi vahiy ile desteklenmiştir. Her ne kadar Zeyneb ve Zeyd'in aralarında çıkan huzursuzluk evliliğin son bulmasına sebep olsa da neticede soyluluk ve mali farklılığın evlilik için herhangi bir engel oluşturmadığı gerçeğini ortaya koyma gayesi gerçekleşmiştir.

Buna bağlı olarak ikinci bir gaye de evlatlıklar meselesidir ki bu gaye söz konusu ayetin omurgasını oluşturmaktadır. Zeyd huzursuz olduğu bu evlilikten feragat ederek bir başka gayenin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu ise Hz. Peygamber'in Zeyneb ile olan evliliğidir. Zeyd Hz. Peygamber'in âzatl kölesidir. Ancak peygamber onu insanların şahit olacağı bir alanda evlatlığı olarak ilan etmiştir. Hatta Zeyd b. Harise uzun bir müddet Zeyd b. Muhammed olarak da anılmıştır.

Cahiliye toplumu evlatlık olan bir bireyi kendi ailelerinden görürlerdi. Haliyle aile bireyi sayılan bu kimseler mirasta payları olduğu gibi bazı mahrem hususlarda da öz evlat muamelesi görüyorlardı. Mesela bir kimse evlatlığının boşadığı karısı ile evlenemezdi. Çünkü bu bir kimsenin kendi öz evladının karısı ile evlenmesi demektir. Bu gibi bir eylemin neticesi toplumda kınanmak ve adi bir fiile yeltenmiş muamelesi görmektir. Bu kökleşmiş geleneğin yıkılması bizzat Peygamber'in tatbiki ile ortadan kaldırılabilecek seviyedeydi. Biz bu gibi bir eylemin toplumda büyük bir infiale sebebiyet verebilecek potansiyelde olduğunu Hz. Peygamber'in Allah'ın emri olmasına rağmen *“Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı”* sözüne muhatap olmasından anlıyoruz. Her şeye rağmen Allah Teâla bizzat Peygamber'ini evlatlığının eşi ile evlendirerek toplumda yer eden evlatlık algısını tamamen yıkmıştır. İşte Hz. Peygamber'in Zeyneb ile evliliğine varması beklenen söz konusu ikinci gaye toplumda statü farkını ortadan kaldırma girişimi olan birinci gayenin neticesinde ortaya çıkmıştır.

Ayetin nüzülü hakkında ortaya atılan rivâyetler ayetin tefsirinde büyük rol oynamıştır. Biz tekrardan burada rivâyetlerin hepsini zikretmeyeceğiz ancak hatırlamamız açısından ortak bir metin ortaya koyacağız. *“Hz. Peygamber Zeyd'i aramaktadır. Kendisini bulamadığı için evine kadar kendisini aramaya gitmiştir. Zeyd'in kapısını çaldığında Zeyneb onu karşılamıştır. Zeynep onu içeriye davet etmesine rağmen o bunu kabul etmemiştir ve birtakım sözler mırıldanarak oradan uzaklaşmıştır.”* Peygamber'in ne söylediği ile alakalı Zeyneb'in aklında kalan *“Kalpleri evirip çeviren*

Allah'ın şanı pek yücedir" olmuştur. Daha sonra Zeyneb bu durumu Zeyd'e bildirince Zeyd Resûlullah'a gelerek "Ey Allah'ın Resulü evime kadar gelmişsiniz ancak içeriye girmemişsiniz. Herhalde Zeyneb'ten etkilendiniz. Dilerseniz ondan ayrılalım siz evlenin" demiştir. Ancak Hz. Peygamber Zeyd'e "Allah'tan kork eşini tut" demiştir.

Fakat Zeyd bu evliliğe daha fazla dayanamamış ve Zeyneb'i boşamıştır. Zeyneb iddetini tamamlayınca Hz. Peygamber ile evlenmiştir. Bu rivâyeti ve farklı kanallardan gelen rivâyetleri tezimizin ilgili kısımlarında senetleri açısından inceledik. Varmış olduğumuz nokta da bu rivâyetlerin sıhhat derecesi hadis alimlerine göre uydurma olduğu yönündedir. Bu rivâyetlerin kaynağı olan kitaplar ise aslında hadis kitapları değil tarih kitaplarıdır. Söz konusu rivâyetleri zikreden İbn Sa'd, Taberî gibi alimlerin mantığı, her ne olursa olsun rivâyetleri kitaplarında toplamaktır. Onlar her türlü rivâyeti kitaplarına alarak kendilerinden sonra gelen ilim ehlinin bunları tartışıp değerlendireceğini düşünmüşlerdir. Çünkü onlar kendilerini rivâyetleri toplamaya memur kimseler olarak görüyorlardı. Bu sebeple bizim "hadis usulü" olarak ifade ettiğimiz ilmi doktrinin kurallarına kendilerini bağlı görmemişlerdir.

Tarihçilerimizin bu rivâyetleri değerlendirip kitaplarına almaları açıklanabilir birtakım sebeplere mebnidir. Ancak bu rivâyetler Fahreddin Râzî, Zemahşerî, Beğavi gibi meşhur müfessirlerin kitaplarında bazen değerlendirmek maksadıyla da olsa kendilerine yer bulmuşlardır.

Hadis ilmi hususunda otorite sahibi olan âlimlerimiz bu rivâyetlerin kıymeti olmadığını ifade etmektedirler. Ulema rivâyetlerin sıhhati hususunda farklı tavırlar sergilemişlerdir. Bazıları bu rivâyetlerin ayete ne katacağı ile ilgili konuşmak şöyle dursun rivâyetleri kayda değer bile görmemiş ve bunları birer safsata olarak değerlendirmiştir. Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, Kurtubî ve Râzî bunlardandır. Bir kısmı da rivâyetlerin değerlendirilebileceği ve bu rivâyetlerin kullanılmasının bir sakınca teşkil etmediğini ifade etmektedirler. Beğavi, Zemahşerî, Semerkandî gibi âlimler bu görüştedir.

İncelediğimiz değerlendirmelerden varılan sonuca göre Hz. Peygamber'in Zeyneb'i beğenmesi ile alakalı müspet yorumları tutarlı bulunmamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber Zeyneb'i ilk defa görmüş değildir. Halasının kızı olması sebebiyle çok defa kendisi ile karşılaşmıştır. Ancak Zeyd ile evlenmeden önce kendisinin güzelliği

sebebiyle etkilenmiş olduğuna dair bir rivâyete de rastlamış değiliz. Şâyet önceden gördü ve beğendiyse neden onu Zeyd ile evlendirmeden önce kendisi onunla evlenmemiştir. Bu soru büyük önem taşımaktadır ve belki de bütün düğümlerin çözülmesine sebep olacak bir sorudur. Hz. Peygamber'in Zeyneb'in Zeyd ile evliliğinden sonra sanki onu ilk defa görmüş gibi etkilenip Zeyd'den boşanmasını beklemesi mantık açısından uygun bir tavır değildir.

Sadece sahih kaynakları referans alarak meseleyi izah etmemiz de mümkündür. Ayet-i kerimeye dikkat ettiğimizde Resûlullah'ın kalbinde gizlemiş olduğu şeyin ileride açıklanacağı söylenmiştir. Şu hâlde Allah tarafından açıklanacağı ifade edilen şey bizim baştan beri sorduğumuz sorunun cevabıdır. Yani Resûlullah'ın kalbinde gizlemiş olduğu şey onun ileride Zeyneb ile evleneceğini bilmesidir. Buhârî ve Müslim'de Hz. Aişe'den rivâyet edilen "Eğer Resûlullah kendisine indirilenden bir şey gizlemek isteseydi o muhakkak ki bu ayet olurdu." sözünün ileride Zeyneb ile evlenmesi olduğu mânâsı anlaşılmış olmaktadır. Toplumun örfü itibara alındığında evlatlığının eşi ile ileride evleneceği haberini kalbinde gizlemiş olması gâyet makul bir durumdur. Çünkü "insanlardan çekiniyordun" ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Kendisine vahyedilen her şeyi ümmetine tebliğ ve tebyîn eden bir Peygamber'in Allah tarafından vakıf olduğu bir hali gizlemesi ancak onun bu fiili işlediği takdirde tebliğ ettiği dinin zaafa uğraması endişesinden ötürü olduğunu söylemek uygun bir yorum olur.

Oryantalistlerin konuyla alakalı değerlendirmelerinden yola çıkarak onları iki grup olarak incelemek mümkündür. Birinci grup meseleleri objektif biçimde ele alanlardır. Rivâyetleri hakikati bulma gayesiyle değerlendirerek insafli yorumlarda bulunmayı tercih ederler. Diğer grup ise söz konusu rivâyetleri hakikati çarpıtma, akıl ve mantıktan uzak salt çamur atma niyeti ile yorumlamaktadır. William Montgomery Watt insafli yaklaşıma bir örnektir. O Hz. Peygamber'in Zeyneb'i görüp ondan etkilenmesi neticesinde evlatlığının ondan boşanmasını umarak beklemesi ve nihayetinde Zeyneb'e kavuşması gibi aşk temalı bir kurguyu mantıklı bulmaz. Çünkü Zeyneb o sıralarda 36 yaşında bir kadındı ve Arapların o zamanki anlayışına göre bu yaşlar bir kadın için ileri yaşlardı. Peygamber'in eşleri ise ondan çok daha gençti ve Peygamber'in böyle bir etki içerisinde kalması mantıklı değildi. Watt bu rivayetlerin belki de Arapların Peygamber'in romantik yönüne vurgu yapmak için uydurmuş

olabileceğini düşünür. Netice de onun bir gece de bütün kadınlarını dolaşacak bir kudrette olduğunu dile getirerek onu övüyorlardı.

Ayetin yorumunda kullanılan bu rivâyetleri İslam dinini zaafa uğratma niyetiyle sahih kabul eden oryantalistler de vardır. Tezimizin “İlgili Rivayetler Hakkında Müsteşriklerin Yaklaşımları” başlığı altında yaklaşımlarını zikretmiştik. Rivâyetler kabul edildiği takdirde kötü niyetli insanların İslam dinine çamur atmak için ellerine geçen fırsat bizi konuya daha titiz yaklaşmak hususunda uyanık tutmuştur. Önce sıhhat bakımından isnattaki zafiyeti ortaya koyduk. Daha sonra akıl süzgecinden geçirip evrensel düşünme normları ile konuyu ele alarak hakikati arama çabası içine girdik.

Hz. Peygamber ve Zeyneb bint Cahş hakkında bu rivâyetlerin ortaya koyulması farklı bakış açıları ve gayeler göz önünde bulundurulduğunda gayet mantıklıdır. Çünkü İslam’ın zaafa uğramasını uman bir kimse Hz. Muhammed’in peygamber oluşunu, Zeyd’in onun evlatlığı olmasını, Zeyneb’in soylu ve güzel bir kadın olmasını ve nihayetinde evlatlığının eşi ile evlenen bir peygamber portresinin ortaya çıkmasını değerlendirecektir. İslam’ın lehine görüşler ortaya koyan Müslüman ilim ehli kimseler ise böyle bir yakıştırmayı kabul etmeyecek ve ortada bulunan bu rivayetleri kabul etmeyeceklerdir. Kimileri rivayetlerin sıhhat derecesi güçlü olsa da bunu doğal bir hadise olarak yorumlarken, kimileri bunları tamamen uydurma rivayetler olduğunu ispat edecektir.

Sonuç olarak Ahzâb 37.ayet Hz. Peygamber’in şahsında evlatlığın miras, nikah gibi hususlarda öz oğul gibi algılanıp muamele görmesini ortadan kaldırmıştır. Ayetin odak noktası her ne kadar evlatlığın dinde ki yeri olsa da asıl problemler sebebi nüzulde ortaya çıkmıştır. Biz bu rivâyetlerin sıhhat derecelerini araştırdık ve bunların uydurma rivâyetler olduğunu ispat ettik. Sıhhat derecesi güçlü olsaydı bile mantık açısından birtakım problemler olması sebebiyle yine mümkün olamayacağını ortaya koyduk. Şu hâlde ayeti bu rivayetlere bakmaksızın anlamaya çalıştığımızda çok daha iyi neticeler elde edeceğimizi gördük.

“Allah’ın ileride açıklayacağı şey” şüphesiz Peygamber’in Zeyneb ile evleneceğini bilmesiydi. Çünkü Allah gerçekten de ileride Peygamber’i Zeyneb ile evlendirerek durumu izah etmiştir. Peygamber ise bunu cahiliye devrinde evlatlığın öz oğul gibi muamele görmesi, içinde gizlediğinin açığa çıkması halinde İslam dininin zaafa

uğraması çekincesiyle gizlemiştir. Allah'ta Peygamber'ine “*Allah korkmana halktan korkmandan daha layıktır.*” diyerek sitemde bulunmuştur. Ancak tüm bunların neticesinde Ahzâb 37. ayet İslam hukukundan evlatlık edinilen kişinin boşamış olduğu hanımı ile evlenememe engelini tamamen kaldırmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmedov, Reşadet. “Hz. Peygamber’in Evlendirdiği Kişiler ve Evlendirilme amaçları”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, sy 3 (2017): 35.
- Âlûsî, Mahmûd b. Abdullâh el-Huseynî. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Ateş, Ali Osman. *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile İlgili İddialarına Cevaplar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Barış, Mustafa Necati. “Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II*, sy 10 (t.y.): 177-92.
- Belâzurî, Ahmed b. Yâhya b. Cabir. *Ensâbu'l-Eşraf*. Editör Suheyl Zekkâr, Riyad ez-Ziriklî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*. y.y.: Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, 1999.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar*. Çeviren Mehmet Sofuoğlu. y.y.: Ötüken Yayınları, 2009.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*. Erkam Matbaası. İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân. *İslam Akaidi*. Çeviren Mehmet Yolcu, Hüseyin Altınalan. İstanbul: Madve Yayınları, 1986.
- Çınar, Mahmut. “Hz. Peygamber’in Zeynep Bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler”. *Diyanet İlmi Dergi XLIII*, (2007).
- Denizkuşları, Mahmut. *Tahrîç Çalışmaları ve et-Tefsîru'l-Kebirde Hadis*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Divlekçi, Celalettin. “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri”. *Ekev Akademi Dergisi*, sy 59 (2018).
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. Çeviren Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Erul, Bünyamin. *Zeyd b. Hârise*. C. XLIV. D.İ.A, 2013.

- Erkoçaslan, Recep. “Kur’anda İsmi Zikredilen tek sahâbi Zeyd b. Harise’nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam’a Hizmetleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XI, sy 56 (2018).
- Hamîdullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çeviren Salih Tuğ. Ankara: Yeni Şafak, 2003.
- Heykel, Muhammed Hüseyin. *Hizmetleri*. Çeviren Vahdettin İnce. İstanbul: Yöneliş Yayınevi, 2000.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir b. Âşûr. *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. Tunus: Dâru’t-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Fers, Ebû Muhammed ‘Abdulmun‘im b. ‘Abdurrahîm. *Ahkâmu’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebû’l-Fadl Ahmed b. ‘Alî. *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1994.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdumelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretu’n-Nebeviyye*. Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî’l-Halebî, 1995.
- İbn İshâk, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî. *es-Sîre Kitâbu’s-Siyer ve’l-Meğâzî*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1978.
- İbn Kesir, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr eş-Şâfî, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*. y.y.: Dâru Hicr, 1997.
- İbn Kesir, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr eş-Şâfî. *Tefsîrul-Kur’ani’l-Azim*. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Ma‘ârif*. y.y.: el-Hey’etu’l-Mışriyyetu’l-‘Âmme, 1992.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâlüddîn b. Manzûr er-Ruveyfî’î. *Lisân’l-‘Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1993.
- İbn ‘Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-‘Ashâb*. y.y.: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1995.
- İbnu’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec ‘Abdurrahmân b. ‘Alî. *Sifatu’s-Safve*. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2000.
- İbnu’l-Eşîr, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Ebî’l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî’t-Târîh*. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1997.
- İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmu’l-Kur’an*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, t.y.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. IX c. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012.
- Karaman, Hayrettin - Çağrıçı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kafi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 c. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kummî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. İbrâhîm el-. *Tefsîru'l-Kummî*. Kum: Dâru'l-Kitâb, 1967.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. Çeviren M. Beşir Eryarsoy. Buruc Yayınları. İstanbul, 2000.
- Matürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. Editör Yusuf Şevki Yavuz. Çeviren Bekir Topaloğlu. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Mevdudî, Ebu'l-A'la. *Tefhimü'l-Kur'an*. Çeviren Çev. Hey. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mevsîlî, Ebû Ya'lâ, Ahmed b. 'Alî. *Musnedu Ebî Ya'lâ*. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1984.
- Muslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*. Beyrut, Dâru 'İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, t.y.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. Kahire: Dâru't-Tesîl, 2012.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medariku't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, 1998.
- Özaydın, Abdülkerim. "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi". *İslam'dan Önce Araplar'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, III:321. İstanbul, 1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *İsmetu'l-Enbiya*. Beyrut: y.y., 1988.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2000.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr. *Revaiu'l Beyân Tefsîru Ayâtü'l-Ahkâm*. Çeviren Mazhar Taşkesenlioğlu. y.y.: Şamil Yayınevi, t.y.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1993.

- Seyyid Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. Çeviren Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu. İstanbul: Dünya Yayınevi, 1991.
- Süyûtî, Celâlu'd-dîn, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *et-Tefsîrû'l-Celâleyn*. Dâru İbn'i Kesir, 2010.
- Süyûtî, Celâlu'd-dîn, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Durru'l-Mensur*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1993.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. y.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980.
- Şankiti, Muhammed Emin Bin Muhammed. *Edvaul Beyan Fi İdahil Kur'ani bil Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi 'u'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*. Beyrut, 1998.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ. *es-Sunen*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen. *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâ'i Turâsi'l-'Arabî, 1068.
- Vâkîdî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer b. Vâkîd el-Eslemî, *el-Meğâzî*. Beyrut: Dâru'l-Alemî, 1989.
- Watt, W. Montgomery. *Hız. Muhammed*. Çeviren Hayrullah Örs. İstanbul: y.y., 1963.
- Washington, Irving. *Lives Of Mahomet And His Successeros*. London: John Murray, 1850.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Yeni Doğan Yayın, 2001.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. y.y.: Mu'essesetu'r-Risale, 1985.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzîl*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1986.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*. Lübnan: Dâru'l-Kalem, t.y.